

თბილისის დაკურობის წიგნი

თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და
შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ

9 (C 41)

9 (47.922) (001)+90 (56)

გ 979

ოსმალთა ავტორის გურჯინადეს თხზულება „თბილისის დაპყრობის წიგნი“ შეიცავს მნიშვნელოვან ცნობებს XVIII საუკუნის I მეოთხედის ქართლის და, საერთოდ, ამიერკავკასიის ისტორიისათვის. დაწერილობითაა აღწერილი ოსმალთაგან 1724 წელს ქართლის ოკუპაცია.

ავტორი თვითმხილველია მის მიერ აღწერილი ამბებისა. ამიტომ თხზულება საუკეთესო წყაროა ამ ხანის საქართველოს და თურქეთ-ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ურთიერთობათა ისტორიისათვის.

თურქული ტექსტი ქვეყნდება პირველად. იგი დაყვანილია ბრიტანეთის მუზეუმსა და სტამბოლის სულეიმანიეს მეჩეთში დაცული ნუსხების მიხედვით. ტექსტს ახლავს ქართული თარგმანი შესავლითა და შენიშვნებით.

გ $\frac{70202}{M 607 (03)-75}$ 108—75

© გამომცემლობა „მცნიერება“. 1975

შესავალი

გურჯინადეს „თბილისის დაპყრობის წიგნი“ **ان فتحناهم قفليس** აღწერილია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში „ოსმალობად“ წოდებული ხანის დასაწყისი. დაწერილებითაა გადმოცემული 1723—1724 წლებში თურქთაგან ქართლის დაპყრობის ისტორია — ომი ვახტანგ VI-თან ატენსა და ცხინვალში, დიდი სისხლის ღვრა გორში, ლეკებთან ბრძოლა დიღომში; შამშადილუსა და ყაზახის ალება. ლაპარაკია იბრაჰიმ, აჰმედ, რეჯებ, ისჰაკ და მუსტაფა ფაშების ქართლში შემოსვლაზე. დახასიათებულია თრიალეთი და საბარათიანო, გუჯარეთი და ქსნის საერისთავო; მოხსენიებულია მეფე ვახტანგ VI, ბაქარი, ვახტანგის ძმა იესე, კახთა მეფე კონსტანტინე II მაჰმად ყული-ხანი, გივი ამილახორი, არაგვისა და ქსნის ერისთავები. ამრიგად, დასათავურება „თბილისის დაპყრობა“ გულისხმობს არა მხოლოდ თბილისს, არამედ თბილისის „ვილაჯეთს“, მთელ ქართლს, უფრო მეტი, წყაროში საუბარია თურქთაგან ერევნისა და განჯის ალებაზეც.

„თბილისის დაპყრობის წიგნი“ ამ ხანის ქართულ, სომხურ, რუსულ და სხვა თურქულ წყაროებთან ერთად ყურადსაღებრ ძეგლია „ოსმალობის“ დროინდელი (1723—1735 წწ.) საქართველოს ისტორიის მრავალი საკითხის გასარკვევად.

„თბილისის დაპყრობის წიგნის“ ორი ნუსხა არსებობს. ერთი დაცულია სტამბოლში, სულეიმანიეს მეჩეთში, ესად ეფენდის ბიბლიოთეკაში Es. Ef. № 2435, მეორე — ბრიტანეთის მუზეუმში Mus. Or. 7703.

ცნობები ავტორის, ხელნაწერებისა თუ ტექსტის გვარობისა და რაობის შესახებ ძალიან მცირეა და არაზუსტი. ხელნაწერებზე უთითებს ბაბინგერი¹ სულთან მურად III-ის ისტორიკოსის, **تواريخ غزوات** — **تألت سلطان مراد** -ის ავტორის საუბრისას და აღნიშნავს —

¹ Fr. Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke. Leipzig. 1927. გვ. 116.

„ჩემთვის უცნობია Waqa'a Tiflis-ად სახელდებული თხზულება ესადის ბიბლიოთეკისა № 2435 და იგივე თხზულება Mus. Or. 7703 ლონდონში ბრიტანეთის მუზეუმისა, შეიცავს თუ არა ჰიჯრით 987, ე. ი. 1579 წელს, მურად III-ის მიერ თბილისის ციხის აღებას“. ფრჩხილებში მითითებულია ი. ჰამერის ატომიანი ნაშრომის Geschichte des Osmanischen Reiches, Pesti, 1829 წ. მეოთხე წიგნი, გვ. 75, სადაც, მარჯვნივ, ლაპარაკია ყარსის ციხის გამაგრებასა და თბილისის დანგრევაზე ლალა მუსტაფა ფაშას მიერ (Kars gebaut, Tiflis beleert) 1579 წელს, რასაც, ცხადია, არაფერი აქვს საერთო ჩვენს წყაროსთან. ჩანს, ბაბინგერს ამ ხელნაწერებზე ჰქონია მხოლოდ ცნობა სხვათაგან მიწოდებული, მათ შინაარსს კი არ იცნობდა და ეჭვი მხოლოდ სათაურმა აღუძრა.

თურქი მეცნიერი Agah Sirri Levend-ი² მარტოოდენ სტამბოლურ ნუსხას უთითებს— „ჰაჯი რეჯებ ფაშას მიერ 1724 წელს ირანელებთან³ წარმოებულ ბრძოლას ეხება ესადის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი № 2435—Vakāyi-i Tiflis“, შემდეგ მოცემულია ტექსტის დასაწყისი და დასასრული. დამატებით რაიმე ცნობის დაძებნა ხელნაწერისა და მისი ავტორის შესახებ თითქმის არ მოხერხდა. ბრიტანეთის მუზეუმის თურქული ხელნაწერების კატალოგი ჩ. რიოს⁴ შემდეგ არაფერს გამოუცია. იქ კი Mus. Or. 7703 არ არის შესული.

სერიის—Verzeichnisse der in den Constantinopoler Moscheen und Bibliotheken aufbewahrten arabischen, persischen und türkischen Handschriften—მეთხუთმეტე წიგნში დაბეჭდილია ესად ეფენდის ბიბლიოთეკის კატალოგი كتابخانه اسعد افندي. აქ დასახელებულია ჩვენი ხელნაწერაც, მაგრამ უმნიშვნელო ცნობებით; მითითებულია მხოლოდ რაგითი ნომერი عامومي 2435, წიგნის სათაური كتاب اسامی تيفليس — وقایع تيفليس; წიგნის რაოდენობა جلد — 1 და ენა. ეს არის და ეს.

ტექსტზე მუშაობისას ხელთ გვექონდა როგორც ბრიტანული, ისე სტამბოლური ნუსხის ფოტოკოპირები.

² Agah Sirri Levend. Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavat-namesi. Ankara. 1956, გვ. 139—140.

³ საერთოდ თურქი ისტორიკოსები საქართველოზე თავდასხმას მიჩნევენ ირანელებთან ბრძოლის ერთ მომენტად. შდრ. I. H. Uzuncarşılı, Osmanlı Tarihi, IV ტ. I ნაწილი, Istanbul, 1956.

⁴ Ch. Rieu, Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum, London, 1898.

სტამბოლური ხელნაწერი დაწერილია, როგორც ჩანს, მცირე ფორმატის 79 გვერდზე, შავი მელნით: სტრიქონთა რაოდენობა — 11; ხელი: შიქსთესებური ნასთალიკი, ახლავს კუსტოსი; ტექსტი იწყება verso-ზე, მიჰყვება უშუალოდ სათაურს.

სტამბოლურ ხელნაწერში გამოყენებულია ორი სახის „ზამირ იშარა“⁵ — და . პირველი აზის სიტყვას თავზე და ახალი წინადადების დაწყებას მიანიშნებს⁶. კი ახლავს ا — 'თან' თანდებულებიან სიტყვებს, ამით თავიდან არის აცილებული ا 'და' მანერთებელ კავშირთან მისი აღრევა.

ბრიტანული⁷ ნუსხა დაწერილია 100 გვერდზე. ხელი: გაშლილი ნასთალიკი. მელანი აქაც შავია; სტრიქონთა რაოდენობაც 11; აქვს კუსტოსი და პაგინირებულია არაბული ციფრებით. სათაური დაწერილია recto-ზე, ტექსტისაგან განსხვავებული ხელით; გადაწერის თარიღი და გადამწერი არც ერთ ხელნაწერში არ ჩანს.

ხელნაწერები ისე ზედმიწევნით მიჰყვება ერთუროს, რომ ერთბაშად აღიქმება ერთი მეორის პირად. არის უმნიშვნელო გრაფიკული სხვაობანი. ასე მაგალითად: قوت Br || قوة S; ابتداء Br || ابتداء S; درجه Br || درجه S; مقدار Br || مقدار S; صوباشي Br || صوباشي S; دنلسه Br || دنلسه S; ساتين Br || ساتين S და ა. შ.

განსხვავებულია დასათაურება⁸. ბრიტანეთის ხელნაწერს აწერია: فتحنامه⁹ تقايس اثرخامه كورجى زاده براى والى حلب رجب پاشا

⁵ „ზამირ იშარასა“ და მისი ფუნქციების შესახებ დალესტნის არაბულენოვან ძეგლებში იხ. თ. მარგველაშვილი, ჩრდილოკავკასიური წარმოშობის არაბულენოვან ძეგლთა ენობრივი თავისებურებანი: ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, ტ. 1, თბ., 1954. გვ. 211—218.

⁶ ასეთივე ნიშანი ამავე ფუნქციით ფიქსირებულია ალაღარ-ხანის წერილებში. იხ. ნ. ყანჩაველი, ალაღარ-ხანის წერილები მ. არღუთინსკი-დოლგოროუკისადმი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, წიგნი V, თბ., 1963, გვ. 125—128.

⁷ ბრიტანული ნუსხის ფოტოპირები გადმოგვეცა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკიდან. ხელნაწერის დაცულობა კარგი ჩანს, ჩვენს ხელთ კი არის შუა და ბოლონაეული ტექსტი. ვფიქრობთ, ფურცლები გაიბნა თბილისში, მიკროფილის დაბეჭდვისას. ამის შემოწმება არ მოხერხდა, მიკროფილისაც ვერ მივაგენით. ლონდონიდან მისი ხელახლა მიღება უხერხულობასა და სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული, რასაც ადვილად ავარბდეთ თავი, რადგან სტამბოლიდან ჩამოტანილი მიკროფირი სრულია და კარგი.

⁸ საენობარო ლიტერატურაში გურჯიზადეს თხზულება იხსენიება Vakāyi-i Tiflis || Waqa'a Tiflis-ად 'თბილისის ამბები'.

გურჯიზადეს კალმისა, დაიწერა და შედგა ალებოს ვალის რეჯებ ფა-
შასათვის'; სტამბოლის ხელნაწერის სათაურია *اندر نفيس اصراف*
تقليد در عهدہ اصاف ثانی حضرت الحاج رجب پاشا حفظ الله تعالى
'მისი აღმატებულების, მეორე ასაფის, ჰაჯი რეჯებ ფაშას — იფარ-
ვიდეს მას მაღალი ალლაჰი — დროს თბილისში მომხდარი შესანიშ-
ნავი ამბები'.

ჩვენს პირობებში შეუძლებელია რომელიმე მათგანის ავტოგრა-
ფობაზე მსჯელობა. თუ სტამბოლურთა და ბრიტანულიც ერთმანე-
თისაგან დამოუკიდებლად არ მოდის მესამე საერთო წყაროდან, მაშინ
სტამბოლური შეიძლება მივიჩნიოთ ბრიტანულიდან გადმოწერილად
და აი, რატომ:

1. ბრიტანეთის ხელნაწერში სათაური მიწერილია ტექსტისაგან
განსხვავებული ხელით გვიან.

2. სტამბოლურში გასწორებულია ბრიტანულის შეცდომები,
ამავე დროს დაშვებულია ახალი შეცდომები: გამოტოვებულია სი-
ტყვები, ზოგჯერ შესიტყვებები. ლაფსუსები მეტწილად მაშინვეა
შესწორებული გადამწერის მიერვე (ორიოდე შემთხვევაა განსხვა-
ვებული მეღნიტა და ხელით ჩასწორებისა).

3. სტამბოლურში მთელი ამბავი დაყოფილია ქვეთავებად და
ქვესათაურები ტექსტისეული ხელითაა მიწერილი არეზე:

حال پرملال دفتر دار افندی

رفتن عالی اغا بترالی

رفتن ابراهیم اغا بترالی

شبخون کله زوریان

شهادت ابراهیم اغا

بیوک چته

محاربه و اختان

شبخون گجارت

1) დეფთერდარ ეფენდის მწუხა-
რებით აღვსილი მდგომარეობა
(გვ. 6).

2) ალი ალას გამგზავრება თრია-
ლეთს (გვ. 8).

3) იბრაჰიმ ალას გამგზავრება
თრიალეთს (გვ. 19).

4) ქელეეურების (?) ლამეულა
შეტევა (გვ. 10).

5) იბრაჰიმ ალას მოწამებრივი
სიკვდილი (გვ. 12).

6) დიდი ბრძოლა (გვ. 13).

7) ვახტანგის ბრძოლა (გვ. 14)

8) გუჯარეთზე თავდასხმა ლამით
(გვ. 18).

- محرابه روافضه در ناحیه قزاق 9) რაფიზიების ბრძოლა ყაზახის
ნაპიფეში (გვ. 19).
- انهزام روافضه در قزاق 10) რაფიზიების დამარცხება ქა-
ზახში (გვ. 21).
- انهزام محمد قولی در کارتیل 11) მაჰმად ყული[ხანის] დამარ-
ცხება ქართლში (გვ. 26).
- انهزام لزرکیان 12) ლეკების დამარცხება (გვ. 33).
- شهادت محمد اغا رحمه الله 13) მეჰმედ აღას მოწამებრივი სი-
კდილი, წყალობდეს მას ალლაჰი
(გვ. 36).

თხზულების ავტორი, როგორც ბრიტანული ხელნაწერის სათა-
ურიდან *زاده کورجی اثرخامه تقیسی* ჩანს, არის ვინმე
გურჯინადე — ქართველის ძე. ავტორი მომეტებულად ცდი-
ლობს თავწამკვდარ მაჰმადიანად წარმოჩნდეს, ამასთანავე შესანიშ-
ნავად იცნობს ქართლს; აქებს თრიალეთის საძოვრებსა და პურის
ყანებს. ჯამბაზის თოქს ადარებს საქართველოს მთებში სავალ ბი-
ლიკებს. ნებისთ თუ უნებლიეთ ხაზს უსვამს ურწმუნო ქართველე-
ბის ქედუხრელობას და თავგანწირულ ბრძოლას ოსმალთა წინააღ-
მდეგ: „ქართლის ვილაფეთში არის გუჯარეთად სახელდებული მხა-
რე, რომელიც საკრებულოა მეამბოხეებისა და ბოროტი სულეტი-
სა. მისი მოსახლეობა ქართველ მეფეთა დროსაც გამოირჩეოდა თა-
ვისი ურჩობით. ეს ტომი შორს დგას ქალაქისადმი დამორჩილე-
ბისა და დაქვემდებარებისაგან“.

„თუმცა ქართლის ვილაფეთი გარეგნულად სრულ მორჩილე-
ბაში იყო, თითქოსდა უბედურება აუცილებითო თავიდან, მაგრამ
თბილისს დაქვემდებარებული ყარაჯალკანისა და ქსნის ერისთავე-
ბი, თავიანთი საცხოვრებელი მთების მსგავსად, წევდნენ მეამბოხე
ოავებს მალლა დათვის თანავარსკვლავედამდე. იყვნენ ურჩები და
ფანატიკურად ქედუდრეკნი. განსაკუთრებით გასპარსელებული ხა-
ნები არ ჩერდებოდნენ შიიტთა სექტაში, ვერ ეგუებოდნენ ერთი
მილეთის ფარგლებში ყოფნას, აღვივებდნენ ეროვნულ ნაპერწ-
კალს, დაუმორჩილებელი, მკაცრი ბუნების დიდებულები ერთგუ-
ლების ფიცის ქვეშ სულმდაბლად ჯანყდებიან და ეშმაკობისა და
ივალთმაქცობის დაწყევლილ საქმეში შეუღარებელნი არიან“.

იცის თემურლენგისაგან ამ მხარის აოხრების სიმძიმე: „ქვე-
ყანა ისე დაქციეს და გაანადგურეს, რომ ამის შემდეგ თემურლენ-

გის შემოსევა და მისგან აწიოკება ამ მხარისათვის საოცნებოდ იქცა“.

საგანგებოდ აღწერს ოსმალთა გამარჯვება-დამარცხებისადმი მოქალაქეთა განწყობას: „ლეკების განდევნის ამბავმა როცა თბილისს ჩამოაღწია, მოსახლეობა უფრო გაახარა და გააბედნიერა, ვიდრე შაჰმად ყული-ხანის დამარცხებამ, რადგან მათგან სახლ-კარი ჰქონდათ აოხრებული და გულ-ღვიძლი დამწვარი. თბილისელთა სიხარულის, ბედნიერებისა და განცხრომის აღწერას ვინ შეძლებს?!“. „ახადია, اءا ز كورجى 'ქართველიშვილი' გამაჰმადიანებული ქართველის ძეა.

ავტორი თვითმხილველი და თანადამხედური ჩანს თხზულებაში აღწერილი ამბებისა. ერთგან ირწმუნება კიდევც, რომ „ყველაფერი ეს, რაც ასე დაწვრილებით ჩაიწერა, არის სარკე, სუფთა გამოსახულება ქვეყნის მპყრობელის, მისი უდიდებულესობისა“.

თხზულება ისეა დაწერილი, რომ მისი ერთბაშად გაგება ძნელდება. მკითხველად თითქოსდა მხოლოდ ის პირი ივარაუდება, რომლისთვისაც კარგად არის ცნობილი აღწერილი ამბები და სიტუაციები. ხშირად ჯერ შედეგია ნათქვამი და მერეა მოვლენის პროცესზე საუბარი.

მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეული ფაქტები დიდი სისრულითა და უშუალობით არის გადმოცემული, თხრობაც მოკლებულაა დახანებული განცდის დახვეწილობას, ავტორი მაინც შორს არის პირუთვნელობისაგან, ქართლში მომხდარ ამბებს ოსმალთა დამპყრობის თვალთ უყურებს და რეჟებ ფაშას საამებელ ფერებში ხატავს რენეგატისათვის დამახასიათებელი გულმხურვალებით.

თხზულების წერას გურჯიზადე შედგომია მომხდარი ამბებიდან ერთი წლის შემდეგ; თარიღი მოცემულია ტექსტის ბოლოს აბჯედით: (58) ماؤاى (117) عزم (320) شهدا (22) بك (92) محمد (104) ايتدى (425) 1138 = (1725—26 წ.)

„თბილისის დაპყრობის წიგნის“ ენა ხელოვნურია და ქარბი მალაფარდოვნებით გაბუნდოვნებული. ოსმალურ წყაროში არაბულ-სპარსული სიტყვებისა და გამოთქმების სიჭარბე არავის უკვირს, მაგრამ ჩვენმა ავტორმა თავისი „სპარსოფილობით“ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჰარბა; აქ სპარსული მხატვრული სახეების ისეთი მოზღვაგებაა, რომ შეიძლება სპარსულ ლიტერატურაში გაწაფულ მკითხველსაც კი გაუჭირდეს გარკვევა.

ლექსიკა ძირითადად არაბულ-სპარსულია. როგორც წესი, თურქულია მეშველი ზმნები, ხშირად სიტყვები სპარსულ-არაბული მორთვებებითაა წარმოდგენილი — არაბული ენის ორობითი რიცხვი, მსხვრეული მრავლობითი; სპარსული იზაფეთი, სპარსული ენის მრავლობითი რიცხვი და ა. შ. მაგრამ სპარსული და არაბული ენების კლასიკური გრამატიკის ნორმები მკაცრად არ არის დაცული. არაბულისათვის დამახასიათებელი შეთანხმება სქესში, სხვა ოსმალური ძეგლების მსგავსად, ჩვეულებრივ, აქაც დარღვეულია. مزبور قلمه, ნაცვლად مزبور قلمه-სი; سنه مزبوره-ის ნაცვლად არის سنه مزبور; «ალიფ მაკსურა» გადმოცემულია ალიფით — قر نაცივლად قرى-სი.

გარკვეული ცნებების გამოსახატავად გამოყენებულია ისეთი სპარსული ან არაბული სიტყვები და შესატყვევებები, რომლებიც უცხია ამ ხანის ოსმალური დიპლომატიკური და ისტორიული ლიტერატურისათვის. მაგ., ჯანიშინი جانشين, ნაცვლად ვაღისა والى, ნაცვლად მოსალოდნელი دفتر روز نمچه; كتخداى بوايين; ნაცვლად ყივილბაშის «ყივილბაშის» აღსანიშნავად ოსმალური باش-ის ნაცვლად სპარსული سر سرخ-მრ. سرخسران-ია მეტწილად.

როგორც უკვე ითქვა, ამბავი გადმოცემულია მხატვრულად, აღმოსავლური ლიტერატურისათვის ნიშანდობლივი შედარებებით და ჰიპერბოლებით: „თბილისი ოსმალეთზე დანიშნული, კოხტად მორთული პატარძალია“, სხვაგან კიდევ „დიდებულად გაშლილი სუფრაა“, ხოლო „მტრები მშვიერი ძალებია, მას რომ ირგვლივ შემოხვევიან“. მუქი ფერებითაა წარმოდგენილი „აეაზაკი“ და „ბოროტმზრახველი ლეკები“, ვახტანგ VI მუდამ „წყეულია“, ოსმალთა ფაშები კი „შვის სადარი ბრწყინვალეებით მოსილი, ბრძენი იუპიტერები არიან“.

* * *

გურჯინადეს მიერ აღწერილი ფაქტები დასტურდება როგორც ქართულ, ისე სომხურ, რუსულ და თურქულ ისტორიულ წყაროებსა და ლიტერატურულ ძეგლებში. მხედველობაში გვაქვს ვახუშტი ბატონიშვილის „საქართველოს ცხოვრება“⁹, სეხნია ჩხეიძის

⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი, ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა ქართლი-

„ცხოვრება მეფეთა“¹⁰, იესე ტლაშაძის „კათალიკოზ-ბაქარიანი“¹¹, პაპუნა ორბელიანის „შეჭირვებანი ქართლისანი“¹², აღარას ვამბობთ დ. გურამიშვილის „დავითიანზე“, რომელსაც, როგორც ე. თაყაა-შვილი წერს¹³, „უფრო საზოგადო მნიშვნელობა აქვს“.

მატენადარანში, კათალიკოსის დივანის არქივში (№ 1 საქალაქ-დე), დაცულია 52 თურქული დოკუმენტი, რომელიც ეხება ოსმალ-თაგან ამიერკავკასიის ოკუპაციას 1724—1736 წლებში¹⁴.

აბრაამ ერევანცის წიგნი¹⁵ აღწერილია ომები, რომლებიც მიმდინარეობდა სომხური და, საერთოდ, ირანის გავლენის ქვეშ მყოფი ქალაქებისათვის, მას შემდეგ, რაც ავღანელები დაეუფლნენ ისპაჰანს. წიგნი შესულია ჩვენს ტექსტში აღწერილი ამბები¹⁶, განსაკუთრებით დაწვრილებით გადმოგვცემს ავტორი ერევნის ციხის აღების ისტორიას.

XVIII საუკუნის თურქი ისტორიკოსი ჩელები ზადე ისმაილ ასიმ ეფენდი, ან, როგორც ხშირად უწოდებენ, ქუჩუქ ჩელები თავის ისტორიაში¹⁷ ვრცლად აღწერს თბილისისა და გორის ციხეების

სათა: აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი სელნაწერის მიხედვით ს. ყუბნიშვილის მიერ, თბ., 1973.

¹⁰ ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, „ცხოვრება მეფეთა“, საქართველოს ცხოვრება, ოც., 1913, გვ. 37—38.

¹¹ ი ე ს ე ტ ლ ა შ ა ძ ე, „ბაქარიანი“, გამოსაცემად მოამზადა ს. ყუბანიშვილი-ნა, თბ., 1963, გვ. 25—37.

¹² ლ. ქ უ თ ა თ ე ლ ა ძ ე, პაპუნა ორბელიანის უცნობი ისტორიული პოემა „შეჭირვებანი ქართლისანი“, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, 1, თბ., 1971, გვ. 235—237.

¹³ ი ე ს ე ტ ლ ა შ ა ძ ე, კათალიკოზ-ბაქარიანი, თბ., 1895, გვ. 18.

¹⁴ А. Д. Папазян. Персидские, арабские и турецкие официальные документы матенадарана XIV—XIX веков и их значение для изучения социально-экономической жизни стран Ближнего Востока, Москва, 1960, стр. 12.

¹⁵ А б р а а м Е р е в ა ნ ც ი. История войн 1721—1736 годов, Ереван, 1939.

¹⁶ საქართველოს შესახებ ცნობები დასაზუსტებელია და შესაჯერებელი სხვა წყაროების მონაცემებთან, თუნდაც ასეთი ფაქტი — მუსტაფა ფაშა 12-ათასიანი ლაშქრით წამოვიდა თბილისზე და დაიპყრო იგი 1723 წლის დეკემბერში. მუსტაფამ შეიპყრო ბაქარი, ბორკილები დაადო და მიუჩინა 6 ყარაული. მათგან ერთი ქართველი იყო. რადგან ბაქარმა სხვა ენა არ იცოდა, მასთან საუბრობდა. სწორედ ამ ქართველმა გააპარა ბაქარი თბილისიდან, ფაშამ დაადევნა მდევარი, მაგრამ უშედეგოდ, ბაქარი მოსკოვს წაიდა. А. Ереванши. История войн..., გვ. 14—15.

¹⁷ تاريخ اسماعیل عاصم افندی, სტამბოლი, 1865 წ.

ალეხას, იბრაჰიმ ფაშას ლაშქრობას განჯაში; ერევნის, ორდუბადისა და ნახჭევანის ციხეთა ალებასა და დაქცევას.

ჩელები ზადე 1722—29 წწ. სასულთნოს ეამთააღმწერელი იყო და ოფიციალურად ევალეზოდა ყველა მნიშვნელოვანი ფაქტის რეგისტრაცია¹⁸, ამიტომაც მის ისტორიაში ფიქსირებული ცნობები 1722—29 წლების საქართველოსა და ოსმალეთის ურთიერთობათა შესახებ სარწმუნოა.

„თბილისის დაპყრობის წიგნში“ გადმოცემული ისტორიული ფაქტები დასტურდება თურქულ ისტორიულ დოკუმენტებში, მათგან ერთი გამოსცა აკად. ს. ჯიქიამ¹⁹.

რამდენიმე საყურადღებო ცნობა შეგვხვდა რუსეთ-თურქეთის საქმეებშიც²⁰. ამ პერიოდის კავკასიის ისტორიიდან მოსკოვისა და ლენინგრადის არქივში დაცული მასალა სრულად არის გამოყენებული არუთუნინის²¹, აბდურახმანოვის²², სოტავოვის²³, აბრამიანის²⁴, ვოსკანიანის, დილოიანისა²⁵ და სხვათა ნაშრომებში.

„წიგნში“ აღწერილ ფაქტებს უშუალოდ ეხება ბულგარეთის არქივებში დაცული თურქული დოკუმენტები ОАК 110/22, 172/36, 172/30, 178/33, 195/14; 220/1 და სხვა, რომელთა მიკროფირი 1462 წ. ბულგარეთში სამეცნიერო მივლინებისას გადაიღო დოც. კ. მეშველიანმა²⁶.

¹⁸ Fr. Babinger, დას. წიგნი, გვ. 293—94; ნ. შენგელია, XV—XIX საუკუნეების საქართველოს ისტორიის ოსმალური წყაროები, თბ. 1974, გვ. 108—111.

¹⁹ ს. ჯიქია, სულთან აჰმედ III-ის ფირმანი ბაქარ ბაგრატიონს: ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბ., 1971, გვ. 278—282.

²⁰ საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივის 1722 წლის საქმე, № 16; 1723 წლის საქმე № 5; 1724 წლის საქმე № 6; 1725 წლის საქმე № 6 და ა. შ.

²¹ П. Т. Арутюнян, Освободительное движение армянского народа в первой четверти XVIII века, М., 1954.

²² А. А. Абдурахманов, Азербайджан во взаимоотношениях России, Турции и Ирана, Баку, 1964.

²³ Н. А. Сотавов, Внешнеполитические отношения Дагестана со странами Востока, Махачкала, 1968.

²⁴ А. Г. Абрамян, Документы из истории совместной борьбы народов Закавказья против турецких захватчиков в первой четверти XVIII века. Историко-филологический журнал АН Арм.ССР, № 2 (25). Ереван, 1964.

²⁵ В. К. Восканян, В. А. Дилоян, Политика России в Закавказье в 20-х годах XVIII столетия, там же, стр. 249—272.

²⁶ კ. მეშველიანი, ბულგარეთის არქივებში დაცული ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 127. თბ., 1968., გვ. 413—421.

ჩვენი ტექსტი შესაბამისი ქართული, სომხური, რუსული და თურქული წყაროებისაგან დიდად განსხვავებულ, არსებითი მნიშვნელობის რაიმე ახალ ცნობას თითქოს არ იძლევა, მაგრამ აქ ისე დეტალურადაა აღწერილი ოსმალთა ფაშების ყოველი ნაბიჯი ამიერკავკასიის დასაპყრობად გადადგმული, ლეკების გაუთავებელი თავდასხმები, მომხდურ მტერთან ბრძოლაში ქსნისა და არაგვის ერისთავთა ქედუხრელობა, თრიალეთისა და გუჯარეთის მცხოვრებთა თავდადება, ისე ცხოვლადაა წარმოდგენილი თრიალეთსა და ჯავახეთში, ატენში, გორსა და ცხინვალში, დიღომში, განჯასა და ყაზახში გადახდილი ბრძოლის სურათები, რომ, თუ ტექსტი სწორად გავიგეთ და მოვახერხეთ მისი სათანადოდ გადმოღება ჩვენს ენაზე, ამ ხანის ისტორიით დაინტერესებული მკვლევარი და შემოქმედი მისთვის ყურადსაღებ ბევრ ფაქტს იხილავს და ბევრისმთქმელ ნიუანსებს დაიჭერს.

* * *

სამეცნიერო კვლევის არეში „თბილისის დაპყრობის წიგნი“ მონაცემები აქამდე არ შემოსულა. როგორც თურქული ტექსტი, ისე მისი ქართული თარგმანი ქვეყნდება პირველად.

ხელნაწერები ზედმიწევნით მისდევენ ერთმანეთს. განსხვავება, ისიც იშვიათად, ცალკეულ სიტყვათა გრაფიკულ გამოსახულებაშია, ამიტომ თურქული ტექსტი გამართულია ორივე ხელნაწერის მიხედვით. განსხვავებანი ჩატანილია სქოლიოში. Brit. Mus. Or. 2703 აღვნიშნავთ Br ლიტერით, ხოლო Es. Ff № 2435-ს — S ლიტერით.

S-ის არეებზე ტექსტისეული ხელით მიწერილი ქვესათაურები ძირითად ტექსტში შევიტანეთ. მხოლოდ ტექსტის სინტაქსურმა წყობამ სამ შემთხვევაში არ მოგვცა მათი ჩართვის შესაძლებლობა, ამიტომ დავტოვეთ სქოლიოში.

რადგანაც „თბილისის დაპყრობის წიგნი“ ფიქსირებული ფაქტები ისტორიკოსის თვალთაა დანახული და აღწერილი ქუჩუქ ჩელები ზადეს ისტორიაში, ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ „ისტორიიდან“ სათანადო თავების გადმოღება და დამატების სახით ჩვენს ტექსტზე დართვა²⁷.

27 აქ არ შესულა ცნობა თბილისისა და გორის ციხეების დაპყრობაზე. იგი გამოაქვეყნა თურქოლოგმა ნ. შენგელიამ (ოსმალთა ისტორიკოსი ჩელები ზადე თბილისისა და გორის ციხეების დაპყრობის შესახებ: აღმოსავლური ფილოლოგია, ტ. III თბ., 1973, გვ. 321—330).

0 1 2 3 4 5 6 7

თბილისის დაპყრობის წიგნი, გურჯიზადეს აალმის
ქმნილება, დაიწერა და შედგა ალექსოს ვალის—რეჯებ
ფაშასათვის*

ოქროს ბრკეალებიანმა არწივმა ავღანეთის ბუდიდან უფალმა
მირმაჰმუდ შაჰმა¹ ირანის სამეფოს საბრძანებელი ისპაჰანი თავის
მძლავრ კლანჭებში მოიმწყვდია და გონდაკარგული პირშავი შაჰის
ბნელი სხეული ცოცხალთა სიიდან ამოირიცხა.

როცა ირანი ისე უმეტვალყურეოდ დარჩა, როგორც ვარდის
წალკოტი უმებაღეოდ — თბილისი, თავრიზი, ერევანი და სხვა ცი-
ხეები, წინათ მისი უდიდებულესობის, სულთანთა სულთნის — სა-
უკუნო გახადოს მაღალმა ალლაჰმა მეფობა მისი — პატივითმოსილ-
მა დიდებულმა წინაპრებმა ხელთ იგდეს და დაიპყრეს, შემდეგ, მა-
თი უდარდელობისა და გულგრილობის გამო, კვლავ სპარსეთის
ქვეყანას შეუერთდა. ახლა კეთილშობილი წინაპრების გულმოდგი-
ნება განახლდა და სურვილი გამოთქვეს, რომ ხსენებული ციხეები
კვლავ ღვთივდაცულ ქვეყანას — ოსმალეთს — შეერთებოდა.

თავად ბალის, ოსმალეთის სახელმწიფოს ვარდს, არზრუმის
ვალის, სილაჰდარს იბრაჰიმ ფაშას ხსენებულ ციხეთა აღება, დაპყ-
რობა და ბოროტმზრახველთა განადგურება და მოსპობა ებრძანა².
ხსენებული დაინიშნა ისლამის ლაშქრის სარდლად.

როცა თბილისის ციხისაკენ ფრთებგაშლილი წავიდნენ, ხსე-
ნებულ ქალაქში იჯდა ერთი სპარსელი ხანი. უსჯულო ეახტანვი³
სწორედ მის წინ მეფობდა. იგი გაიქცა და, რადგან მაჰმად ყული-ხა-
ნი სპარსეთის შაჰის მიერ გაბედნიერებული ხანი იყო, ძლევამო-
სილი ისლამის ლაშქრის თბილისისაკენ გამგზავრების ამბის გაგო-

* მისი აღმატებულების, მეორე ასათის ჰაჯი რეჯებ ფაშას — იფარავდეს მას
მაღალი ალლაჰი — დროს თბილისში მომხდარი დიდებული ამბებია.

ნებამ და ამ ცნობის სისწორის დადასტურებამ წვრილი ლურსმანივით შეაწუხა. აილო აღნიშნული ციხის კლიტე-გასაღები, ზემოხსენებულს გზაზე შეეგება და უომრად და უბრძოლველად ჩააბარა, რამეთუ თავდაცვის ძალა და ღონე არ შესწევდა⁵.

როცა აღნიშნული ქალაქი ასე იოლად იქნა ხელთჩაგდებული, ხსენებული მაჰმად ყული-ხანი, რადგანაც, როგორც ამბობენ, მოღალატე მხდალია, გულის საწადელს მყვირალა ფრაზებით გამოთქვამდა. აღვსილი იყო მუხანათობითა და ბოროტებით. არ შეუერთდა სუნიტებს⁶ და სუნიტთა მიმდევრებს და რადგანაც შესაძლებლობა არ ჰქონდა მშვიდად და მოსვენებით ეცხოვრა ვეზირის გამგებლობაში მყოფი ფადიშაჰის ისლამურ ქვეყანაში (ე. ი. ოსმალეთს დაქვემდებარებულ ქვეყანაში. — ც. ა.), ისიც გაიქცა თბილისიდან⁷.

შემდგომად ამისა, ზემოხსენებული მათი აღმატებულება სერასქერობიდან გადააყენეს⁸ და დაიხრჩო წყალობის უძირო მორევში⁹. ვეზირთაგან ღირსთა შორის ღირსეული, ჭეშმარიტი სარწმუნოების მუშთარის ნათება, სხვათა ელვარების დამაბნელებელი ბრძენი, ქვეყნის მანათობელი მზე, დიარბექირის ვალი, მათი აღმატებულება სვებედნიერი აჰმედ ფაშა¹⁰ სერასქერის უმადლესი ჩინით ხსენებულის ადგილზე დაინიშნა და ჯანიშინობა¹¹ ებოძა.

1136 წელს¹² თბილისში სიმშვიდეა.

უბრძანეს, რომ ხსენებული წლის სილამაზით მოსილ გაზაფხულზე ერევნის ციხისაკენ პირი არ ექნა. ქალაქის ყიშლალეებში იდგნენ. ამ დროს თბილისის ყოფილი ხანის, აწ ლტოლვილი ვახტანგის შვილს — შაჰნავაზს¹³, მოსაჩვენებლად რომ ეზიარა ჭეშმარიტ სარწმუნოებას და განდიდდა, ოსმალეთის სახელმწიფომ ხანობასთან ერთად საგანგებოდ უბოძა ოჯაკლიკის¹⁴ წესით თბილისი, რომელიც მამამისის სამეფოს დედაქალაქი იყო. ხსენებული კი გაიქცა, რათა გულის სიღრმეში მინელებული სჯულგანდგომილების მწველი ცეცხლი გაეჩაღებინა და კავკასიონის მთების ახლოს, საქართველოს განაპირა რაიონებში დაბინავდა.

რადგანაც ხსენებული ქალაქის სანახები და შემოგარენი აღვსილი იყო სარწმუნოების ფრთაგაშლილი მტრებით, ზემოხსენებული სერასქერი იმ ადგილისაკენ გაუდგა გზას, სადაც სამსახური ჰქონდა ნაბრძანები. თბილისის ციხე ასქერებისაგან დაიცალა.

მტერმა, რომლის შურის გუდა მუდამ სავეს იყო მზაკვრობითა და მუხანათობით, სასაპალნე საქონლის დიდი ქარავანი იგდო ხელთ. რადგან აღნიშნული ქალაქის მომხრეებს მეტი შესაძლებლობა ჰქონდათ შურისძიებისა, მისი უდიდებულესობის, ქვეყნის მპყრობელის

უზენაეს ნებას აღლვებდა იმაზე ფიქრი, რომ ხსენებული ღვთი-
დაცული [ქალაქის] ვეზირი ყოფილიყო მამაცი, როგორც ტევრის
ლომი, ჭეშმარიტების გზით მავალი, სიბრძნის ზღვა¹⁵, ერთგული და
პართლმორქმული, დიდებითა და ბედნიერებით დაცული. მოსა-
ლოდნელი დიდი საშიშროების თავიდან ასაცილებლად მარგალიტის
სამკაულით მორთულ ვეზირთაგან ამოირჩიეს ობოლი მარგალიტი-
სა და ბედნიერების მომტანი ვერცხლის ზარდახშის მფლობელი,
ღრმად მოაზროვნეთა და ნატიფ მსაჯულთა შორის ჭეშმარიტად მარ-
თლისა მბრკვე ბრძენი მუშთარი, კეთილისმყოფელი ბატონი ჩვენი,
აღეპოს ვალი რეჯებ ფაშა¹⁶. ხსენებული ქალაქის მუჰაფიზის¹⁷ თა-
ნამდებობით გაპატროსნების უამს კეთილი ბედი დედისაგან სდევე-
და ძეს, სიბრძნე კი აღმზრდელისაგან ჰქონდა შეთვისებული აღზრ-
დილს.

მორთულ-მოკაზმული კეკლუცის ტანის რხევით წარიმართა
გულწარმტაცი ამბები. ქართველთა ტომის ხელისუფლის მყუდრო
სასახლის დერეფნის კარი გაიღო და ყურის დაგდების მსურველ-
თათვის მომხდარი ამბის ირგვლივ დაწვრილებით სათქმელი ეს
არის: ამოირჩიეს იგი. მათი აღმატებულება, ზემოხსენებული ბა-
ტონი ჩვენი აღნიშნული წლის ჯუმად-ალ-ახირეს ბოლოს¹⁸ თეთრი
ციხნიდან ჩამოქვეითდა და სიძე ისლამზე დანიშნული პატარძ-
ლის — თბილისის — საგამგებლოდ გულში ჩაკერას, რაკი მისი დაცვა
ჰქონდა მინდობილი, მიუხედავად ათასგვარი წვალებისა, დაესწრაფა.

გაზაფხულის პირი იდგა, როცა გზას გაუდგნენ. ბოროტმა დე-
დაბერმა ცივი ხმით ილაპარაკა. მოუხშირა წვიმასა და თოვას, ამ-
რავლა ტალახი. ამინდის სიმუხთლემ მგზავრებს შავი დღე აყარა.
მათმა აღმატებულებამ სანიმუშოდ ხოტბაშესასხამი გულმოდგინე-
ბა და თავდადება გამოიჩინა. ასე იყო თუ ისე, ერთი ნაწნავის სიგრ-
ძე გზა ხსენებული წლის შუბანის ბოლოს¹⁹ დასრულდა. ბედნიე-
რებით გამორჩეული აღნიშნულ ციხეს მშვილდის გასროლის მან-
ძილზე მიუახლოვდა და ცამდე ამალდა; რადგანაც ზემოხსენებუ-
ლი წყეული ვახტანგის გაშლილი მამული დაცლილი და უკაცრიელი
იყო, იქ ინება კარვის გაშლა და დაბინავება. ხსენებულ უსჯუ-
ლოთა სახლი, წმინდა რამაზანის დასაწყისში²⁰ მაჰმადიანური ზნე-
ჩვეულებების შესრულებით, წმინდა მექის შესაშურ ადგილად გარ-
დაიქცა.

ამასობაში სვებედნიერმა სპასალარმა ხსენებული ქალაქის გა-
რე კარის²¹ სამხრეთით მდებარე ვავერანებული ადგილი ძღვეამო-

სილი ლაშქრისათვის ბედნიერ ვარსკვლავზე გაშლილი კარვებით
სეიდაბადად²² აქცია.

ორ ზემოხსენებულ მათ აღმატებულებას²³ ერთურთშორის არ-
სებულ განხეთქილებათა კრილობების მოსაშუშებლად ძლიერ ეწა-
და შეხვედრებსა და მომხიბლავ ერთსულოვნებაში უხვად ეხმარა
მშვიდობის მალამო. ერთი კვირის მანძილზე თათბირობდნენ სუფ-
თა და ღია გულით, ურთიერთგაგებით და შეთანხმებით. იყვნენ ერთ-
მზრახველნი და თავაზიანნი.

წმინდა რამაზანის მეოთხე დღეს²⁴ მისმა აღმატებულებამ, ხსე-
ნებულმა სერასქერმა²⁵ აიკრიბა ბარგი-ბარხანა და ბრძნულად გაი-
სარჯა—სწრაფად გაეშურა ერეენისაკენ, რომლის დაპყრობა ჰქონდა
ნაბრძანები.

დიდებულად მოკაშკაშე ვარსკვლავის სხივის სწორი, მახლო-
ბელთა მანათობელი და მაცისკროვნებელი, მიზეზი ნათელისა და
ზნელისა, ჩილდირის ბეგლარბეგი, მისი აღმატებულება, პატივმო-
სილი ისპაკ ფაშა²⁶ თავისი ვილაფეთის დიდებულებით და სივასის²⁷
ვილაფეთის ზუემებისა²⁸ და თიმარის²⁹ მფლობელთა მუჰაფიზი, მი-
სი აღმატებულების, ზემოხსენებული ჩვენი ბატონის თანმხლებთ
შეუერთდა და გზას გაუდგნენ.

მისი აღმატებულება სვებედნიერი ბატონი ჩვენი მუჰაფიზის
მრავალმხრივ საქმიანობაში დამოუკიდებლად მოქმედებდა. მაგრამ
სიცხის აღმა მისი მაგარი ჯანმრთელობა შეარყია და დააძაბუნა.

რამაზანის თვის ოქროს თასი ვიდრე ივსებოდა და იცლებო-
და დღე და ღამის წმინდა ღვინით, ნულლით აღვსილი სუფრის ნე-
ტარებისაგან თავი შეიკავა და არჩია მეჩეთში ლოცვად დგომა, მი-
სი მოვლა და დაცვა. წელში გაწყდა და დაიქანცა. მადლობა ალლაჰს,
რამაზანის უკანასკნელ დღეს გაიხადა ავადმყოფობის ძველი პერან-
გი და ჯანმრთელობის ოქრომკედით ნაქარგი ბრწყინვალე სამოსი
თავისი დიდი სიკეთით გაიხალა. მაშინ ზემოხსენებული მისი აღმა-
ტებულება ქვეყნის დაცვის, წესრიგში მოყვანისა და მართვა-გამ-
გებლობის საკითხების გადასაწყვეტად წინაპართა გზას დაადგა. სა-
ნახებსა და შემოგარენს შორსმჭვრეტელი თვალის გამჭრიახობით
გახედა და, როცა შეისწავლა, ბრძენის ყურებს ხსენებული ქალა-
ქის ტყიანი მთა-გორებიდან აჯანყების ქარიშხლისებური ხმა მო-
ესმა, შემზარავი ხეობებიდან შეუჩერებლივ წამოვიდა ვერაგობისა
და მუხანათობის ნიაღვარი, ჯანყი და ამბოხება ქვეყნისა. დანებე-
ბის კეთილი სურნელი არც ქალაქიდან მოდიოდა და არც ქალაქის
კედლებს მიღმა იყო გადაწყვეტილი დამორჩილების საქმე.

გარე ნაპიფეთაგან³⁰ ერთი თრიალეთად სახელწოდებული ნაპიფეა. მასზე გადიოდა ისლამის ლაშქრის შემოსასვლელი და გასასვლელი გზა. რადგანაც მათ შემოსევათა შეჩერების ძალა არ შესწევდათ, მოჩვენებით დადეს თავი მორჩილების ბალიშზე და იძულებით განერთხნენ მიწას.

კიდევ ერთი პატარა ნაპიფეა, საბარათიანოდ სახელდებული, რომელიც ყაფლანისშვილების საცხოვრებელი და ადგილსამყოფელია, ქალაქის სანახებთან ახლო მდებარეობის გამო ლაშქრის ფეხის საცვეთ ადგილად რომ არ ქცეულიყო, ამიტომ შიშველი მორჩილების სამოსი ჩაიცვეს და მონიჭებული მშვიდობისა და ნდობის ხალათში გამოწყობილებმა მოისვენეს.

ციხე-გალავნის საძირკვლის სიმტკიცე ლამაზმანების პირობასავით მერყევი იყო და ნამჭის კედლის სიმაგრე სიზმარივით შეიძლებოდა გამქრალიყო. ჯაბახანა³¹ ბოშათა კარავით იყო დაკლილი საჭურვლისა და საჭირო მარაგისაგან. სურსათ-სანოვაგეც გამოლევის პირზე იდგა.

მცველად აღრიცხული ადგილობრივი მეომრები თარაქამას³² ტომის მწყემსთაგან³³ იქნენ აყვანილი, მაგრამ ძალ-ღონე არ შესწევდათ გაჰყოლოდნენ მიწერილ ასქერებსა³⁴ და მანიჩრებს³⁵, ჩამორჩნენ და ჩავარდნენ ლტოლვილისა და ლატაკის მდგომარეობაში.

დევთერდარ ეფენდის სივლით აღვსილი ყოფა.

განსაკუთრებით აღნიშნული ქალაქის დევთერდარი³⁶ ნაღვლიანი ლამეი ხალილ ეფენდი³⁷ შევარდნის კლანჭებიდან განთავისუფლებულ, დაუძღურებულ ბელურასავით უმწეოდ გაიხლართა მოულოდნელობის ეკლნარში და გაჭირვების რიყეზე სიარულით ფეხები დაესერა.

თუ საქმე სახელმწიფო ამბრებზე მიდგება, სურსათი იყოს და ესა და ეს საყდარი ჩინებულად დაცული ამბარი იქნებაო და ფიქრობს მონასტრების ბელლებად გადაკეთებას; თუ იკითხავენ ამბავს სანოვაგის მარაგის სიდიდე-სიმტკირეზე, ამბობს, რომ ჯავახეთის ველებზე მუდამ იზრდება მწვანე ყანა და მოსავლის აღების შემდეგ შევისყიდითო.

თუ დაინტერესდებიან, რა ოდენობითაა სახელმწიფო ხაზინა-ში დასახარჯავად განკუთვნილი თანხა, ამას არზრუმელი სომეხი ვაჭრებისაგან გამოძალული ვალების დავთარი გამოავლენს და მო-თქმას დაიწყებს, ამდენის და ამდენის მევეალე ვარო.

ასქერთა მეულუფეების³⁸ დავის გამო მოსვენების სამოსი ბას-რი ფრჩხილებით დაიფლითა და სამრევლო მეჩეთთა საყულოგა-დაგლეჯილ იმამებს³⁹ დაემსგავსნენ.

თუ ადგილობრივი ასქერი მცირეოდენ შევიწროებას იგრძნობს, გაიქცევა და მანიჩრებში იცხოვრებს. ხოლო თუ რომელიმე მანიჩარი შეურაცხყოფილად იგრძნობს თავს და იტყვის, ამ საქმეს მე არ გავა-კეთებო — დავთრები ვერაფერს უშველის. შეკრავენ და ფაშის კარ-ზე მოიყვანენ. ამბობს, რომ ქალაქგარეთ უპატრონოდ დარჩა და მისი თავშესაფარია ხაზინაზე მიწერილი ბალი და ბოსტანი. ქალაქ-ში არის უბნები, შეკეთებას რომ საქიროებსო. ციხის ბურჯები თა-ვის ბინად გაუხდია. მომავალი შავ ღროებად ეხატება, ამჟამინდელ დღეებსა და ღამეებს ნადავლად მიიჩნევს. ვახშმის შემდეგ დაწვე-ბოდა, სულ ლოცულობდა და უზრუნველი ცხოვრების მოწყობას ივედრებოდა. დღიური დავთრების⁴⁰ ბოლოში ბეითია [ასეთი]:

„უფალო, როგორია ჩემი მდგომარეობა,

ათასმა ჭირმა და ვაებამ დღეც ღამედ მიქცია“.

საცოდავი წრესგადასულმა ლოთობამ დაღუპა. როგორც ყო-ფილმა მუჰასილმა⁴¹ და კეთილშობილმა სარდალმა, ასევე ახლად დანიშნულმა სპასალარმა მარტოოდენ საუბრებითა და დაპირებე-ბით მოაგვარეს საქმე. ამ მხარეში მტერს ცხვირიდანაც კი არ წამო-სდენია იმდენი სისხლი, რამდენიც პატარძლებს ქორწინების პირ-ველ ღამეს.

ხსენებული ქალაქის დაცვასა და წესრიგში მოყვანას ზეციური ძალა სჭირდებოდა. მკვდრების გაცოცხლება უფრო იოლ საქმედ მოჩანდა, ვიდრე მისი დაცვა. თავდასხმათა განახლების გამო, გა-მოსავლის პოვნა და მართვა-გამგებლობა რთული და ძნელი საქმე იყო. აღნიშნული ციხე თვითონ მეტყველებდა თავის მდგომარეობა-ზე ლექსად:

„მე ის ფუძემერყეული ციხე ვარ, რომელსაც შეკეთება უფ-რო დამანგრევეს.

ჩემი ბედის წიგნში არ წერია სიცოცხლე და კეთილდღეობა“.

და ქალაქიც ლექსის შინაარსს ადასტურებდა.

მისმა აღმატებულებამ, ზემოხსენებულმა მუჰაფიზმა, მძლე

აღლაპის იმედით, მოაწესრიგა საჭირო და აუცილებელი საქმენი. კეთილინება დაეწყო გამგებლობა და დიდი მონდომებით და გულისხურით შეუდგა დაცვისა და მართვის საქმეს.

ალი ალას გამგზავრება თრიალეთს

ზემოხსენებული თრიალეთის ნაპიჯეს მცხოვრებნი მოვიდნენ და მოიტანეს თავიანთი სოფლის საჩუქარი. მათთვის დამახასიათებელი მლიქვნელებით, პირფერობითა და მოჩვენებითი მორჩილებით წარმოდგნენ. მათზე გადასახადის სახით დაკისრებული მოსავალი და გამოსაღები შეკრიბეს და შეაგროვეს და მოსახლეობაზე ყარიბთა ძალმომრეობა თავიდან რომ აეცდინათ, ზემოხსენებულს შესჩივლეს, რომ მის მიერ დანიშნული სუბაში⁴² ავიწროებთ და დახმარება სთხოვეს.

ყოველმხრივ შემკულ ადათაგან იყო მუთესელიმი⁴³ ალი ალა⁴⁴, რომელმაც გამოამყლავნა სრული ცოდნა იერიშისა და უკან დახვევისა, იყო მამაცი და სამართლიანი, იცავდა მმართველობის წესებს, ამიტომაც ზემოხსენებული მხარის სუბაშიდ იგი დანიშნეს და განაწესეს. როცა აღნიშნული სუბაში გაიგზავნა, განგების ტილოთა მხატვარმა მისი ბედის წიგნის უნვანში⁴⁵ ლამაზად ჩაწერა ხობტაშესასხამი სამართლიანობა და სიმკაცრე. ამასობაში დიდ დროს არ გაუვლია, რომ მასზე ჩივილი გამრავლდა. იგი გადააყენეს და მის ნაცვლად მუთესელიმად დანიშნეს სახელმწიფო სკოლიდან გამოსული⁴⁶ მეკარეთა ქეთხუდა⁴⁷ განსწავლული იბრაჰიმ ალა.

იბრაჰიმ ალას გამგზავრება თრიალეთს

აქა-იქ, ქალაქის სანახებში შეთქმულების გამომყლავნება უტყუარი ნიშანი იყო იმისა, რომ ზემოხსენებულს გააუბედურებდნენ და გაამწარებდნენ. ხსენებულმა შორსმჭკრეტელმა ედიბმა⁴⁸ აღნიშნული მოვალეობის ასრულებას ჯერ თავი მოარიდა, ნახა რამდენიმე სრულყოფილად დაწერილი წიგნი. თავისი დიდი გულმოდგინების წყალობით სირცხვილი არ ჭამა, მდგომარეობის სირთულე არც კი გამომ-

ჟღავნებულა. მოწამებრივი სიკვდილის ხალათი მოამზადა და ამაყა კისერი ბედისწერის ხმლის წინ დადო. საგანგებოდ მომზადებული იმ ადგილისაკენ გაუდგა გზას, სადაც დანიშნეს.

რადგანაც ხსენებული მხარის თავკაცებს ყველგან არ ჰქონდათ განსაზღვრული საცხოვრებელი სახლი, ამიტომ ამ სიძნელის გადაჭრა მუხთარმა იკისრა. ერთი სოფლის გლეხებში მოაგვარა საქონლის საქმე. გაიჩინეს მყუდრო საცხოვრებელი ადგილი. ამასობაში გაზაფხული მოვიდა და ამირახორმა კიდევ უფრო გაამრავლა საკიდარი საქონლისა და ცხენების რიცხვი. რადგან ბევრი იყო ბალახი და საქონლის საძოვრებზე გარეკვის დრო იდგა, ზემოხსენებულმა ცხენები უყურადღებოდ დატოვა, მიუშვა თავისუფლად, სახედრები და [სხვა] პირუტყვი საკმაოდ შორეულ ადგილს გარეკა, რომ მწვანე ჭეჭილით დამტკბარიყვნენ. თვითონ კი ფეხმოტეხილებივით ისხდნენ სოფლელთა ჰერქვეშ და უბედურებასთან შესაყრელად მზად იყვნენ.

რადგან -თა შებენა ლაით

ხსენებული ქალაქის (თბილისის—ც. ა.) უკიდურეს სამხრეთ საზღვარზე მცხოვრები ყაზახები⁴⁹ და სხვა მათი მსგავსნი سنوთ-ის მიმბადველნი ყოფილან. წმინდა რამაზანის ოცდახუთს⁵⁰ იმ მიდამოებიდან რამდენიმე გამოცდილი მოხუცი მოვიდა და ზემოხსენებულ მუჰაფიზს შეატყობინა, რომ დიდი ხნის წინათ რუმის ტომთაგან ერთი უგუნური ტომი — სახელად رزاک — გამოქცეულა და მოსულა. თბილისის შორეულ მიჯნებზე, შიიტების⁵¹ მოსაზღვრე მენბოხე რაიონებში დამკვიდრებულან და დაფუძნებულან. ახლა ქალაქში ამტყდარი არეულობით სარგებლობენ და ღირსებისა და სამართლიანობის საზღვრების დარღვევასაც ბედავენ. ჰეშმარიტების გზაზე მავალ ყარბთათვის ზიანის მომტანი და ჰეშმარიტ ისლამსა და შიიტებს შორის მერყევი ამ ტომს ეკუთვნიანო.

ხსენებულთა მიმართ წარმოდგენილი საჩივრის გამო, აუცილებელი გახდა მათი დასჯა. დამბეზღებელთა მზადყოფნა კი სარწმუნოების მტრების წინააღმდეგ მოიწონეს. აჯანყებაში მათი ერთგულება⁵² უკვე გამოცადეს.

სწორუბოვარი ქეთხუდა⁵⁸, მხოლოდ სიბრძნის ქუჩაზე რომ დაბრძანდება და ტყეში გაზრდილი ხვადი ლომის სიმამაცით გამოირჩევა, იქ გაგზავნილ ძღვევამოსილ ლაშქარს ისლამის იმედად წაუშლვა წინ და უხელმძღვანელა. სარწმუნოებისათვის მებრძოლები გამარჯვების აღმებით მოირთვნენ და მოვიდნენ. მოსვლისთანავე მოსპეს აქ მყოფი არარაობები და აჯანყებულთა მღვიმეებამდე და ხეობებამდე ამაღლდნენ და უბედურების მომტანი მთებიდან გაყარეს. სულმდაბალი ხალხი დაიფანტა და დაიქსაქსა. ქალები და ბავშვები დაატყვევეს და დაიმონეს, მათმა ტოლებმა, გარდა გარეწრებისა, რომელთაც გაქცევით ჯოჯოხეთი აირჩიეს, მორჩილების საბელი შეიბეს კისერზე და უსიტყვოდ დანებდნენ; მოიპოვეს სიმშვიდე და უშიშროება. ძველთაგანვე მორჩილებაში მყოფ ტომს შეუერთდნენ და უბედურება აიცილნეს თავიდან. ასე დასრულდა მათი კეთილი საქმე. ისლამის ლაშქარი მშვიდობით დაბრუნდა უკან. რაც აქ ჩაიწერა, ეს არის სარკე, სუფთა გამოსახულება მისი აღმატებულების, ქვეყნის მპყრობელის სახისა.

ქალაქი თბილისი ისე იყო გარშემორტყმული სარწმუნოების მტრებით, როგორც კობტად გაშლილი სუფრა მშვიერი ძალებით. უეჭველია, დაპყრობის ხელს დაიგრძელებდნენ და თავს დაესხმებოდნენ. ამიტომ უმჯობესი იყო მანამ ელონათ რაიმე, ვიდრე გამოუვალ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდნენ. ასეთ ვითარებაში ვეზირებს, რომელთაც ხსენებული ქალაქის დაცვა ჰქონდათ დაკისრებული, შამხნარის ლომის ძალა და ღონე სჭირდებოდათ. კეთილინებებს და ვეზირთა შორის ამოირჩიეს მისი აღმატებულება, ზემოხსენებული ბატონი ჩენი და დანიშნეს. განზრახვა, რომლის ასრულების მხოლოდ გონებაში წარმოდგენა თუ შეიძლებოდა, რეალურად განხორციელდა და დადასტურდა. მტრები — ბოროტმზრახველი მორიელები — რა მდგომარეობააო — ჩაუსაფრდნენ, ავაზაკობისათვის ხელსაყრელი დრო იპოვეს, მზაკვრობის მახე დააგეს, გზა შეკრეს და გაუვალი გახადეს. ისლამის ლაშქრის თბილისიდან წასვლა მათი მდგომარეობის გამოსწორებისა და გაძლიერების მიზეზი გახდა, აქა-იქ მწყობრად გამოაჩინეს კბილები. ქეშმარიტ გზაზე მავალთა და დიდებულთა შორის შფოთვამ დაისადგურა და არეუ-და-რევამ იჩინა თავი.

ხსენებული ქალაქის ჩრდილოეთით, ქართლის ვილაჯეთში არის გუჯარეთად⁵⁴ სახელდებული მხარე, რომელიც საკრებულოა მეამბოხეებისა და ბოროტი სულელებისა. მისი მოსახლეობა ქართველ მეფეთა დროსაც გამოირჩეოდა თავისი ურჩობით. ეს ტომი შორს დგას ქალაქისადმი დამორჩილებისა და დაქვემდებარებისაგან. მმართველობის სადავე, ადრე რომ სარწმუნოების შეილების ხელში იყო, ჩამოართვეს, გაუბედურებული ფეხები ბორკილებისგან გაითავისუფლეს და თავხედი ბუნებით ნაკარნახევი საძრახი საქციელის ჩადენა იწყეს.

ამასობაში, როგორც უკვე ითქვა, ლტოლვილის, წყეული ვახტანგის შეიღმა შაჰნავაზმა, ხსენებულთა სადგომს — მთებსა და გორებს — შეაფარა თავი. რადგან აღნიშნული თრიალეთის ნაჰიფე იქვე მეზობლად მდებარეობდა, ამიტომ უბედურება იქ დატრიალდა.

თრიალეთში მმართველად ადრე განწესებული ხსენებული იბრაჰიმ ალა შაჰნავაზის ცდუნებით ტყვეობის ჭაში ჩაადგეს და ბორკილები დაადეს. მამამისის, წყეული ვახტანგისთვის რომ მიეგვარათ საჩუქრად, ორი წყეული ნაზირი არტაშირი და ფოსკორი და რამდენიმე ურწმუნო თავს დაესხა და წინ წაიგდეს.

თრიალეთის კუთხის იმ სოფელში მივიდნენ, სადაც ზემოხსენებული ედიბი იმყოფებოდა. იგი კარგ სიზმრებს ხედავდა და მშვიდ და უზრუნველ ძილს ჰქონდა თავი მიცემული. საკიდარი და გამწევი საქონელი საძოვრებზე იყო გარეკილი, როცა მოულოდნელად დაესხნენ თავს. ზემოხსენებულს მათ უკუსაგდებად თადარიგი არ დაუჭერია, რამდენიმე ქვეითით შებრძოლება და წინააღმდეგობის გაწევა ან კი რა შედეგს გამოიღებდა! მისი აღმატებულების მაღალი მოწამებრივი სიკვდილით გაბედნიერების ამბავი დღესასწაულის შემდეგ მოვიდა, „ქეშმარიტად ვეკუთვნით ალლაჰს და მოვიქცევით მისკენ“.

დიდი ბრძოლა

ყოფილი ხანი, ხსენებული ვახტანგი აქამდე იმყოფებოდა კავკასიონის მთების კალთებზე მდებარე, თბილისს დაქვემდებარებულ

ცხინვალის სახელით ცნობილ მხარეში. ქართველთა ვრცელ სანადირო ადგილებში, ვითომდა უკვე დამორჩილებული რომ იყო, შეუწყვეტლივ იგზავნებოდა ქორი, მიმინო და შევარდენი, რითაც ცხადყოფდნენ, რომ ხსენებულის აზრი და გონება ნადირობასა, შიშსა და სასოებას შორის ტრიალებდა. საჭიროებისდა შესაფერისად იყო მორჩილი და ითხოვდა შეწყნარებას. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ შეთქმულება, რომელიც აქა-იქ გამოძედა, ამ წყეულის წაქეზებით მოხდა. თქვეს — თვალთმაქცური შეთანხმებით მეგობრობისა და მორჩილების დიდ გზაზე დგომა, რომელზედაც ახლახან ვილაპარაკეთ, სინამდვილეში უკვე შეიცვალაო. მაგრამ მისი ნამუსის ფარდის ახდა ერთბაშად არ დაუწყიათ. ჯერ ახლო-მახლო სანახებში მცხოვრებ მეზობლებს დაესხნენ თავს, რითაც ჩინებულად დაანახეს მოსალოდნელი საფრთხე და საშიშროება.

ხსენებული ქალაქის ჩრდილოეთით, 3 საათის სავალ გზაზე, გორხანად⁵⁵ წოდებულ ერთ ადგილს ტაძარია, რომელთანაც ძღვეამოსილ ლაშქარს, ისლამის ბურჯს არ გაუვლია. აღნიშნული ჩრდილო მხარე საქართველოს დედაბოძია, იგი ქართლად იწოდება და მემბოხეებით დასახლებული ადგილია.

ხსენებული ტაძრის ზევით, 10 საათის სავალ გზაზე, მტკვრის ნაპირას ციხე დგას, სახელად გორი; მისი ქონგურის სიმაღლესა და სიმტკიცეს მარტოოდენ ქამანდის მსროლელთა შეერთებული ფანტაზია თუ შესწვდება. აღნიშნული ციხის ზევით კი, 6 საათის სავალ გზაზე, მდებარეობს დიდი სოფელი, რომელიც ხსენებული ვახტანგის სამფლობელოში შედიოდა და მის გამგებლობაში იყო.

ღამით თავდასასხმელად სახელოვანი დროშის ჩრდილქვეშ დარაზმულ ორიათასამდე ასქერს მხედართმთავრებად სილაპდრები დაუნიშნეს და განუწყესეს. ზემოხსენებულიც მოვიდა. მუსლიმი გმირებითურთ მობრძანდა და გზად ის ადგილები გაიარა, სადაც ისლამს ფეხი არ დაუდგამს აქამდე. ხსენებული სოფელი დაარბია, ნადავლი აიღო და მთელი მოსახლეობა დაატყვევა. ალაფითა და ნადავლით კისრამდე აივსნენ. თავიანთ სიცოცხლეში ძაღლის ლეკვის პატრონი რომ არ ყოფილან, ქართველ ტყვეთა მთელ ჯარს ეღირსნენ, ნადავლით დაიტვირთნენ და გამდიდრებულნი გაბრუნდნენ უკან.

თუმც ხსენებული სოფელი ვახტანგის უკვე მოხსენიებული შეი-
ლის, შაჰნავაზის სალადობო ადგილი იყო, მაგრამ იქ მომხდარი ამ-
ბის შესახებ არაფერი იცოდა. ისევ დროსტარების თესლის თესვა-
ში იყო გართული, რომ მოწინავე ლაშქრის გამოჩენამ ლხენის ფი-
ალას დარბევის შიშის საწამლავი შეურია. ერთი საათით ადრე, ვიდ-
რე ასქერთა რაზმი დაესხმოდა, გაქცევით უშველა თავს. მივიდა, მომ-
ხდარი საშინელების შესახებ მამამისს ვახტანგ ხანს სიტყვა გადაუ-
კრა. ვახტანგმა კი ზემოხსენებულ მუჰათფიზს მის თანმხლებ მემამბონე
ქართველთა გასაკიცხი და სალანძღავი თავდასხმის თაობაზე არზა და-
უწერა და გაუგზავნა. წერილის შინაარსი ამცნობდა, რომ სოფელი
ლამით მოულოდნელი თავდასხმის შემდეგ გულსაკლავად ჩაშვებულ
და სისხლით აღვსილ ადგილად იქცა. მოქარბებული მრავალსიტყვაო-
ბით იყო თქმული ქედუხრელობასა და ამტანიანობაზე. შინაარსმა
ცხადყო, რომ მათი იმედის წვრილი ძაფი წერილის სტრიქონთა ხმალ-
მა გაწყვიტა.

საქართველოში ხსენებულის კეთილდღეობას, ამ დღიდან მოყო-
ლებული, ნიადაგი შეერყა. ყოველ შემთხვევაში, სავსებით გაირკვა,
რომ შეუძლებელია წესრიგის დამყარება, ვიდრე იგი ამ ქვეყნიდან
არ აღიგვება.

მისი აღმატებულება მუჰათფიზის გამგებლობაში მყოფი ძღვევა-
ბოსილი ლაშქრიდან 3000 გამოცდილი და გულოვანი ვაჟაკი კვლავ
დაირაზმა, მათ სპასალარად დანიშნეს კეთილმოაზროვნე ქეთხუდა.
როცა აღნიშნულის სამფლობელოში განაწესეს, მისმა აღმატებულე-
ბამ, ზემოხსენებულმა ბატონმაც ისლამის ლაშქარი, უბედურება რომ
ელვის სისწრაფით დაჰქონდა, წამოიყვანა და გორის ციხესთან მივი-
და. აქედან კი საიმედო წინამძღოლად გაიხადა მეთაურები, რომლე-
ბიც ბრძოლის ველზე გამარჯვების ყოლაუზები იყვნენ, ნაბრძანები
მიმართულებით გასწიეს და დანიშნულ ადგილს მიუახლოვდნენ. იმ
წყეულმაც გაიგონა, რომ მამაცი ლაშქარი მისკენ გაემგზავრა. „როცა
სიმართლე გამოჩნდება, ტყუილი მაშინვე ქრება“. აუცილებლობის
კარნახით საქმე გაქცევით დასრულდა. წავიდნენ. განთიადისას, დღი-
სა და ღამის გაყრის ეამს, ბრძოლის ნადიმის მსუბუქი სვლა ცხინვა-
ლად წოდებულ ყბადაღებულ ადგილს მიუახლოვდა.⁵⁶

ისლამის წინააღმდეგ აღმდგარი აჯანყებული ქართველები ღი-
რის ბუნებისანი იყვნენ და მოლაპარაკებას ბრძოლა არჩიეს, ვაქ-

რობაში სარგებელი ვერ ნახეს; ბრძოლა დაიწყო, მაგრამ უშედეგოდ, დიდი საუზმის დროს დამარცხებამ წარმართთა შეტევის ცხელი ბაზარი გააცვივა და სიმშვიდემ დაისადგურა. გარდა იმისა, რომ ორიათასი ხმალს წამოეგო, ორასორმოცდაათი ტახის ეშვიანი ბრძოლის დაწყების შემდეგ ცოცხლად შეიპყრეს და დაატყვევეს. როგორც ხსენებული დაბა, ასევე ვახტანგის სახლ-კარი ცეცხლს მისცეს, ხოლო ვინც დანებდა, ტყვედ წაიყვანეს. ძლევა მოსილმა არმამ გაიმარჯვა და გამარჯვებული დაბრუნდა. როცა ინებეს გორის ცახის ჩაბარება, თქვა — საქართველოს საზღვრები ჩემი მფარველობით არის აყვავებული და კეთილმოწყობილი და მასზე უფლება განაცხადა.

თავადებმა, რომლებმაც ხვალი ჭიქების მსგავსად ვერ შეაფარეს თავი ტყეს, ახლა, რადგან ლომის პირისპირ აღმოჩნდნენ, მელასავით ამოიძუეს კედლები, როცა ასე თავისდაუნებურად დაიდგეს მორჩილების უღელი და მის აღმატებულება, ზემოხსენებულ ქეთხუდასა და ბატონ მუჰამედის მიენდნენ და მშვიდობისა და უშიშროების ახალი სამოსით მორჩილების განწყობა გამოამჟღავნეს, მაშინ აღნიშნულმა აღამაც უზრუნველყო მათი სიმშვიდე, ოჯახისა და ცოლ-შვილის დაცვა და მამულის მფლობელობის დამტკიცება. ყველა თავადი, ვინც წყალობასა და მხარდაჭერას ეძებდა⁵⁷, ხსენებულ აღასთან ერთად გამგზავრა მისი აღმატებულების სასახლის ზღვრბლისაკან — თქვენი ხმალი და ჩვენი კისერიო. მისი აღმატებულება კი სარწმუნოებისათვის თავდადებული მემორების თბილისში შემოსვლის დღეს მოიკაზმა მამაციისა და ვაჟაკისათვის საკადრისი შეწყნარებისა და შერისხვის სამკაულით და, ოსმალური წესების მიხედვით, გამობრწყინდა დიდებულ და უფლებამოსილ დივანხანაში⁵⁸.

მართლმორწმუნე გმირების ხელში ჩავარდნილი, უპატრონოდ მიტოვებული, ქედუდრეკი ტყვე ქართველების საბრძოლო განწყობა გაქრა და შეიცვალა ხაზინის მიერ გაღებული საბოძვრით — 25-25 ყურუშითა და ამავე ღირებულების საჩუქრებით. ისეთი ხოცვა-ჟლეტა ატყდა, რომ სისხლის მოყვარული ღმერთის, მარინის, ბევრის მნახველი თვალის კი გააოცა და გააკვირვა სისხლის ოხშივარმა. მათი ხმალი დაბლაგვდა. მოენებები თვითმკვლელობით ამთავრებდნენ სიცოცხლეს და მათ ქონებას ის გმირები ეუფლებოდნენ, რომლებმაც დაატყვევეს.

მისმა აღმატებულებამ დამორჩილებულ თავადებსა და აზნაურებს კარგი პირობები შეუქმნა, გულისმომგები და საამო საჩუქრების ბოძებით თავი მოუქონა და გააბედნიერა. ბამბასავით ფაფუკი ბუნებისამ არავინ იმსხვერპლა. იმ დღის შესაფერი სირბილე და სიმკაც-

რე გამოიჩინა და საჭირო დიდსულოვნება და ვაჟკაცობა გამოამჟღავნა.

რადგან ქართველ უსჯულოებს იმედის ძაფი გაუწყვიტა წყეულმა ვახტანგმა, გარეგნულად ყველა სრულ შზადყოფნაში⁵⁹ იდგა, რომ მის აღმატებულებას დაქვემდებარებოდა და დამორჩილებოდა.

ამ დროს მისი აღმატებულება, არზრუმის ვალი, კეთილშობილი ვეზირი, პატივმოხილი და სეებედნიერი მუსტაფა ფაშა⁶⁰ შირვანის საკითხების მოსაწესრიგებლად გამოემგზავრა და თბილისში ჩამობრძანდა. დაკისრებული მოვალეობის ასრულებისათვის არც დრო იყო ხელსაყრელი და არც მარაგი გააჩნდათ სათანადო. დიდი წვეალებითა და წამებით დაბანაკდნენ სოღანლულის ველზე. ხსენებულ მეჯლისს დაესწრნენ.

გუჯარეთში თავდასხმა ლაშით

ამ ამბის შემდეგ გუჯარეთის ხალხი სარგებლობდა იმით, რომ იმით არ ჰქონდათ თავშესაფარი და მოსვენება არ იყო მათი თავდასხმისა და ავაზაკობისაგან. განაგრძობდნენ ურჩობასა და ბიწიერებას, ის კი არა და, როცა ორი ათასი თავდადებულის ქარავანი გაეშურა არზრუმიდან ერევნისაკენ და სოფელ ფოკაში⁶¹ შეჩერდა, ეს ამბავი ხსენებულმა ყაჩაღებმა ჯამუშობის გზით გაიგეს, სადგომს გათენებისას დაესხნენ თავს, ვაჭრები გაძარცვეს, მათი ქონება და სანოვაგე მიიტაცეს. ათასეულში მყოფ ყველა თავდადებულ გმირს თავი წააგდებინეს, 130-მდე ასქერი მოწამებრივი სიკვდილით გაისტუმრეს სამოთხეში.

რადგან ასეთი ძალით დაიპყრეს და დაიკავეს მთელი ქართლი⁶², ახლა საღვთო ვალად ედოთ ხსენებულ ავაზაკებზე შურისძიება თრი-ალეთის მუთესლიმის იბრაჰიმ აღასა და ისლამისათვის თავგანწირულ სხვა ყარბთა ამასწინანდელი სიკვდილის გამო. ხსენებული მისი აღმატებულება რამდენიმე რჩეული ასქერით სასწრაფოდ შეუერთდა მის აღმატებულება ქეთხუდას, რომელსაც განუწყესეს ხსენებულთა სადგომი და თავშესაფარი. ეს იყო სანიმუშოდ ჯოჯოხეთური ხეობა. ხსენებულიც ისლამის ლაშქრით ნაბრძანებ მხარეში გაიგზავნა და როცა უძნელესი გზები, ჯამბაზის სავალი თოკის მსგავსი აღმარ-

თები და დაღმართები გადალახეს, ერთ დღეს, დილით მათ მთავარ სადგომ სოფელში ავიდნენ. მოსახლეობა, ვისაც კი ბრძოლის და ომის ძალა შესწევდა, ყველა შურისძიების მახვილის ქვეშ გაატარეს. ცოლ-შვილი დაუტყვევეს, სახლ-კარსა და მამულს ცეცხლი წაუკიდეს. ქვეყანა ისე დააქციეს და გაანადგურეს, რომ ამის შემდეგ თემურლენგის შემოსევა და აოხრება ამ მხარისთვის სანატრელი გახდა. ნაგებობათა ნაშთსაც კი ვერ აგნებდნენ, რომ იქ რაიმე ემოქმედათ. მადლობა აღლაპს, მუსლიმთა ლაშქარი ძვირფასი ნადავლით გამდიდრებული და მტერზე სრულყოფილი შურისძიებით გამარჯვებული გამობრუნდა. თბილისში რომ შევიდნენ, ხსენებული წლის ზუ-ლ-კაჟიდას შუა რიცხვები⁶³ იდგა.

ბრძოლა შიიტებთან შაჰახის ნაჰიჯეში

თუმცა ქართლის ვილაჟეთი გარეგნულად სრულ მორჩილებაში იყო, თითქოსდა საზრუნავი მოიცილესო, მაგრამ თბილისს დაქვემდებარებული ყარაკალკანისა⁶⁴ და ქსნის ერისთავები, სადაც ცხოვრობდნენ იმ მთების მსგავსად, დათვის თანავარსკვლავედამდე წევდნენ მალა შეამბოხე თავებს, იყვნენ ურჩები და ფანატიკურად ქედუდრეკნი. განსაკუთრებით გასპარსელებული ხანები არ ჩერდებოდნენ შიიტურ სარწმუნოებაში და ვერ ეგუებოდნენ ერთი მიღეთის ფარცლებში ყოფნას. აღვივებდნენ ეროვნულ ნაპერწკალს, დაუმორჩილებელი, მკაცრი ბუნების დიდებულები ერთგულების ფიცის ქვეშ სულმდაბლად ჯანყდებიან და ეშმაკობისა და თვალთმაქცობის დაწყველილ საქმეში შეუდარებელნი არიან.

ხსენებული შაჰმად ყული-ხანიც ყარაკალკანის მთებში ცხოვრობდა და ელოდა, როდის დადგებოდა ლალატის მწარე თესლის მკის დრო. არ წყვეტდა ხსენებულ მის აღმატებულებასთან მეგობრულ მიმოწერასა და პირად შეხვედრებს. ბატონი იგი, ყარაკალკანისა და ქსნის ერისთავებთან ერთად, მაცდურად და ფარულად, ღუენიადაგ აგებდა მზაკვრობისა და ლალატის შენობას.

ისლამის ლაშქარს ალყაში ყოფნით სისუსტე და დაღლა მოერია, რადგან ერევნის ციხის აღება რამდენადმე შეეოვნდა და დაჯვიანდა, მათი სისუსტე მიზეზი გახდა უსჯულოთა მოდგმის გაძლიერებისა.

სარწმუნოების მტრებმა თავი წამოყვეს და ცივი გველებივით იწყეს აქა-იქ სისინი.

განჯასა და მასზე დაქვემდებარებულ შამსადდინლუსა⁶⁵ და ყაზახის ტომებში მცხოვრები გახრწნილი ყიზილბაშები საზიზღარ საქმიანობას შეუდგნენ. დამორჩილებულ ციხეებს, სოფლებსა და საგვარეულოებს ხელყოფდნენ. კუთხე-კუთხე იჭერდნენ ლაშქრის თადარიგს. გაძლიერდნენ კიდევ. ღამით, საღაც კი ხელსაყრელ ადგილს დაიგულვებდნენ, მოულოდნელად ესხმოდნენ თავს.

განჯასა და თბილისის შორის მცხოვრებმა ყაზახის ტომმა შეიტყო, შამსადდინლუსა და განჯას მათზე ბოროტი განზრახვა აქვს. რადგანაც თავდაცვის ძალა არ ჰქონდათ, ზემოხსენებულ მის აღმატებულებას მიმართეს საშველად და მცირე დახმარება სთხოვეს. მათ დასაცავად გაგზავნილი ალი ბეგისა და სხვათა მხრიდან მაცნეები მოვიდნენ. როცა ვითარება შეატყობინეს, ხსენებულმა მუჰაფიზმა სივასის ვილაფეთის ლაშქრიდან, რომელიც ქალაქს იცავდა, 200-მდე ცხენოსანი გამოყო, ხსენებულთა მხარეში დააყენა და საჭიროების დროს აღჯაყალას⁶⁶ წარგზავნა სასწრაფოდ დასაზმარებლად. მათ კი აღჯაყალამდე არ მიუღწევიათ. ყაზახთა ტომი ყარაულით მოვიდა. როცა ყიზილბაშთა ლეშის მოსასვლელ გზებზე დადიოდნენ, მოხდა ის, რამ ერთ ღამეს უზრუნველმა ძილმა სძლია. სიფხიზლე დაკარგეს. უმეცრებამ ერთბაშად დაახშო მათი გონება. გათენების ხანს გაშალეს საგებელი და გზაზე დაათინეს. როცა უზრუნველად წამოწოლილები ისვენებდნენ, მაშინ თავს დაესხნენ და თავიანთი უდარდულობის გამო ხსენებული ბედშავი ჯარის გმირობა იწვნიეს. ჩრდილოეთით გაფანტულების შეკრება და თადარიგის დაჭერა კი არა, ქვეშაგებლის პონის შესაძლებლობაც არ იყო. ყველა ვასაქცევ გზას დაადგა დასულ სათითაოდ გაიფანტა. ხსენებულმა ურჯულოებმა შეპყრობილთაგან ზოგი მოკლეს და ზოგი დაატყვევეს. 200-მდე მაჰმადიანი მოწამებრივი სიკვდილით დახოცეს. მერე იმ მხარეში გახშირდა თავდასხმები. როგორც კი შემთხვევას დაიხელთებდნენ, მოკლულთა სისხლს იღებდნენ სუნიტებისგან. რადგანაც მათი ცრუ აზრები ისლამს ეწინააღმდეგებოდა, ამიტომ ასაჯანყებლად ხელების დაკაპივებას ბეჯითად ეკიდებოდნენ.

ჯერჯერობით კვლავ უშედეგო იყო ერევნის გარემოცვა. სასაზღვრო რაიონებში მდგარმა ისლამის ლაშქარმა დაკარგა ერევნის აღ-
ზის იმედი. საქმით, რომელიც ასე საბედისწეროდ სრულდებოდა, გა-
ოცნებულნი იყვნენ.

სარწმუნოების მტრებიდან თავთავთა თანავარსკვლავედის მსგავსად 3—5 თუ მოიყრიდა ერთ ადგილას თავს, ბქობას მართავდნენ —
რა მდგომარეობააო — და უმრავლესობა უარს ამბობდა საკუთარ სი-
ცოცხლეზე. სამშვიდობოზე გასვლას ჩქარობდნენ. იქაურობა აივანო
საზარელი ამბებით. ასქერები დაიქანცნენ შიშისა და ძრწოლისაგან.
ამ დროს გამოიკა დიდებამოსილი უავგუსტოესი ფირმანი, მაუწყე-
ბელი იმისა, რომ არზრუმის ვალი, მისი აღმატებულება მუსტაფა
ფაშა და მის გამგებლობაში მყოფი არმია, თბილისის მცველი ჩილ-
დირის ვილაფეთის ლაშქრითურთ შირვანში სამსახურიდან მოიხს-
ნას, გამობრუნდეს და ყველანი ერევნისაკენ წავიდნენ.

ზემოხსენებულმა მისმა აღმატებულებამ თავისი ლაშქარი აიყ-
ვანა და როცა ნაბრძანები ადგილისკენ გამგზავრება დააპირა, მისმა
აღმატებულება მუჰათიზმა, ბატონმან ჩვენმან, ჩილდირის ვილაფე-
თის ლაშქარს ნება არ დართო დაცვა დაეტოვებინა. ორმა
ზემოხსენებულმა ითათბირა და აღნიშნული ვილაფეთი კვლავ დაცვის
ქვეშ დარჩა. არზრუმის ვალი დანიშნულების ადგილს განაწესეს და
წაბრძანდა. ქალაქი დაიკალა სხვადასხვა სახის ჯარისგან. მცველი რა-
ზმი შიშმა შეიპყრო. ერევნის ციხის აღების მოლოდინში ყურებდა-
ცქვეტილი იდგნენ.

წყვეული მაჰმად ყული-ხანი დღემდე ამავრება ტყუილისა და
მზაკვრობის შენობას. განჯაში მცხოვრებ მწვალებელს, რომელმაც
სარწმუნოების გამო მსხვერპლად გაიღო შიიტის დიდი ქონება და
სიცოცხლე, სხვადასხვა ამბავს უთვლიდა: სუნიტებს ყველას ხმაღზე
ავაგებთო — არწმუნებდა. 1500 თუმნის ქონება შეავროვებინა და მო-
ატანინა. ქართლის ვილაფეთში მცხოვრები ყველა მეამბოხე დაიქვემ-
დებარა და მერე საქართველოს საზღვრებს გარეთ მყოფი სხვადასხვა
უსჯულო: ოსი, თუმი და გადაღმა ლეკთა ტომებიდან გაურკვეველი
სარწმუნოების ბულკადარი⁶⁷ და ყარაკალკახისა და ქსნის ხანებიც
კი, ყველანი ერთად, ხსენებულის საყრდენი ძალა და მარჯვენა ხელი
შეიქნა. პირი პირს მისცეს და კავშირი შეკრეს ერთსულოვანი. გან-
ჯასა და მის მიდამოებში საომრად გამზადებულ ყიზილბაშთა ტომ-
საც შავი ბაირალები გაუგზავნეს. ამგვარი კავშირი და მტკიცე ფიცი

შეკრეს, რომ თბილისი ძნელად ასაღები ციხე არაა, ახლა მისი მცველი ჯარიც დასუსტდა და შემცირდა. ჩუეა, დედამიწა რომ ვერ დაიტევს, იმოდენა ჯარით მოვადგებით გორის ციხეს ჩრდილოეთიდან. ხსენებულ ციხეს დავიპყრობთ და შიგ მყოფთ გავკლავთ. ქალაქზე იერიშს გორხანეს უღელტეხილიდან მივიტანთ. თქვენ კი განჯაში, შამსადდინლუსა და იმ მხარეში ომისა და ბრძოლის უნარიანი, ახლა ბედის ანაბარა დატოვებული, ყიზილბაშები აშაღეთ, გატეხილი ზიდი⁶⁸ გამოიარეთ და სოღანლულის ველზე გავერთიანდებით. ხსენებულ ციხეს სეიდაბადის მხრიდან შევუტევთ და ორი მხრიდან მოვიმწყვდევთ, ციხეს ავიღებთ, მოსახლეობას და ლაშქარს გავწყვეტთ. ორი ურიცხვი ჯარი გაერთიანდება და როცა გზად, რაც კი ციხეები, დაბები და სოფლები შეგვხვდება, გავანადგურებთ, ალყაშემორტყმულ ერევანს მივალწევთ, ოსმალთა ლაშქრის ალყას მოვხსნით ერევნიდან, ერევნის ციხესაც გავათავისუფლებთ — თქვენს და გადაწყვიტეს.

განმარტებული თანახმად ნათელი იყო, რომ მუხანათურ საქციელში ეხმარებოდნენ და ბოროტზრახვათა განხორციელებას შეუდგნენ და დაიწყეს. მორჩილებაში მყოფმა პირებმა როცა დაადგინეს, რომ ქართლის ვილაჟეთში მემამბოხე ურწმუნოთა რაზმმა მოქმედება იწყო და ისლამის ლაშქარი შესუსტდა, ერთგულების ფიცი დაარღვიეს, მივიდნენ და მაჰმად ყული-ხანს შეუერთდნენ⁶⁹. წყეული მაჰმად ყული-ხანიც, რადგან წარმართთა მეთაური გახდა, ძველ სარწმუნოებას განუდგა, იგი ქრისტიანობაზე გაცვალა, სახელადაც კონსტანტინე დაირქვა და ქრისტიანი ბერებისაგან ქრისტეს მოძღვრება ჩაინერგა. ადათ-წესებს ასი წლის მოხუც ბერებზე უფრო დახელოვნებული ურწმუნო ასრულებდა, იმ ზომამდე, რომ კათალიკოსებიც კი მას ეთათბირებოდნენ ხოლმე ქრისტიანობის საკითხებზე.

როცა ეს ორი ჯგუფი ამაზე შეთანხმდა და ასეთი გადაწყვეტილება მიიღო, განჯელი ბოროტზრახველნი ერევნის დასახმარებლად ჩქარობდნენ და ქართველებზე ადრე ამოქმედდნენ. ადგილებიდან დაიძრნენ და თბილისზე განზრახვით წამოვიდნენ. ყაზახში მდებარე სოფლები დაიპყრეს და ⁷⁰سراسر სახელდებულ დაბას მიადგნენ ალაფობითა და ნადავლის ხვეჭით.

ერთ დღეს ყაზახის ტომის მაცნეები თბილისში მოვიდნენ და ყაზახის სოფლებში დატრიალებული სამინელი ამბები ჩამოიტანეს. ტიროდნენ მწარედ და საყელოს იგლეჯდნენ. დახმარება ითხოვეს და ხსენებულმა მისმა აღმატებულებამაც აღნიშნული ქალაქის მირმი-

რანი⁷¹ და დიდებულები და ასქერთა თავკაცები შეკრიბა და თათბირი გამართა.

მხოლოდ ქართლში მცხოვრებ საზიზღარ უსჯულოთა ხროვა არ ჩამოდიოდა მთებიდან, არც ამათი განჯიდან გამოსვლის შესახებ იყო რაიმე ცნობა. რადგან ყარაქალკანისა და ქსნის მთებში იდგნენ, უსჯულო ყიზილბაშების წინააღმდეგ წინასწარ გადაწყვეტილებანი მიიღეს, დაუბირისპირდნენ და რაკი მოიწონეს ის აზრი, რომ თავის დასაცავად თადარიგი დაეჭირათ, ამიტომ ხსენებულმა მისმა აღმატებულებამ ყველა სახის ასქერი გამოიყვანა და მთავარსარდლად დანიშნა და განაწესა მათი აღმატებულება ზემოსხენებული ქეთხუდა და ყაზახის მხარეში მყოფ ყიზილბაშთა წინააღმდეგ გაგზავნა⁷². ხსენებულმაც ისლამის ლაშქარი წამოიყვანა და სიჩქარისაგან აფორიაქებულები წავიდნენ ნაბრძანებ ადგილისაკენ. მიენდვნენ მაღალ ალლაჰს და მოწამებრივი სიკვდილისათვის მტკიცედ გამზადებული მთელი ლაშქარიც მოვიდა. ის დამე რომ გათენდა, ესქიბარეს მიდამოებში ყიზილბაშთა ფასდაკარგულ რაზმს, რაზმსაც რომ ვერ დაარქმევ, შემწედ ჰყავდა იღუმალი ღვთიური ძალა. იმ დღეს სისხლის ღვრა სალამოს ნამაზამდე გაგრძელდა. უზენაესი ალლაჰის ბრძანებით მტერს ფეხის სიმტკიცე შეერყა და ბედის ანაბარა დარჩენას გაქცევა ამჯობინა. გმირმა მუსლიმებმა მტრის დამარცხება დაინახეს და თითოეულს ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებულის ხვედრი ერგო. ჯერ ძაღლონე გამოაცალეს და მოქანცეს, მერე შურისძიების მახვილი ააღვარეს და თითქმის 2000-ზე მეტი უნუგეშოდ შთენილი ხმლის ლუკმა გახდა. სიკვდილს გადარჩენილები იქითკენ გაიქცნენ, საიდანაც მოვიდნენ; იმათაც სდიეს 3 საათი. ჩამორჩენილები მინდვრებსა და ხეობებში დაიფანტნენ. ისეთი ძალით გარბოდნენ, ქაშელი ჰასანი (?) რომ გაცოცხლებულიყო, ისიც ვერ მოახერხებდა სამი კაცის თავმყურას. განჯიდან წამოსულ ყიზილბაშთა ხროვის მუფთები⁷³ და მუსტოფებიც⁷⁴ კი აღნიშნულ ბრძოლის ველზე დაღუპვის ქაში ჩავარდნენ. ერევნელმა უსჯულოებმა შეიტყვეს ამათი თავკაცის, მაჰმად ყულის მიერ გაგზავნილი ერთგულებისა და რჩევა-დარიგების წერილების შესახებ. დახმარების მოლოდინში იყვნენ, რომ განჯელ ასქერთაგან დაჭერილ ერთ ვაჟკაც მოენეს კაცი გააყოლეს და დამარცხების ამბითა და ყბადღებული წერილებით ერევანს გაგზავნეს. ყიზილბაშთა ჯარის დამარცხების ამბის ცოდნას დაზავებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს ერევნელმა დიდგვაროვნებმა სიტყვიერადაც დაადასტურეს.

ისლამის საღვთო ლაშქარი ნადავლით აივსო, ცხოვრებაში ჯოხის პატრონიც რომ არ ყოფილან, მოოჰვილსა და მოკახმულ იარაღს ეღირსნენ; ქვეითად სიარულისაგან ძნიად ფეხშეჭირვებულები და შეწუხებულები მდიდრულად შეკაზმულ ცხენებზე ამხედრებულნი დაბრუნდნენ უკან და მოვიდნენ თბილისს. გარდა იმ საკიდარი ცხენებისა, რომელნიც საღვთო ომიდან დაბრუნებისას გზაზე აჩუქეს ქვეითებს, ზემოხსენებულის მიფთაპი აღამ⁷⁵ ჩამოიყვანა 16 სული სასაპალნე ცხენი, ერთიმეორეზე კუდებით გადაბმული, თითქოსდა იმ ფუნდუკის ცხენების გამრეკი ყოფილიყო, რომელშიაც კაფუჯიბა-შის⁷⁶ ძეთაურობით შეჩერდნენ. თბილისში შევიდნენ.

გაიამად უული-ხანის დამარცხება ძარ-თლუზი

ომსა და ლაშქრობაში ურწმუნოთა სისხლით დასერილი გმირი ზუსლიმეზის ტანსაცმელი ჯერ კიდევ არ აყო გაწმენდილი, მათ ყნოსვას კვლავ სისხლის სუნი სცემდა, რომ დაბრუნებიდან სამი დღის შემდეგ გორის ციხის მუჰაფიზის ჰასან ფაშას⁷⁷ და ასქერთა სხვა მეთაურთაგან და მათ მორჩილებაში მყოფ იმ თავადთაგან, რომელთაც ერთგულება ძვალსა და რბილში ჰქონდათ გამჯდარი — ამილახვრის-შვილი გივი ბეგის⁷⁸ არზით, თხოვნითა და წერილებით მაცნეები მოვიდნენ. კვნესითა და ტირილით თავიანთი უმწურო მდგომარეობა მოახსენეს და დახმარება ითხოვეს — უსჯულოთა ტომი ურიცხვი ლაშქრით ყარაკალკანისა და ქსნის მთებიდან ჩამოვიდა. გზად რაც კი წებვდათ — სოფელი და დაბა — დაწვეს და ვაანადგურეს და მავან ადგილას მოვიდნენ. ხვალ თუ არა, ზეგ გორის ციხეს ალყა უნდა შემოარტყან. ქართლის ვილაფეთში ყველა, ვინც ადრე მორჩილებას უცხადებდა, ახლა, აშკარად თუ ფარულად, ფიცს დაარღვევეს და ხსენებულთ დაექვემდებარება. გორის ციხის რაბათში⁷⁹ თავიანთი დამპყრობი ფეხი ერთხელ თუ შედგეს, ხსენებულნი ციხისაგან ხეირი აღარ იქნება. ბოლოს თქვენზედაც გავრცელდებაო — გარკვევით მოახსენეს. თბილისის აღარც მეციხოვნე ასქერებს და აღარც მცხოვრებლებს თავდაცვის იმედი აღარ შერჩათ, სულიერად დაეცნენ. დაოჯახებულებმა თავიანთი ცოლ-შვილი სხვა ადგილზე გადაიყვანეს. ქონება გა-

დამალეს. ვინც ღირსეული და სინდისიერი იყო, სიმდიდრე და ადგილ-მამული მიატოვა და წავიდა.

საგზლისა და სამხედრო საქურვლის მდგომარეობა, როგორც მათი ნათქვამიდან ჩანდა, ისეთი იყო, რომ თუ გარემოცვა 3 დღის მანძილზე გაგრძელდებოდა, სურსათიც გათავდებოდა სამ დღეში.

ვილაჯეთის მოსახლეობა მრავალჯნის ძარცვა-გლეჯამ და იავარყოფამ კიდევ გააღატაკა და კიდევ დააშინა.

მაღალმა ალლაჰმა დაგვიფაროს, მოხდენილი საშინელი ამბების გამო ხალხს თავზარი დაეცა, როგორც ქალაქის მოსახლეობა, ისე ასქერთა უმრავლესობა სულ დაიცალა კჳუა-გონებისაგან და გამოძეწილ ქანდაკებასავეთ გამოყეჴეჩდა. მეორედ მოსვლის ეამის დადგოქას ჰგავდა. ხსენებულმა მისმა აღმატებულებამ ხიფათის თავიდან ასაცილებლად მეციხოვნე ბეგლარბეგები და ჯარის სხვა თავკაცები შეკრიბა და თათბირი გამართა. ურწმუნოთა განსადევნად ლაშქრის გორისაკენ გაყვანა განიზრახა, მაგრამ უმრავლესობა არ დაეთანხმა და ციხეში გამაგრება არჩია. მხოლოდ ნაწილმა ვადაწყვიტა ციხიდან გამოსვლა და შებრძოლება. მისი აღმატებულება კეთილგონიერთა ნებას დაჰყვა და ლაშქრის გორში გაგზავნა გაბედა. ბრძანება გამოსცა — ყიზილბაშებთან ბრძოლიდან ახლახან დაპრუნებული ყველა გმირი მუსლიმი სხვადასხვა ადგილზე გამოეყვანათ. ბრძანების ასრულებას შეუდგნენ.

ასოცდაჩვიდმეტი წლის მუჰარემის დასაწყისში⁹⁰, კვირა დღეს, ლაშქარი გამოიყვანა, თავად კი ქალაქარეთ, ნახევარი საათის სავალ გზაზე, ერთ მაღალ ადგილს, საჩრდილობელი კარავი დადგა და ძლევამოსილი საიმედო ლაშქარი გააცილა. გამარჯვების კარიბჭეში მდგომი ფაფარაყრილი სილაპრების, ზუეემებისა და თიმარის მფლობელების მეთაურად ჩორუმის ბეგლარ-ბეგი ალი ფაშა დანიშნეს და ქართველ მეომართაგან შემდგარი პატარა რაზმის მეთაურად — ასსეიპ მუსტაფა ფაშა⁸¹, ხოლო ყველა მათ უფროსად და მხედართმთავრად კეთილნიებეს და ჩილდირის ბეგლარბეგი, პატივმოსილი ისჰაკ ფაშა განაწესეს. უთვალავი დაპირებებით გაამხნევა ყველანი. ხსენებულ ალაჰს სრული უმწეობითა და სასოწარკვეთით აღაპყრო ხელი ლოცვად; მუსლიმთა ლაშქარი გორს გაგზავნა მისაშველებლად⁸². თვითონ კი ათასგვარ ფიქრში გახვეულმა თბილისის დაბრუნება ინება. მოვიდნენ.

თავის სისუსტეში გამომტყდარი უძლური, რადგან განგებას სურდა, მართებულად გაეშურა ხსნის ზღვისაკენ, რათა წარმატებისთვის მიეღწია. შეღონებული ლაშქარი უფლის ბრძანებით თბილისს გან-

შორდა. გაჭირვებამ და დამცირებამ იმატა; როცა სარწმუნოების მტრების წინააღმდეგ საბრძოლველად გორის ახლოს იდგნენ, სისუსტეს დაღლა დაერთო და შიშმა და ძრწოლამ დაისადგურა.

უმწეოთა გვარი კი გაძლიერდა, მათ გულებში წარმატებისა და გამარჯვების სხივები აკიაფდა. მაგრამ, ალლაჰის წყალობით, წინადაცვეთის ლხინით ჩაიარა ამ საქმემ.

თურქებმა შეიტყვეს, რომ უსჯულო ჯამათის მეთაურებმა — ქმნისა და ყარაყალჯანის ერისთავებმა, კერძოდ, წყეულმა მაჰმად ყულუმ, ახლა რომ კონსტანტინედ გადაიქცა, როცა გაიგეს მუსლიმთა ლაშქრის თბილისიდან გასვლის ამბავი, ჰასუხის მისაგებად თვითონაც გორისაკენ ქნეს პირი. სიმრავლით გათამამებულ დავრდომილებს გორის ციხეზე ჰქონდათ ავი განზრახვა. მაგრამ მაჰმადიანთა საგმირო მოქმედება ზემოხსენებულებს მძიმედ ეჩვენათ. თავდაპირველ განზრახვაზე ხელი აიღეს და გორის ციხეზე თავიანთი გეგმები შეიცვალეს. ძღვევამოსილ საიმედო ლაშქარს პირველად დაუპირისპირდნენ და მათი წყობის ხილების შემდეგ ეკვი არ შეპარვიათ, რომ გორის ან თბილისის ხელში ჩაგდებას შეძლებდნენ, ისლამის წინააღმდეგ ბრძოლა მიზანშეწონილად მიიჩინეს. მდინარე მტკვარს აღმოსავლეთით მიჰყვებოდნენ და გორის ახლოს გადავადნენ მეორე ნაპირზე. იმ ადგილას მივიდნენ, სადაც თბილისიდან მომავალ ლაშქარს უნდა გამოეცლო. მათ ხომ ისლამის ლაშქართან პირისპირ შეხვედრა სურდათ.

გორის ციხის გუშაგებმა დაინახეს, რომ ზემოხსენებულები მტკვარზე გადავიდნენ და ისლამის ლაშქრის წინააღმდეგ წავიდნენ. ციხიდან რამდენჯერმე ტყუილად გაისროლეს ზარბაზანი და წყეულთა რამდენიმე ბელადი ჯოჯოხეთისკენ გაუყენეს გზას. თუმცა ისლამის ლაშქარს წინ აღუდგნენ, მაგრამ მაღალმა ალლაჰმა ნუ ქნას, რომ მძლეველნი მოსულიყვნენ, თორემ კვლავ ბოლო მოგვეღებათ — ხელებს ვედრებით მაღლა იწვდიდნენ და შველას ითხოვდნენ.

ისლამის ლაშქარი ღამე წავიდა და დილით უკვე მტკვრის პირას იდგა. ვიდრე ცხენებზე ამხედრდებოდნენ, გორის ციხიდან გასროლილმა ზარბაზნის ხმამ მათი ყურთასმენა გამოაფხიზლა: სანამ უსჯულოთა ხროვა გორის ციხის ალყას განამტკიცებდეს, მეციხოვნეებს დამსმარე ძალად უნდა მიუფსწროთო, თითოეულმა მათგანმა გამწევ და სასაპალნე ცხოველებზეც კი აკადრა შემოხტომა; გორში ჩასასვლელად ძალ-ღონე არ დაიშურეს და დიდი გულმოდგინება გამოიჩინეს. მეწინავე ლაშქარმა გზად ატენის ხეობად სახელდებული ადგილი გაიარა და მოლაშქრეებმა დაინახეს, რომ წინ მდებარე მთები და

ხევეები — მთელი მიდამო — ავსილია ავბედითი ლაშქრის გმირობით. დაბლობებზე და მაღლობებზე, მათ თვალსაწიერზე ერთი ნაბიჯიც არ ჩანდა თავისუფალი. სურვილი აისრულეს და მოვიდნენ. ვაჟკაცებმა გმირობისთვის მომართული დაფარული ცეცხლი გამოაჩინეს. ზურგიდან მომავალთა მხარდაჭერას არ მოელოდნენ. კარის მცველმა⁵⁵ 300—400-მდე ფალავანმა მთელი ძალით დაარტყა იმ უკიდვანო ზღვა ლაშქარს. დამპყრობთაგან რამდენიმე რჩეული მეწინავე მოსპეს. მათ შენიშნეს, რომ ლაშქარზე აღრე მოსული გულოვანი ვაჟკაცები მცირერიცხოვანნი არიან. მათი მამაცობის შექებით არ შეიცვლებოდა, სული კბილზე იყო მომდგარი! ერთხელ დაუპირისპირდნენ და უკან დაახევიან, მათ შორის მდებარე მაღალი მთის მწვერვალამდე მირეკეს. მოულოდნელად დაინახეს, რომ მუსლიმთა ლაშქრის ფერად-ფერად დროშებს ის პატარა ველი გაზაფხულის შესაშურ აღვილად უქცევია და ახლად აყვავებული ხეხილის ბალისათვის დაუმსგავსებია. როცა ისლამის ლაშქარი იხილეს, ერთადერთი ჭეშმარიტი სარწმუნოების სიღიადით განცვიფრდნენ და გული შეულონდათ. მაშინვე უკან იბრუნეს პირი. ისლამის ლაშქარმა ზურგიდან დახმარება მიიღო და იგრძნო, რომ მტერს მალე შეერყეოდა ფეხის სიმტკიცე. სრული ძლევითა და გამარჯვებით შეუერთდნენ მეწინავე მეომრებს, წინ გაირეკეს და პირდაპირ ბანაკში მოიყვანეს. წარმართთა ხროვამ მოულოდნელად დაინახა, რომ მეწინავე მამაცი მეომრები ისე იყვნენ მოფენილი, როგორც ძლიერი ქარისაგან გაფანტული ხმელი ტოტები, ისლამის ლაშქრის შემოტევას ვერ გაუმკლავდნენ. პირდაპირ მათკენ წავიდნენ, მაგრამ ყველა დამარცხდა და პირი იბრუნა. მხედრებმა გაქცევით უშველეს თავს და სამშვიდობოს გავიდნენ. ქვეითებმა როცა დაინახეს, რომ ცხენოსნებმა ზურგი შეაქციეს, ხალიჩების ხელში ჭერის ძალაც კი წაერთვათ, რომ აუცილებელი ლოცვა აღესრულებინათ. ლომთა მძლეველი მუსლიმი ქვეითები — ჩვენი საქმე ნადირობააო — მხედრებს დაედევნენ, ფონის მისადგომამდე არც კი მიაღწევიან, მტკვარში ყველაზე ღრმა წყალში შეერეკეს. გზაში, ვიდრე მდინარის ნაპირს მიაღწევდნენ, სულ ხოცავდნენ, წყალში შეყრილების ბედი კი მდინარე მტკვარმა განსაჯა. იქიდან გამობრუნდნენ და გაშლილ ველზე მიმოფანტული ურიცხვი ქვეითი ისე ჩეხეს ხმლით, რომ ცაში მარინის გამოცდილ თვალსაც კი სისხლის ასეთი ოხშივარი არ უნახავს.

გარდა მტკვრის წილხვდომილი 300—400 ცხენოსნისა და გმირთა ხმაღს გადარჩენილი დაჭრილებისა, რომელთა რაოდენობა უცნობია, 4000 ქვეითი და ცხენოსანი ლომგული გმირების ხმლის ლუკმა

გახდა. ამასობაში ის საზიზღარი ხროვა ისე განადკურდა, რომ სათქმელადაც ძნელია. გამარჯვებულმა და ძლევამოსილმა მუსლიმმა გმირებმა გორის ციხეს მიიღწიეს. ის დამე ციხის წინ გაათენეს და მეორე დღეს ზემოხსენებულ მის აღმატებულებასთან გამობრუნდნენ — სელცარიელი როგორ წავალთო — თქვეს და, რთველადან დაბრუნებულ გლეხებივით, მოკლულთა თავებით დატვირთეს 50—60 ურემი, თბილისისაკენ წამოვიდნენ და თან წამოიღეს საჩუქრად⁸⁴.

ზემოხსენებულ მის აღმატებულებასთან კი მახარობლები მოვიდნენ, სასიხარულო ამბავი მოიტანეს და ჯიბეები და კალთები ავესებინეს სამახარობლოთი. ქალაქის მოსახლეობამ, სასოწარკვეთილი რომ იყო, ახალი სიცოცხლით იწყო ცხოვრება. ჯარიბი სომხები თერთონ ანთებდნენ სახლებში ჩირაღდანს და ისე მომეტებულად მხიარულობდნენ და ზეიმობდნენ, რომ აღწერა შეუძლებელია. ბოლოს ზემოხსენებული მისი აღმატებულება გმირებთან შესახვედრად იმ ადგილას გამოვიდა, საიდანაც გაისტუმრა ლაშქარი. იქ საჩრდილობელი კარავი დადგეს და იწყო მოსვლა უწყვეტად⁸⁵ ძლევამოსილმა ისლამის ლაშქარმა — სახემცინარმა და მომღამარმა, ბედნიერებით გაბრწყინებულმა.

ყურის დამკერთ 20-20 ყურუში უბოძეს, მოენეთა მომყვანებს — 30-30 და 40-40 ყურუში, ექვნიბიანი ბაირალისა და დროშის, წყეული კონსტანტინეს გახუნებული ჯილის, დაფისა და ქნარის მომტანები თანამდებობისდა მიხედვით დაასაჩუქრეს, საბოძკრის გაცემით ყველას გული მოინადირეს. დაჭრილები და დაკოდილები დამაყუჩებელი მალამოს სიმრავლით მოიმადლიერეს.

ბედნიერებმა, გაამაყებულებმა და დიდად გახარებულებმა უკან დაბრუნება ინებეს. დაცვას ემსახურებოდნენ, რომ წმინდა მუჰარემის მეათე დღე დადგა⁸⁶.

ზემოხსენებული მისი აღმატებულების წარმატებათა ასფურცელა ვარდი გამარჯვებათა წალკოტში იყო ვერცხლის სინზე გადაშლილი. ამბის გაგზავნა ბრძანა მისი უდიდებულესობის წინაშე და გარდახდილი ამბავი მაღალი მეცნიერების დავთარში ჩაიწერა⁸⁷. რადგან ერთგული სამსახური კეთილად იქნა მიღებული, ამიტომ ზემოხსენებულს მისი სრულყოფილად საქებრ ღირსებას შესაფერისი სასამუხრის ხალათი უბოძეს, თავიდან ბოლომდე რომ მოსავდა მას, ხოლო ხმლის საფასურად 20 ქისა ფლური მიართვეს. სამსახურში წასახალისებლად სხვა წინამძღოლებსაც უბოძეს ნიჟა საკადრისი: მის აღმატებულებას, ჩილდირის ბეგლარბეგს. სეებედნიერ ისპაკ ფაშას — სასამუხრის ერთი ხალათი და 5 ქისა ოქრო. მის აღმატებულებას სა-

რიპ მუსტაფა ფაშას კი — ოქროქსოვილის ხიფთანი⁸⁸ და ორი ქისა ოქრო. სხვანი ბეგლარბეგები, სანჯაყბეგები და სამხედრო პირები გაწადიდეს და დაამშვენეს ოქროქსოვილი ხიფთანებით. ინებეს და საბოძვარი მათი აღმატებულების დივეზირის მთავარი ჩუხაღარის⁸⁹ ხელით გამოგზავნეს და მოვიდა.

ეს სასიხარულო ამბავი ერევნის ციხეში გამოკეტილ შიიტებზეც აისახა. ხსენებულთა გულის ძალა ესენი არიან. რადგან სულ ცოტა ხნის წინ დამარცხებული განჯელი შიიტეზი ველარ ეხმარებოდნენ, ასლა ორივე მხრივ იმედგაცრუებულნი დარჩნენ და ამიტომ საჩქაროდ შეაჩაგრეს დამორჩილების პირობები, მწუხილობიანობა განამტკიცეს და [ოსმალებმაც] პატიება აღუთქვეს.

ლეკების დაპარცხება

მისი აღმატებულება, ხსენებული ჩვენი ბატონიც კი დარწმუნებული იყო მტრის მოდგმის უბედურებაში; ხსენებულ ქალაქს (თბილისს. — ც. ა.) აღმოსავლეთით უშუალოდ ლეკთა ტომი ემიჯნებოდა. ეს ის ტომია, რომელთა არც ენაა გასაგები და არც სარწმუნოებაა ცნობილი. მაღალი ალლაპისაგანაა, რომ მათი გულიდან არ ამოდის საქართველოზე მძარცველური თავდასხმები. ავაზაკთაგან ჩადენილ საქმეებს თავი და ბოლო არ უჩანს. სიკვდილი და სხვისი მოკვლა ვაჭრობაზე მეტად ამხიარულებთ. მათი უწყალობა მხოლოდ თათრის⁹⁰ უხეშ ბუნებაში მდგომარეობს. ეს ის ხროვანაა, რომელსაც მოსვლა, თავად თბილისისა და მისი შემოგარენის ძარცვა და ბევრი ადვილის ხელყოფა ჩვეულებად აქვს გადაქცეული. არავისვან უგემნიათ დამარცხება და არც არავის დაქვემდებარებიან. გარეული მტაცებლებივით, რაც მოესურვებათ, იმას აკეთებენ. რომელი ადგილიც მოეპრიანებათ, იმას ესხმიან თავს ღამით. თავისუფლები არიან, დიდი და პატარა, ყველა ავაზაკი და ბოროტმზრახველია. თავიანთი უცვლელი ჩვეულებებისამებრ მოვიდნენ.

თბილისიდან საათნახევრის სავალ გზაზე მდებარეობს ერთი სოფელი — სახელად დიღომი. იგი თბილისის ვალიების ჩიფთლიქია⁹¹. ლეკები ხსენებულ სოფელს დილაადრიან დაესხნენ თავს. დაარბიეს და გაძარცვეს. ჯერ მთელი ოჯახები დაიჭირეს და ცოლ-შვილი დაა-

ტყევეს. მერე მოხუცი ქალები და კაცები დახოცეს. როცა უკან მიდიოდნენ, სოფლის მცხოვრებთაგან ერთმა-ორმა კაცმა დრო იხელთა და ღრიალით თბილისს მოვიდა. ზემოხსენებულ მის აღმატებულებას ვითარება აუხსნეს და მანაც კარის მცველი რაზმი — ერთგული ქვეშევრდომნი, რომლებიც საომრად იყვნენ გამზადებულნი, საჩქაროდ კვალდაკვალ დაადევნა. სხვათაგან კიდევ ჩილდირისა და სივასის ვილაჯეთების ლაშქარი ადრე გაგზავნილ ჯარს დააწია და დაახმარა. სახელოვანი ქეთხუდა და ჩილდირის ბეგლარბეგი ლაშქრის წინამძღოლად დაინიშნა და წავიდა, ზემოხსენებულ ავაზაკთა წინააღმდეგ წაბრძანდა. მდ. მტკვარზე ارجلان-თან²² გადავიდნენ, მდინარეს ნაპირ-ნაპირ გაუყვნენ და მათკენ გაეშურნენ, მივიდნენ, ავაზაკთა ზრბოს ხსენებული სოფლის წინ შეხვდნენ. ხელთჩაგდებული ნადავლის ერთი ნაწილი იქეთა მხარეს გადაიტანეს, ნაწილი აქ დარჩა და ნაწილი კიდევ სხვაგან გადამალეს. ადრე მოსული ლაშქარი მათ წინ მდგომებს შეერია და ბრძოლაში ჩაება. უკან მომავალთაგან 100—200 კაცმა მიაღწია და ისლამის ჯარი გაძლიერდა. სულ რამდენიმე შეტაკების შემდეგ დამარცხდნენ. ნადავლი ქონება და ტყევეები მიაგდეს; თავიანთი ცხენები და საკიდარი საქონელი მიატოვეს; იარაღი და ქვეშააგებელი დაყარეს. პირდაპირ მიაღწნენ ტყიან ციციბო მთას. რადგანაც ქვეითად იყვნენ, იმ ძნელ გადასასვლელ მთას გვერდი აუარეს და სულის შესანარჩუნებლად მოკურცალებს. ამბობენ, რომ იმ დღევანდლამდე ორასი ლეკიც რომ შეკრებილიყო ერთ ადგილას, მათზე ვერავინ გაიმარჯვებდა. ამჯერად კი 7000-ზე მეტი მამაცური ბრძოლით თბილისთან ახლო მოვიდა და მათი მოდგმის შერცხვენის უამს მუსლიმი გმირების ხელით ორი-სამი ათასი განადგურდა. იმ ადგილიდან, საიდანაც უკუიქცნენ, ვიდრე ხსენებულ მთამდე ხელთ იგდეს 50 თავი, 50 მოენე და დაჭრილები, რომელთა რიცხვი უცნობია.

მათი განდევნის ამბავმა როცა თბილისს ჩამოაღწია, თბილისის მოსახლეობა უფრო გაახარა და გააბედნიერა, ვიდრე მაჰმად ყულიხანის დამარცხებამ, რადგანაც ლეკთაგან სახლ-კარი ჰქონდათ აოხრებული და გულ-ღვიძლი დამწვარი. თბილისელთა სიხარულის, ბედნიერებისა და აღტყინების აღწერა შეუძლებელია.

ბრძოლიდან დაბრუნებული მაჰმადიანი გმირები მოვიდნენ. ხელთჩაგდებული თავები, ენა და ყურები ზემოხსენებულ დიდგვაროვნებს წარუდგინეს დასათვალისწინებლად და სანაცვლოდ, მდგომარეობისდა შესაფერისად, მიიღეს ნიჭი და საბოძვარი.

მისი აღმატებულება ამ საქმიანობაში იყო გართული, რომ საა-

ზღის ალაყაფის კარებში გამოჩნდა და მოვიდა იშვიათი გმირობის ბედნიერი მახარობელი, სანეტარო ცნობისა და სასიხარულო ამბის მაცნე. თავი დაბლა დახარა და ცად აღმართული ერევნის ციხის აღებისა და დაპყრობის სამახარობლო ამბავი დაადასტურა⁹³. ძლევა მოსილმა სარდალმა დიდი გამარჯვების მაუწყებელი წერილები დახსნა და ქვეყანას მოჰფინა. მოსულ ჩუხადარს საპატიო ხალათი ჩააცვეს და სამახარობლოს ურიცხვი საბოძვრის გაცემის ცერემონიალი აღასრულეს.

რადგანაც ერთი საათის განმავლობაში ჰორიზონტზე ორი კუდიანი ვარსკვლავი გამოჩნდა⁹⁴, მხიარულება განაახლეს. თოფისა და ზარბაზნების ზათქით აღნიშნეს და დიდი დარბაზობა გამართეს. ძვირფასი ფარჩეულით მორთულები ქუჩებსა და მოედნებზე საზეიმო სვლას დაეწაფნენ. ზეიმის შემდეგ კი ფაშას, მის აღმატებულებას ხსენებულ სერასქერს გამარჯვება და ძლევა მოსილება მიულოცეს და მისი განდიდების ცერემონიალი აღასრულეს.

შემდეგ, აღნიშნული წლის რეზიდენტი-ეველის დასაწყისში⁹⁵ მოვიდა ქვეყნის მპყრობელის, მისი უდიდებულესობის ნაწყალობევი საბოძვარი და საპატიო ხალათები, რომლებიც მათი აღმატებულების დიდი ვეზირის მთავარი ჩუხადარის ხელით გამოგზავნეს, მასაც ზეიმით შეხვდნენ და დივანის წევრები შეიკრიბნენ. თანამდებობისდა შესაბამისად ჩააცვეს საპატიო ხალათები და კაბები და გადასცეს საჩუქრები. რადგანაც მათი კეთილი სამსახურისა და სანაქებოდ სათნო გულისხმიერების შედეგად საქმე სასიამოვნო ვითარებაში დასრულდა, დაცვის სამსახურში სიხარულით იწებეს დგომა.

მეხვედ ალას⁹⁶ მოწამებრივი სიკვდილი, წყალობდეს მას ალლაჰი

ამასობაში საქართველოს საზღვრის ყველა მემამბოხემ თავზე ზირკა⁹⁷ მოიხედა; სამარცხვინო და დამამცირებელ ადგილებს შეაფარა თავი და იქ იჩრია განმარტობა. შემოგარენსა და სანახებში სიმშვიდემ დაისადგურა. მაგრამ ხსენებული ქალაქის აღმოსავლეთი მხარე, რომელიც კახეთის მიჯნაზეა, ლეკებისაგან იყო აოხრებული. აბადანსაც⁹⁸ ლეკი ავაზაკები ფლობდნენ. რადგანაც იმ ჰზრიდან მათ

არაფერი აბრკოლებდათ და ხელს არ უშლიდათ, ამიტომაც მოვიდ-
ნენ. აქაურ დანგრეულ სოფლებსა და ციხეებში ჯგუფ-ჯგუფად გა-
მაგრდნენ და თავშესაფრად გაიხადეს. საქართველოს საზღვარზე
ავჯახობდნენ. ზემო აღნიშნულმა მისმა აღმატებულებამ მათ ზურგ-
ში ლაშქარი განაწესა და უკან დაადევნა; ისინიც ზოგჯერ ეწეოდ-
ნენ, ზოგჯერ კი — ვერა. იმ ზამთარს მოსვენება არ იყო მათ შორის
ომისა და ბრძოლისაგან:

ვიდრე ამ ყოფაში იყვნენ, ვერაგი მერიქიფის ზეედრი იხილეთ!
მეჯლისის დასრულებამდე არავისთვის შეუვისია ფიალა სიცოცხლის
დამატკობელი, ბედნიერების მომნაქებელი დიდებული ღვინათ. ყო-
ველ შემთხვევაში. ღრმად დამწუხრებულს თუ ზარხოშმორეულის
დარდი დაერთო, მისი შეპყრობა უტყუარი წესია; რომელი იმედის
კალს გვინახავს, რომ ცეცხლის აკრძალვის გამო არ დამწვარიყოს?;
რომელი ქათქათა საყელო გვინახავს, რომ მწუხარების სისხლნარევე
კრემლებს არ შეეღებოს?! რამდენი ვარდის წალკოტია სამოთხის
ბაღზე უფრო აყვავებული და კეთილნამენი, რომ მისი ნაყოფი თუ
ფოთოლი შემოდგომის ცივ ქარს გაუძარცვავს და გაუნადგურებია?!
რამდენი კეთილმოწყობილი სახლის მსგავსი აყვავებული ადგილი
მოუხრავს და მიწასთან გაუსწორებია მასზე იაჯუჯის⁹⁹ გამარჯვებას?!
ვისი ოცნების სანთელი დამწვარა ბოლომდე?! რომელი ძლიერი სურ-
ვილის წყურვილი მოუკლავს ევფრატსა და ნილოსს?!

წინაპართა გამგებლობის დღეები და საქმეთა წარმატებით და-
გვირგვინება ჰეშმარიტად წარმოიდგინა და გამოხატა პატივმოსილ
დავთარში. სიკვდილისათვის განემზადა ვიდრე სიკვდილის წამი დად-
გებოდა. განთავისუფლდა სურვილთა ბორკილებისაგან და უკვდავე-
ბით განისვენა, სოფლის უძღებ მსახურთა ტანჯვა-წამება იხილა. უტ-
ყუარი ცოდნის დაფაზე წერია, რომ კვლავაც არ შეიწყნარებს მათ
აღსასრულს [უზენაესი]. შეურაცხმყოფელი სილატაკით და მწირო-
ბით გაიხარა. ათასი წელიც რომ იცოცხლო, ვერ გაიხსენებ მისი წარ-
სულის მქონეს, არც მომავალს ეყოლება მსგავსი. წამიერი იყო მისი
ყოფა. ერთ დღეს, ისრის ყელსაბამისაგან გაუთავისუფლებლად.
კვლავ ოცი წლის ჰაბუკივით დამწუხრებული წავიდა, ბედნი-
ერი ცხოვრებით დატკობაზე ზღმიწვდომის იმედი დაკარგა. წილად
ხვდა მუდმივი სიმდიდრე. ჰკვიანზე ჰკვიანის გამოცდილების კვალად
წარმავალი ქონება გულგრილობისა და უგულვებელყოფის ჰაში შეი-
ნახა. ჰაბუკი მავანის სულის საუნჯეში ჩვენს სიყვარულს მტვერი არ
დაედება. უმწიკვლო სული სხეულის ტანჯვით არის განწმენდილი და
განთავისუფლებული. გულის კანდელი გონების სხავებს უერთდება,

ზოციალურ სხივები მიზნებითა დამფუძნებლით ელავს და ბრწყინავს, უფალს ერწყმის. იმქვეყნიური ცხოვრება ღვთიურ სამყაროს ენიჭება და უერთდება.

ბედის ყველა სიმუხთლისაგან ერთი ის არის, რომ ზემოხსენებული მისი აღმატებულების, ეგვიპტარის საქმის მსახურის, პატივდებულ ქეთხუდას კეთილშობილი სიცოცხლის გაზაფხული მოისპო და იმედის წალკოტის სამკაული გახდა მისი მოწიფული, კეთილშობილი ძე. ხანი რომ დასკლოდა, დიდებული მემკვიდრე იყო. კეთილშობილი წარმომავლობის, მდაბიო ხალხთან მორიდებელი და ძალიან თავაზიანი, თვითონ უბრალო, მეგობრებთან აბრეშუმზე, ნარმაზე და ბამბაზე უფრო ფაფუკი; თავისთავად სრულყოფილი ვაჟკაცი და მამაკაცი იყო. სახობო ბუნების გამოცდილმა მეცნიერმა თუმცა ასაკით 20 წელს მიაღწია, მაგრამ სრული ცხოვრება განვლო და იყო სწავლული ფირი¹⁰⁰, სრულქმნილი და მკვერმეტყველი. მამამისის, ზემოხსენებული მისი აღმატებულების სიცოცხლის წლები დათვლილი იყო. შვილი ედგა იმედის და სიყვარულის ღერძად. მთლიანად მასზე იყო დამოკიდებული, არ განშორებია, შინ თუ გარეთ თან ახლდა. მთელი ხალხის სინდისი და თავდადება, რადგან ბუნებით იყო შეუდარებელი მამაკაცი, გარდახდილ ომებში მთელ ლაშქარს ხელმძღვანელობდა და წინ უძღოდა.

კახეთის საზღვარზე ახატნად¹⁰¹ სახელდებულ ერთ სოფელში იდგა კოშკი მაღალი. ხსენებულ ავაზაკებს ერთ ღღეს ის კოშკი თავიანთ შესაკრებ ადგილად და საიმედო თავშესაფრად მიუჩნევიათ. აღნიშნულ მხარეში მათი თავმოყრის ამბავი ზემოხსენებულმა მისმა აღმატებულებამ შეიტყო. მისი აღმატებულება, ხსენებული ქეთხუდა რამდენიმე ასქერის მეთაურად დაინიშნა და დაეკალა ავაზაკების აღნიშნული კოშკიდან გამოყვანა და განდევნა და კოშკის დანგრევა. გაზაფხუნს და ზემოხსენებული მისი აღმატებულებაც მივიდა და საჩქაროდ შეუდგა ალყაშემორტყმული ციხის ნგრევას და იმ ავაზაკთა გამოდევნას. მაგრამ ყაჩაღებმა აქა-იქ გაამაგრეს ჩამონგრეული ადგილები და წინააღმდეგობის გაწევა იწყეს. ამასობაში, რაკი მთელ სახლს გაუწყდა სიცოცხლის იმედის ძაფი, რამდენიმე ლეკი ჩაიკეტა და შიგნიდან ატეხა თოფის სროლა., ხსენებულმა მეჰმედ ბეგმა კი თავისი ალალი მკერდი ბედისწერის ისარს დაუგო ფარად.

როცა ხსენებულთა წინააღმდეგ გამოვიდნენ, ერთმა შეუბრალებელმა წყეულმა შაშხანიანი თოფი მეჰმედს მკერდში დაუმოხნა. გარდუვალმა ბედისწერამ გაიმარჯვა, პირდაპირ გულში მოხვდა და ზურგში გაუარა. როცა დაჭრილი მიწაზე დაეცა, მთელმა ჯარმა მიანება

ბრძოლას თავი და მასზე დადარდიანებულებს მინდობილი საქმის შესასრულებლად არც კი გაუხედავთ, ხსენებული აიყვანეს და თბილისში დაბრუნდნენ, ჭრილობა შეუმშრალეს, შეუხვიეს და დასტაქრები დააყენეს. მაგრამ სიკვდილის უამი დამდგარიყო და ზომების მიღება უშედეგო აღმოჩნდა. 1137 წლის ჯუმად-ალ-სანის მეთვრამეტე დღეს¹⁰² სარწმუნოებისთვის თავდადებულმა შენდობის ველზე გააქენა ტაიქი — აღესრულა. უხვი წყალობით შეიწყალა ალლაჰმა „დიდი მოწამე მეჰმედ ბეგი და სამოთხეში დაუმკვიდრა ნაესაყუდელი“.

ნახევარტაეების თარიღად დაწერა მიბრძანეს¹⁰³.

ცნობები ქუჩუქ ჩელები ზადეს ისტორიიდან.

თარგმანი

სილაჰდარ იბრაჰიმ ფაშას სპასალარობიდან ჩამოყვანილობა და არიფი აჰმედ ფაშას დანიშვნა

როგორც ზემოთ იყო აბრეშუმით ამოქარგული, თბილისის ემალეთი, რომელიც სანაქებოდ აიღეს, ხელთ იგდეს და მეფურად დაიპყრეს, ღვთივდაცულ ქვეყანას შეუერთდა. ხსენებული ქვეყნის ყველა საქმეთა მოწესრიგება მიენდო სერასქერად დანიშნულ არზრუმის ვალის, ვეზირს, სილაჰდარ იბრაჰიმ ფაშას და გაემგზავრა. უზენაესი ღვთაებისა და ქვეყნის მპყრობელი ფადიშაჰის შთამბეჭდავი ძალით კლანჭებში მოიმწყვდია და დაეუფლა. იმ ხსენებულ დიდ ქვეყანაში ტრადიციული წესები სამართლიანად აღასრულა, უხვი საბოძვარი გაამრავლა, ძალმომრეობასა და ანგარებას განერიდა. ქვეყნის საქმეები მოაწესრიგა და მოაგვარა. მოსახლეობასა და ქვეშევრდომებს სპასალარისთვის შესაფერი მზრუნველობითა და ყურადღებით მოეკიდა, მართლაც რომ საღვთო კანონის გარღვევალობით ასრულებდა მინდობილ საქმეს: ამ დროს არზრუმის თავზეხელალებულ ალათაგან ვინმე უზუნ მუსტაფა აღას მეშვეობით ვახტანგისაგან ქრთამის სახით გამოგზავნილ დიდძალ ქონებას დაეხარბა და დაეწაფა¹⁰⁴; ხსენებული ვახტანგის შვილს, სახელად შაჰნავაზს, ახლახან რომ ისლამის

მიღებით გაპატიოსნდა და იბრძობდა იწოდა, ხაზინისათვის წელ-
წადში გარდაკვეთით 40000 ყურუმის გადახდის, პირობით, თბილისის
წმინდათველობა საჩქაროდ უბოძა ოჯახიკის წესით.

ხსენებულის წაქეზებითა და შეგულიანებით ასქერთა რაზმმა
თბილისის ციხეში შესვლის მეორე დღეს. ჯერ კიდევ რომ არ იყვნენ
გამაგრებული და ფეხი არ ჰქონდათ მტკიცედ მოკიდებული, რამდენ-
იმე სპარსი ვაჭარი ქალაქიდან გააგდო. დიდებული რამაზანის შუა
რიცხვებში¹⁰⁵ რამდენიმე გარეწარი და მაწანწალა იმ საცოდავთა ოჯა-
ხების წინააღმდეგ გამოვიდა და სიმდიდრისა და ქონების წართმევა
იწყო. გარდა იმისა, რომ ბევრ მდიდარ ვაჭარს ლუქმაპურის შოვნა
გაუქირდა¹⁰⁶, მაჰმად-ყული-ხანის, რომელიც ხსენებული ციხის გასა-
ღებით უბრძოლველად და უომრად თჯიოთ მიეგება, არზას ყური არ
დაუგდო და არ მიიღო. არზით მაჰმად-ყული-ხანი პირდებოდა გან-
ჯის, ერევნის და ირანის სხვა ქალაქების, რომლებიც, თუმც მალაღი
ქვეყნის მხრიდან თბილისის ხელისუფალს ემსახურებოდნენ, უბრ-
ძოლველად და უსისხლოდ ღვთივდაცულ სასულთნოსათვის მიერთე-
ბაზე ზრუნვასა და გარჯას და საკუთარი ქონებიდან 300 ახჩის გაღე-
ბას ლაშქრობაში დასახარჯავად.

ხსენებული ხანი დიდი ხანია ერევნის ემალეთის ვალია და შორს-
მკვერტილი ვონებისა და მტკიცე აზრის გამო ირანის ხანებს შორის
ძალადი ღირსებითა და პატივით გამოირჩევა. ადრე გაწეული სამსა-
ხურის პასუხად მალაღი პორტის მხრიდან პატივისცემა და კეთილ-
განწყობა დაიმსახურა. როცა გამოვლინდა, რომ სხვების დამორჩილე-
ბის მსურველია და მორჩილებისკენ წამქეზებელია, სწორედ მაშინ
ხსენებულმა სერასქერმა შაჰნავაზის მხარდაჭერა იტვირთა იმ ვარა-
უდით, რომ შაჰნავაზის გამგებლობის ყამს სიმშვიდე მაჰმად-ყული-
ხანის გაქცევასთან იქნებოდა დაკავშირებული. ხანი იგი მდაბიურთა
მსგავსად იყო მოკლებული დარბაზობასა და ტკბილ საუბარს, მეგობ-
რობასა თუ საკუთარ წრეს და ტიკინებით მოთამაშეს ჰგავდა. გულა
ატიკნეს, რადგანაც ერთ ვიწრო და ბნელ კარავში დასვეს. მაგრამ თა-
ვი ისე დაიჭირა, თითქოსდა მოსათათბირებლად მისი ღირსების შე-
საფერისად ჩამოსვლას, ნიქსა და საბოძვარს ყურადღებას არ აქცევს.
საკვებად მხოლოდ იმდენი განუსაზღვრეს, რომ შიმშილით არ მომ-
კვდარიყო, რითაც უზომოდ შეურაცხყვეს. ხსენებულ ხანს თავი მოა-
ბეზრა ამგვარმა ყოველგვარ მოლოდინს გადაჭარბებულმა მტრულმა
მოქმედებამ. ეს განხდა მიზეზი იმისა, რომ ერთ ღამეს შაჰისაგან ოჯა-
ხიკის წესით ბოძებული კახეთისაკენ მოაბრუნა სადავე და გაიქცა.

მაჰმად-ყული-ხანის ქონებას მის სიცოცხლეშივე დაეპატრონა

[იბრაჰიმ ფაშა], თითქოს თვითონ იყო მემკვიდრე მისი. ეს შედეგი იყო ხსენებული ხანის სიხარბისა და უზნეო გაუმადლობისა.

დაადგინეს, რომ განჯისა და ერევნის ხანებსა და ხალხს სურთ და მზადყოფნაში არიან მაღალი სამეფოს მფარველობის ჩრდილქვეშ ეძიონ თავშესაფარი და დაქვემდებარებისა და დამორჩილებისათვის ნიშანს ელოდებიან. როგორც ხანი და ვალი, ისე ვაჰარი და ხალხი საბაბს უცდის.

მაღალი ალლაჰის შეწევნით თბილისის აღება და დამორჩილება უომრად და უბრძოლველად გახდა შესაძლებელი. ცხადი იყო, რომ სპარსეთის რომელი კუთხეც არ უნდა დაელაშქრა იმ ურიცხვი სპით, რომელიც გვერდით ედგა, მოსახლეობა წინააღმდეგობას არ გაუწევდა და ბრძოლას არ გაუმართავდა, რამეთუ საამისოდ ძალა არ შესწევდა.

დამორჩილებული, უკიდევანოდ გაშლილი ქვეყნის სამსახური მთლად დაავიწყდა. სიხარბემ სძლია, მხოლოდ და მხოლოდ ქონების სახვეჭად თბილისში უსაქმოდ დადგა 132 დღე, რამაც მოსახლეობა ააფორიაქა და ლაშქარი აღაშფოთა. თავდასხმისა და ბრძოლის ნომენტი ხელაღან გაუშვა. ძღვევამოსილ სიფაჰთა გამბედაობის ძალას ზიანი მიაყენა და შეასუსტა. განსაკუთრებით ზედმეტი იყო ამ რამდენიმე წლის წინ ამა სოფლის მცხოვრებთათვის კეთილისმყოფელი მათი უდიდებულესობის, დიდებით მოსილი ფადიშაჰის, ძლიერი ისქანდერის ეგოდენ უავგუსტოესი ნებით მისთვის ვეზირობის ხელახლა ბოძება.

როგორც აღრე იყო კალმით დაწერილი, ყარსის ბეგლარბეგს მუსტაფა ფაშას ტრაპიზონის ემალეთი შეუერთეს და ვეზირობა უბოძეს. ოღონდ, ვიდრე დაიწყებდა მოსკოვის მეფის ქვეყანაში მყოფ კაჟი ქეთხუდასთან მოლაპარაკებას, რადაც არ უნდა დასჯდომოდა, სპარსეთის მფლობელობისაგან უნდა გამოეხსნა და გაეთავისუფლებინა ხაზართა ზღვის¹⁰⁷ პირას მდებარე ბაქოს ციხე. მისი აღება და დაპყრობა მაღალი სამეფოსათვის ყოველმხრივ მნიშვნელოვანი და სასარგებლო იყო. მის აღმატებულებას მუსტაფა ფაშას ვეზირობა ებოძა მხოლოდ და მხოლოდ ამ საქმის დასავვირგვინებლად. ხსენებული ვეზირი მოლაპარაკების დასაწყებად განსაზღვრული 90 დღის ვადით იმ მხარეში გამგზავრებას ჩქარობდა. ხსენებულ მეფეზე გამარჯვებას ცდილობდა და მის ასაღებად და დასაპყრობად რამდენადაც შეეძლო, გაისარჯა. თუმცა თვითონ მას და ხსენებულ სერასქერს მაღალი და წმინდა ასაფისაგან მოწერილი ვრცელი და დაწერილებითი ქაღალდით ეცნობა, რომ აღნიშნული მეფის გამარჯვების გამო მისი

ზრუნვა [ბაქოს] აღებასა და დაპყრობაზე ყველა შემთხვევაში განწირულია, მისმა აღმატებულებამ მუსტაფა ფაშამ საქმისათვის საჭირო სიჩქარე და სისწრაფე გამოიჩინა, თუ ამ ხელსაყრელ შემთხვევას დავკარგავთ, ეჭვი არ არის, რომ ქვეყნის მპყრობელი ფაღიშაჰისაგან დამსახურებულ საყვედურსა და სასჯელს მივიღებთ, რადგანაც ნებართვის მსურველებიც ამოქმედდებიანო. 45 დღის განმავლობაში უწევდნენ მის აღმატებულებას, ზემოხსენებულ ვეზირს წინააღმდეგობას და უშლიდნენ ხელს. თათბირში დრო გაიყვანეს, ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ მოსკოვის მეფე დაეუფლა ხსენებულ ციხეს.

რადგან დაქინებით მოითხოვეს მისი (სილაჰდარ იბრაჰიმ ფაშას. —ც. ა.) ყოველმხრივ ჩამოქვეითება, დიარბექირის ვალი, მათი აღმატებულება, ვეზირი არიფი აჰმედ ფაშა სერასქერობით გააპატიონეს და განაღდეს. სპასალარობის სიგელი ქუჩუქ მირახორ¹⁰⁸ ჰუღან ფაშა ზადე მუსტაფა ბეგის ხელით გაიგზავნა.

სირასქერ იბრაჰიმ ფაშას წასვლა ქალაქ ბანჯასა და შკან დაბრუნება

თბილისის მხარის სერასქერი, არზრუმის ვალი, სილაჰდარი იბრაჰიმ ფაშა, ყარსის ბეგლარბეგ ყარა მუსტაფა ფაშასა, ჩილდირის ვალი ისჰაკ ფაშასა და სხვა მასთან მყოფი ასქერების თანხლებით თბილისიდან წამოვიდა და განჯისაკენ მოაბრუნა სადავე. ხსენებული თვის მეცხრე დღეს¹⁰⁹, განჯის ახლოს გარეწარ ყიზილბაშებთან ბრძოლისა და შეტაკების შემდეგ, სულთან სელიმად სახელდებული მადლობის მიდამოებში გაშალეს კარავი. მეორე დღეს, დილით ძლევანოსილი ლაშქარი თავს დაესხა, ლომისებური სიამამაცით შეუტია და უშიშრად და უზრუნველად მიაღწია ქალაქში ფართლით მოვაჭრეებამდე. მათი ხელში ჩაგდებით დიდად გაიხარა და გულის საწადელა აისრულა. ამასობაში ჯოხის გარეგნობის ერთმა წყეულმა უსჯულომ მაღალი ბანიდან იწყო ყვირილი — მაჰმად-ყული-ხანის ლაშქარი მოულოდნელად თავს დაგვესხა და დავგარბიო — შევლას ითხოვდა¹¹⁰. ეს გახდა მიზეზი ალაფობასა და ნადავლის მოხვეჭაში გართული ჯარის შეკრთომისა და შიშით შეპყრობისა; რადგანაც ლაშქრის სიმხნევის ძალა შესუსტდა და შემცირდა, თოფები დაყარეს. სერასქერი, რომელმაც დაინახა, რომ ჯარისაკენ ნიაღვარივით წამოვიდნენ, ხსენებული ადგილიდან დაიძრა და ათასი გაჭირვებით ლაშქარი კვლავ

ქალაქს გაგზავნა, ნაღველი გადარჩენილი თოფების შეკრება იყო. მეორე დღეს, როცა სომხური უბნის ასაღებად გაემართა, იქ სომეხთა ტომი დაუხვდა შეწყნარების არზით. 17 დღის განმავლობაში ხან თათბირობდნენ და კამათობდნენ, ხანაც ებრძოდნენ და ეომებოდნენ ერთურთს¹¹¹. უბედურმა სპარსელებმა ტყუილი სიტყვები მოლაპარაკების დასრულების შესახებ დაიჭერეს და ხელსაყრელი მომენტა დაკარგეს. ბოლოს საქმის თაოსნები ლაშქარს შეუთანხმდნენ და იმ დღეს, როცა გადაწყვეტილი იყო იერიშის მიტანა, გათენებისას ქალაქის წარჩინებული მოსახლეობიდან რამდენიმე პირი ხიდის თავთან მოვიდა და ზემოხსენებული ვეზირის კაცებთან მოლაპარაკება დაიწყო. რადგანაც ზემოხსენებულის ადგილზე სერასქერად დანიშნულმა მისმა აღმატებულებამ, ვეზირმა აჰმედ ფაშამ განჯის ვილაფეთი მაჰმად-ყული-ხანს გადასცა, იგი მოვიდა. როცა [იბრაჰიმ ფაშას] აცნობეს, რომ მაჰმად-ყული-ხანი გამგებლად დასვეს, განჯიდან თბილისისაკენ მოაბრუნა სადავე, დამორჩილებულ და დაქვემდებარებულ სომეხთა ტომიდან 3000 რეაა¹¹² წამოიყვანა და თბილისში დაასახლა¹¹³.

ვეზირის, სილაჰდარ იბრაჰიმ ფაშას ბარდაცვალება

ვეზირი, სილაჰდარი იბრაჰიმ ფაშა, რომელსაც არფალიკის¹¹⁴ სახით იჩელის¹¹⁵ სანჯაყი ებოძა, თბილისიდან არზრუმისაკენ გაემართა¹¹⁶. რადგანაც ხსენებული ვილაფეთიდან მისი განთავისუფლების ამბავი მოვიდა, ამიტომ რამდენიმე დღე შეჩერდა ერთ სოფელში, რომელიც ქალაქამდე ორი საათის სავალ გზაზე მდებარეობდა. არასასურველი ვითარების შექმნისათვის გაკიცხვის შიშმა დააურვა და შეაჭმუნა. დარდმა შეიპყრო და ნაღველი დაეუფლა, რეზიფ-ულ-ახირეს თვის შუა რიცხვებში¹¹⁷ მიიცივალა და ცხედარი მისი არზრუმში გადაასვენეს. მისი სამუდამოდ დაღუპების ამბავი ჭუმად-ალ-ევეყელის დასაწყისში¹¹⁸ მოვიდა.

ზემოხსენებული ვეზირი აზამ ვეზირის, ჰუსეინ ფაშას დიდებული პირმშო იყო. ჭაბუკობის წლები უავგუსტოეს სასახლეში გაატარა, რამაც გააძლიერა და განადიდა. ხაზინის ქეთხუდობის ეპისოპოსოზილი სიმდიდრის წყალობით სახელი გაითქვა. ქვეყნის მფარ-

ველი ფადიშაჰის ტახტზე ასვლისას და მისი სულთნობის დროს სი-
ლაჰდარაღად გადაიყვანეს. ამგვარად მასზე ქვეყნის მპყრობელის მე-
ფური წყალობა გამოვლინდა. შემდეგ კი მისი ბედის ვარსკვლავი ჩა-
ესვენა. რადგანაც მისი ბედნიერების, სიხარულისა და პატივისცემის
დასრულების მიზეზი გახდა სასულთნოსათვის შეუფერებელი ზოგა
მოქმედება, იმ მაღალი, საპატიო ადგილიდან უწყალოდ გაათავისუფ-
ლეს. მოთქმითა და ტირილით, დღედაღამ კვნესითა და გოდებით
კუთხე-კუთხე დაეხეტებოდა.

როგორც კი მისი აღმატებულება კოლაელი აჰმედ ფაშა სადრ
აზამად დანიშნეს, დაჟინებით ითხოვა და იმუდარა ზემოხსენებულს-
თვის შეცოდების პატიება. ვეზირობასთან ერთად შეპრიზორის ემა-
ლეთის ბოძებასა და წყალობაზე შუამდგომლობაც იღო თავს. სამ-
ყაროს გამგებელმა, ქვეყნის მპყრობელმა მოწყალე ხელმწიფემ ხსე-
ნებული ემალეთით გააბედნიერა იგი. შემდეგ კი ალექოს, დაარბე-
ქირის, არზრუმის, ჰანიეს და აღრიბოზის მსგავსი ბევრი ვილაჟეთისა
და ემალეთის ვალი გახდა.

მისი უდიდებულესობის, სამოთხის მეუფის, აწ გარდაცვლილი
სულთან მუსტაფა-ხანის ასულის, მისი უდიდებულესობის, ძვირფასი
ქვებით მოჭედული სარტყლით დამშვენებული ემინე ხანუმის¹¹⁹ ნდო-
ბა მოიპოვა. დიდად პატივცემული და მაღალჩინოვანი იყო.

პოეტებთან და მწერლებთან საუბრობდა უებრო გამჭრიახობი-
თა და გონებამახვილობით, არაჩვეულებრივი სიბოთით; მეცნიერებს
აჯადოებდა ენამოსწრებულობით. იყო გულუხვი და ხელგაშლილი
შეგობარი, შესანიშნავი ბუნების განთქმული მეცნიერი, განათლებუ-
ლი მუსლიმი და მწიგნობრობაში დახელოვნებული წარჩინებული.

ტრაპიზონის ვილაჟეთის ბოძება რეჯაზ ფაშასათვის და ვეზირობის
წყალობა ჩილდირის ვალის ისაკ ფაშასათვის

მისი აღმატებულება ვეზირი რეჯებ ფაშა თბილისის ვილაჟეთს
ფლობდა მისი დაცვის პირობით. იმისათვის, რომ როგორც საჭიროა
დამტკბარიყო ცხოვრებით და ხსენებული ქვეყნის წესრიგში მოსაყ-
ვანად ძალა და ღონე ჰქონოდა, შევევალისთვის მესამე დღეს¹²⁰ დამა-
ტებით ტრაპიზონის ვილაჟეთი ებოძა და ჩაბარდა ოჯაკლიკის წესით.

ჩილდირის ვილაფეთის მფლობელ ისპაყ-ფაშას, რადგანაც იმ მიდამოების ვითარების სრულყოფილი ცოდნითა და იქ საქმეთა წარმართვით მან სახელი გაითქვა და მოიხვეჭა, ხსენებული ემალეთა დარჩა.

თბილისის დაცვის მიზნით მისდამი კეთილგანწყობილი მაღალი სასულთნოს უავგუსტოესი ბრძანებით მაღალი ვეზირის ჩინით და ერთბუნჩუკიანი¹²¹ სანჯაყბეგის პატივის მიღებით გაბრწყინდა და გაციკროვნდა.

სომხეთის მოსახლეობის დამორჩილება

თბილისის ვილაფეთზე დაქვემდებარებულ სომხეთის მხარეში მცხოვრებმა სომეხმა ტომმა მეგობრობა და მორჩილება გამოავლინა და პირდაპირ მიიღო ჭიზიას¹²² წესები. გეთხოვეს და შემოგვევედრნენ, რომ მათთვის ჰაქიმი¹²³ დაენიშნათ. ხსენებული მხარე ლივ'ად¹²⁴ იქნა ჩაწერილი და ჭიზიას გადასახადის აკრების პირობით მეფე ვახტანგის ძმის, იესე ხანის შვილი გახდა ჰაქიმი. ისლამით განდიდებულ აბდულაბეგს¹²⁵ მისი აღმატებულების, ერევნის სერასქერის, აჰმედ ფაშას არზით სანჯაყი ებოძა და მიენიჭა ოჯაკლიკის წესით.

სასიხარულო ამბავის მოსვლა თბილისის ვალის, ვეზირ რეჯაბ ფაშასაგან

თბილისის ვალი რეჯებ ფაშასთან მომჩივნები მოვიდნენ — თბილისსა და განჯას შორის მცხოვრებ ყაზახთა ტომიდან, რომლებიც ოსმალეთისადმი დაქვემდებარებისა და დამორჩილების პირობებზე იდგნენ, განჯელი ასქერები და შამშადინლოები ჩვენს მიწას მოადგნენ. ოცდაათი სოფელი ცეცხლს მისცეს, ისე მოსპეს, რომ მისგან სახელიც არ დარჩა და სიცოცხლის ნიშანწყალი გაქრა; ჩვენი საქონელი და პირუტყვი გაიტაცეს, კალო და თავთავი მოათარეშეს და გააცამტყე-

რეს; გარდა ამისა, თუ სასწრაფოდ არ დაიპირეთ თადარიგი, ეჭვი არ არის, აღჯაყალასაც მსგავსი სისასტიკით დაიპყრობენო. ხსენებულმა ვეზირმა მეწინავე ლაშქრის დასახმარებლად დაუყოვნებლივ გაგზავნა სივასისა და ჩილდირის ასქერთაგან და კარის მცველთაგან, ცხენოსან მანიჩართაგან 2500 რჩეული მეომარი, ჩორუქის¹²⁶ ვალი ალიფაშა და ქეთხუდები და ლორის ბეგი — კოჯ-ალი-ბეგი. ისინი 18 საათი შეუსვენებლივ მიაქენებდნენ [ცხენებს].

შიიტების მცირე რაზმი ურჯულთა თბილისიდან ლაშქრის მოსვლის მოლოდინის ამოა ოცნებაში იყო გართული და უდარდელად იწვა, რომ თავს დაატყდა უბედურების კოკისპირული წვიმა: ქვეითები ბრძოლის ველიდან ქედზე ავიდნენ და გაიქცნენ. მხედრიონის უმრავლესობას, რომელიც უმეტრების გამო წინააღმდეგობას უწევდა ბრძოლასა და შემოტევებს, ოსმალთა კომპლემენტისა და გურჯების დარტყმამ ცეცხლის საფლაგში განუმტკიცა ადგილი.

როგორც ტყვედ ჩავარდნილმა ყიზილბაშებმა თქვეს, ერევნის მოსახლეობა განჯას, შამშადინლუსა და მაჰმად-ყული-ხანს სთხოვდა დახმარებას. მაჰმად-ყული ხანის მიერ მოწვეული ლეკები და ქართველთა ლაშქარი აღჯაყალაში შეიყარა და ერევნის დასახმარებლად აპირებდნენ წასვლას¹²⁷. ამის შესახებ ერევნიდან განჯელებთან მოსული აქტი და ქაღალდები მაჰმად-ხანთან იპოვეს. შინაარსმა ცქმულის სისწორე დაადასტურა.

ამ დროს გორის ციხის მცველი იყო იუსუფ-ფაშა, ძე ჰასან ფაშასი. ციხის გუშაგთაგან მაჰმად-ყული-ხანად წოდებულმა უსჯულომ და ურწმუნომ სარწმუნოება შეიცვალა და ქართველ ხუცესთაგან კონსტანტინედ იწოდა. ხელისუფლის ადგილი დაიკავა და გურჯისტანის ხანის სამოსი ჩაიცვა. ერისთავებმა, თავადებმა და აზნაურებმა მორჩილება გამოუცხადეს. მასხარა ქართველები, ოთხივე მხრიდან რომ გარს ედგნენ, მასთან მივიდნენ და კავშირი შეკრეს. ყარაკალკანისა და ქსნის ერისთავები 10 000-ზე მეტი მოლაშქრით აღჯაყალაში მტკიცედ შეუერთდა ყიზილბაშ მხედრებს. ვიდრე ერევნის დასახმარებლად იზამდნენ პირს, გორის ციხის ასაღებად წამოვიდნენ. ერუშეთში მცხოვრებ სომეხთა ტომის უხუცესები მოვიდნენ — ახლა ციხე ოსმალთა ხელშია, მისი აღება და თქვენთვის ჩაბარება ჩვენს ძალებს აღემატება. ოღონდ თქვენ ომში ოსმალების მხარეზე ნუ ჩაებმებით და ამისათვის საწინდარს მოგცემთო — აღუთქვეს და ამბობენ, ჩააბარეს კიდევო ნიჭი.

ჩადგან სამი აქტი მოვიდა, ხსენებულმა ვეზირმა კარის მცველ

ყველა რაზმსა და ასქერებს მთავარსარდლად დაუნიშნა ჩილდირის ბეგლარბეგი ისპაკ-ფაშა. ალლაჰის იმედით მტრისკენ ქნეს პირი.

როცა შეიტყვეს, რომ გზააბნეული მტრის მხედრებს ასქერები განუწესეს, მდინარე მტკვარი გადალახეს და ერთი საათის სავალ გზაზე მდებარე ატენის ხეობად წოდებულ ადგილს განლაგდნენ, სწორედ იქ, სადაც შაპნავაზმა გაქცევის ჟამს შეისვენა. მთებში მხედრები დაბინავდნენ და მთის ძირას და ფერდობებზე კი — ქვეითები. გასასვლელებში, როგორც წინ, ასევე უკან, მეთოფეები ჩააყენეს. როცა მტრის ლაშქარი სახიფათო გზაზე მიდიოდა, ვეფხის მსგავსებმა მთებისკენ გასწიეს, ცხენოსნები საძულველი ლაშქრის წინააღმდეგ გაემართნენ, ავღანელი მეთოფეები და სხვა ქვეითები, ბრძოლაში გამოწრთობილი გულოვანი მხედრები მტრის ქვეითებსა და ცხენოსნებს მტკიცე კედლად აღუდგნენ. ხოცვა-ჟლეტის შემდეგ ცხენოსნებმა ისლამის ფიცხ მხედრებს ვერ გაუძლეს და, ერთურთის გაძლიერების მიზნით, ქვეითებთან შეერთება მოინდომეს, მაგრამ ავღანელმა მეთოფეებმა გზა გადაუჭრეს. იძულებული გახდნენ აღვირი მოებრუნებინათ და მთებისკენ გაქცეულიყვნენ. მაჰმადიანი მოსახლეობისათვის გამზადებული გასასვლელები (ბოლაზები.—ც. ა.) მათივე ყელსაბელი გახდა. მოედნის შუაგულში დარჩენილ ქვეითთაგან ვის ლომის ბრწყალეებიანი ხმლით შეუნგრიეს მკერდი, ვინ მტკვარში ჩაყარეს და წყალმა დაახრჩო. 3000 წყეული აღნიშნულ ბრძოლის ველზე ხმლის ხიდიდან გადაისროლეს სისხლის ხევში. ხსენებული ვეზირებისაგან ეს სასიხარულო ამბავი, რომელსაც კვალდაკვალ მოჰყვა ერევნის აღების სამახარობლო ცნობა, საფარის თვის დასაწყისში¹²⁸ მოვიდა და მთელი მორწმუნე ხალხი ტკბილმოუბარი ენით მადლობას სწირავდა და ლოცვა-კურთხევას უგზავნიდა [რეკებ ფაშას].

შენიშვნები

1. მ ი რ მ ა კ მ უ ლ შ ა ჰ ი (1717—1725) ყანდაარის ქალანთარისა და დიდვაქრის მირვეისის ძე. ავღანელებმა მირ მაჰმუდ შაჰის ხელმძღვანელობით 1722 წლის მარტში დაამარცხეს სეფიანთა ლაშქარი და ალყა შემოარტყეს ისპაჰანს, რომელიც იმავე წლის ოქტომბრის თვეში დანებდა მათ. გამარჯვებულმა ავღანელებმა სეფიანთა სამეფო ტახტი დაამხეს, შაჰ ჰუსეინი დაატყვევეს და მოკლეს. სამეფო გვირგვინი მირ მაჰმუდ შაჰს გადაეცა. ამრიგად, ირანზე ავღანელები კაბატონდნენ. იხ. Н. В. Пигулевская, А. Ю. Якубовский, И. П. Петрушевский, Л. В. Стоева, А. М. Беленицкий, История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века, Ленинград, 1958, გვ. 312—313; შდრ. — „ამავ ქორონიკონს (უი), თვესა ოქტომბერსა ი, აილო ისპაანი მამუდ, დაიპყრო ყაენი შაჰ სულთან უსეინ და საქონელი, ყოფა მისი, ცხოვრება მისი. შევიდა, დაჯდა ყეენად, დაამწყვდია ყეენი ერთსა სახლსა შინა და იავარ ჰყო ცხოვრება მათი“. ს. ჩხეიძე, ცხოვრება მეფეთა, თბ., 1913, გვ. 34.

2. 1722 წლის 13 ოქტომბერს რეზიდენტი რუსეთში ატყობინებდა, რომ არზრუმის ფაშამ მიიღო ბრძანება საქართველოში შეიჭრას 50 000-იანი ლაშქრით და დაიმორჩილოს ვახტანგ VI, შემდეგ 20 000-იანი ჯარით დალაშქროს დაღესტანი, რათა რუსეთს გადაუჭრას სამხრეთისკენ გზა. იხ. АВПР Ф. Сношения России с Турцией, 1722, д. 16, იქვე, 1723, д. 5.

3. მ ა ჰ მ ა დ ყ უ ლ ი - ხ ა ნ ი — ერეკლე I-ის ძე, კახთა მეფე კონსტანტინე. შდრ. Ныне кахецкой, Магамет-Кули-Хан, которой был в Генже ханом по милитинский имя ему Константин. В. К. Восканян, В. А. Дилоян, Политика России в Закавказье в 20-х годах XVIII столетия, Историко-филологичес-

კიი ჟურნალ АН Арм. ССР. № 2 (25), Ереван, 1964, стр. 255.
ვრცლად მაჰმად ყული-ხანი II კონსტანტინეს შესახებ იხ. საქართვე-
ლოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 419—420; 441
— 444.

4. ვახტანგ VI.

5. ასეთსავე ცნობას გვაწვდის ქართული ისტორიული წყაროები:
„ხოლო ოსმალნი ჩამოვიდნენ ივნისში და დადგნენ ყურყუთას. იხი-
ლა მაჰმად-ყულიხან, რამეთუ ვერ ავნებს, მიეგება და მიართვა კლი-
ტენი ციხე-ქალაქისანი“, ვ ა ხ უ შ ტ ი, ცხოვრება და ქმნულება მე-
ფეთა ქართლისათა; ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის
გამოცემა, თბ., 1973, გვ. 504. „რა ჰსცნა მაჰმად ყულიხან მოსულა
ურუმთა და მიგებება ბაქარისა, ღონე აღარ იქნებოდა, წავიდა ქალა-
ქიდამ, მიეგება სარასკარს სონღალუხს, მიართვა კლიტენი ციხისანი“,
ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება..., გვ. 37.

6. ს უ ნ ი ტ ე ბ ი — ორთოდოქსალური, მართლმადიდებლური
ისლამის მიმდევრები.

7. შდრ. აქვე, გვ. 48; „გამოხდა მცირედნი დღენი და გაიპარა ციხი-
დამ მაჰმად-ყული ხან, გავიდა კახეთს“, ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება..., გვ. 37;
აგრეთვე, Кахетинской хан был под караулом и из закараулу
ушел к себе в Кахеты, по которого Эрзерумский паша посл-
лал двух пашей и при них пятьсот человек, а между тем вс-
лел им в Кахетах осмотреть мест для строения крепости, что
уведав кахетинской хан, собрався со своими и с лезгинцами
напал на них, турков и побил с 300 человек и притом одного
пашу, а другого поймав и будто выбрил у него половину бо-
роды и отпустил его к Эрзерумскому паше, которому велел
сказать, что если он из Тифлиса не выйдет, то они с лезгин-
цами против его войну иметь будут. В. К. Восканян
В. А. Д и л и я н, დასახ. ნაშრომი, გვ. 252.

8. ჰ. უზუნჩარშილი უთითებს ჩელები ზადეს ისტორიას (შდრ.
აქვე, გვ. 47—48) და სილაჰდარ იბრაჰიმ ფაშას სერასქერობიდან
გადაყენების მიზეზად თვლის — პირველი, ვახტანგ VI-გან ქრთამის
აღებას და სანაცვლოდ ახლადგამაჰმადიანებული ბაქარის დანიშვნას
თბილისის ვალიდ, მეორე, სულთნის ფირმანის მიუხედავად, მუს-
ტაფა ფაშას არგაგზავნას შირვანში დავუდ ხანის დასახმარებლად,
რამაც თითქოს პირობადყო რუსეთის მიერ ბაქოს ციხის დაკავება.
H. U z u n ç a r ş ı l ı, Osmanlı Tarihi, C. IV, Istanbul, 1956, გვ. 178.

9. ე. ი. გარდაიცვალა.

10. ა ჰ მ ე დ ფ ა შ ა ოსმალურ წყაროებსა და თურქულ ისტო-
რიოგრაფიაში ცნობილია არიფი (მცოდნე, ბრძენი) აჰმედ ფაშას სა-

ზელით. იბრაჰიმ ფაშას ადგილზე დანიშნეს 1135 წელს ზი-ლ-ჰიჯას (=1723 წლის სექტემბერს). აჰმედ ფაშა 1715—16 წლებში დამასკოს ბეგლარბეგია, 1718 წელს ვეზირის წოდებით დაინიშნა კონიის ვილაიეთში. იყო დიარბექირის ფაშა, 1724 წლიდან ერევნის ვალი გახდა. გარდაიცვალა 1739 წ. იხ. *تريما سجل عثمانی*, ტ. I, გვ. 237 — 238; შდრ. „ბაქარიანი“:

„დიარბეგირის ფაშა, არაუის აძლევს ხალათსა.
მათ ძალი უყვეს ქართლსა და მერმე კი თბილის ქალაქსა,
ქართლი მოთხარა სულობით, არ იკლებს მის სალამათსა“.

აჰმედს ერთი წელიც არ დაუყვია თბილისში:

„წესი ყოფილა ურუმთა, მათ ფაშა გამოცვალესა,
ეს ავი რიგი სცოდნიათ, მას წლამდი არ აცალესა“.

გვ. 97, III.

11. უადგილოა ოსმალთა ავტორისგან ტერმინის „ჯანიშინი“ ხმარება. მოსალოდნელი იყო ვ ა ლ ი ა ნ ბ ე გ ლ ა რ ბ ე გ ი. აქ გურჯინზადეს სპარსულმა განათლებამ იჩინა თავი.

12. 1724 წ.

13. შ ა ჰ ნ ა ვ ა ზ ი დაარქვეს სპარსელებმა ბატონიშვილს ბაქარს: „ქორონიკონს უე, მარიამობის თვის ა, მოუვიდა ყაენისაგან ბატონიშვილსა ბაქარს საქართველოს ბატონობა, ... სახელათ სპარსთა ენითა შაჰნაოზ წოდებული ექმნა“, ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება... გვ. 31.

14. ო ჯ ა კ ლ ი კ ი — მუდმივი სამემკვიდრეო უფლებით ბოძებული სანჯაყი. მას ჩვეულებრივ იღებდნენ სასაზღვრო პროვინციების დიდგვაროვნები. ომის შემთხვევაში ოჯაკლიკის მფლობელნი ვალდებულნი იყვნენ გამოეყვანათ ლაშქარი და დაქვემდებარებოდნენ ბეგლარბეგს. ვრცლად იხ. *М. Х. Сванидзе, О юртыках и оджакликах, как об одной из форм землевладения в Османской империи (на примере Чилдырского Эялета). Первый конгресс балканских исследований, София. 1966, Сообщения Советской делегации, Москва, 1966.*

ოსმალთაგან თბილისის საბეგლარბეგოს ბაქარისათვის ბოძების ფირმანი დაცულია ლენინგრადში, სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკაში. ფირმანი გამოსცა აკად. ს. ქ ი ქ ი ა მ, სულთან აჰმედ III-ის ფირმანი ბაქარ ბაგრატიონს: ქართული წყაროთმცოდნეობა. თბ., 1971, ტ. III, გვ. 278—282. თბილისის ვილაიეთის საგამგებლოდ ბაქარისათვის ჩაბარების ფაქტზე საგანგებოდ არის მსჯელობა ჩელები ზადეს ისტორიაშიც. იხ. აქვე, გვ. 48.

15. ტექსტშია *قلم* 'მეწამული ზღვა', ი. ფეჩევისთან *قلم* 'კასპიის ზღვა'. იხ. ს. ჯიქია, იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თბ., 1964, გვ. 38.

16. რეკეზეფაშა — წარმოშობით ალბანელია. ახალგაზრდობიდანვე ემსახურებოდა სამეფო კარს. იყო სულთნის ხაზინის ქეთხუდა. სხვადასხვა დროს იყო დიარბექირის, ვანის, სივასის, ტრაპიზონის, სირიის, ალემოს ვალი. 1724 წლის გაზაფხულზე თბილისისა და ტრაპიზონის ვალია, 1725 წლიდან სივასისა და ერევნის ვალია; დაქორწინებული იყო სულთან აჰმედ III-ის ასულზე ემინე ხანუმზე; გარდაიცვალა 1726 წელს. იხ. *ترسیه سجد عثمانی*, ტ. II, გვ. 372—373.

რეკეზეფაშა იმ საქმის მოწმედ არის დასახელებული, რომელიც გაიჩნა 1725 წლის 1 იანვარს თბილისის შარიათის სასამართლოში, იხ. ს. ჯიქია, ოსმალური იურიდიული დოკუმენტები XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ქართლში: აღმოსავლური ფილოლოგია, ტ. I, თბ., 1969, გვ. 174—178.

რეკეზეფაშა „თბილისის დაპყრობის წიგნის“ სტამბოლურ ნუსხაში მეორე ასაფიდაა მოხსენებული. *اصف*, არაბთა გადმოცემით, ერქვა ებრაელთა მეფის სოლომონ ბრძენის სახელოვან ვეზირს ასაფ იბნ ბერჰადას. აქედან ასაფი გახდა გონიერების სინონიმი და ბრძენი ვეზირის ეპითეტი.

ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებში საკმაოდ მუქ ფერებშია რეკეზე, ანუ რაჯაფ ფაშა წარმოდგენილი:

„მოვიდა, დაჯდა ქალაქში, ღმერთმა ნუ დაამყარაო,
ვისაც რომ თეთრი შეგულა, ვინ იცის, წაართვა რაო,
ბევრი დახოცა ვაჟაკი, ცოლშვილი გაუმწარაო,
ზოგი აიკლო უწყალოდ, ზოგი გაყარა გარაო.
ულმერთო იყო წყეული, უბრალოს კაცის მკვლელია
არ შეიბრაღის მან მოკლას, იყო სისხლისა მღრელია“,

(„ზაქარიანი“, გვ. 31.)

რაჯა ფაშაი მრისხანე რომ დაჯდა ქართლში მყრობელად
ხანთქრის ვეზირი უშიში, ამაყად ჰყრობად, მფლობელად,
ვინა შეხედოს შემინდის, ვინ იყვის მისანდობელად,
სისხლი დასთხია ქართველთა, იყო სჯულისა მგმობელად.

(„შექირებანი ქართლისანი“, გვ. 236).

17. მუჰაფიზი <არაბ. *مخاض* 'მცველი', 'კომენდანტი', ვილაფეთის სამხედრო ძალების უფროსი'. იხ. Б. Недков, Османско-турска дипломатика и палеография, София, 1966, გვ. 66.

18. 1724 წლის მარტი.

19. 1724 წლის მაისი.

20. 1724 წლის მაისი.

21. გ ა რ ე კ ა რ ი — ვფიქრობთ, ა ბ ა ნ ო ს კ ა რ ი ა. შდრ. „ერთადერთი გზა, რომელიც სეიდაბადს და აბანოების უბანს ქალაქთან აკავშირებდა, შემოდინოდა ციხეში ე. წ. აბანოს კარით (20,180) წლის გეგმაზე). აბანოს კარის წინ წავკისის ხევზე გადებული იყო ხიდი. ხიდის იქით, ე. ი. სამხრეთით თბილისელთა ბაღების (სეიდაბადის) გავლით მტკვრის დინების პარალელურად მიემართებოდა“. მ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, თბილისის გარეგანი სახე XVIII საუკუნეში, თბ., 1965, გვ. 38—39.

22. ს ე ი დ ა ბ ა დ ი — არაბულ-სპარსული წარმომავლობის სახელია. სეიდ < არაბ. سعيد 'ბედნიერი', 'ნეტარი', 'დღეკეთილი' + აბად < სპ. آب 'დასახლებული', 'დამუშავებული', 'აყვავებული'. გურჯინადეს, ალბათ, სახელის ეტიმოლოგიური მნიშვნელობა ჰქონდა მხედველობაში, როცა წერდა: „გავერანებული ადგილი ბედნიერ ვარსკვლავზე გაშლილი კარვებით სეიდაბადად აქცია“-ო. ვახუშტი კი შასეფისაგან სეიდთა დასახლებას უკავშირებს ამ სახელწოდებას, იხ. ვ ა ხ უ შ ტ ი, აღწერა აწინდელისა ქართლისა, გვ. 334.

ს ე ი დ ა ბ ა დ ი თბილისის უძველესი უბანია ქალაქის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. დღევანდელი აბანოებისა და ბალნეოლოგიური კურორტის რაიონი. მ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 4,38—42.

23. აპმედ ფაშა და რეჯებ ფაშა.

24. 1724 წლის 27 მაისი.

25. აპმად ფაშა, იხ. აქვე, გვ. 50, 57—58.

26. ქართული ისტორიული დოკუმენტებისა და ნარატიული წყაროების ის აყ ფ ა შ ა.

27. ს ი ვ ა ს ი (ძვ. სებასტეა) მდებარეობს აღმოსავლეთ ანატოლიაში მდ. კიზილ ირმაკზე.

28. ზ უ ე მ ა < არაბ. زعمار მრ. რ. زعيم 'სამხედრო საკარგავის — ზეამეთის زعمار მფლობელი ფეოდალი'. ზეამეთის წლიური შემოსავალი შეადგენდა 20 000-დან 100 000 ახჩამდე.

29. თ ი მ ა რ ი < სპ. تیمار სამხედრო სამსახურის პირობით ნაწყალობევი მიწის მცირე ერთეული, რომლის წლიური შემოსავალი არ აღემატებოდა 20 000 ახჩას. თიმარისა და ზეამეთის შესახებ იხ. ვ. გ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, თბ., 1958, გვ. 185—188.

30. ნ ა ჰ ი ე < არაბ. *ساحيه* 'კიდე', 'მიდამო', 'სანახები'. ოსმალური ადმინისტრაციული დაყოფით რ ა ი ო ნ ა.

31. ჟ ა ბ ა ხ ა ნ ა — არსენალი. საომარი იარაღის, საკურვლის საწყობი.

32. თ ა რ ა ქ ა მ ა — თურქმანული მომთაბარე ტომი.

33. *جوبان*-ის ნაცვლად ტექსტში სპარსული *شوبان* ფორმაა.

34. ტექსტშია *سازمه عسكری* 'მიწერილი ასქერი'; ის ასქერები, რომელთა ომში გამოყვანა ევალებოდა თიმარისა და ზეამეთის მფლობელებს ალაა ბეგის ბაირალქევმ (?).

35. მ ა ნ ი ჩ ა რ ი ა ნ ი ა ნ გ ი ჩ ა რ ი < თ. *سكچرى* სიტყვასიტყვით 'ახალი ჭარი', ეწოდება ოსმალეთის რეგულარულ ჭარს. იგი შეიქმნა სულთან ორხანის დროს (1300 წელს) და გაუქმდა 1826 წელს მაჰმუდ II-ის დროს. ტექსტში აქ *اوجاقلو* წერია, რაც იანიჩართა კორპუსის წევრის აღმნიშვნელია. შდრ. M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1953.

36. დ ე ვ თ ე რ დ ა რ ი < არაბ.-სპ. *دتردار* ახლანდელი 'ფინანსთა მინისტრი'; ოსმალთა იმპერიაში შემოსავალ-გასავლის საქმეთა გამგებელი, 'დავთრის მწარმოებელი'. აქ ქართლის შემოსავალ-გასავლის საქმეთა დავთრის მწარმოებელი.

თავდაპირველად იყო ერთი დევთერდარი; იმპერიის ტერიტორიის გაზრდასთან დაკავშირებით დევთერდარი დაჯდა ცალკეულ ვილაეეთშიც.

37. ლ ა მ გ ი ხ ა ლ ი ლ ე ფ ე ნ დ ი — ქართლას დევთერდარი. იგი თბილისის დევთერდარის თანამდებობაზე იხსენიება 1725 წლის 1 იანვარს გაცემულ ჰუჯათში, იხ. ს. ჯ ი ქ ი ა, ოსმალური იურიდიული დოკუმენტები XVIII ს. პირველი ნახევრის ქართლში, გვ. 170—174: თბილისის ვილაეეთის დიდ დავთარში კი, რომელიც 1727 წელსაა შედგენილი, გარდაცვლილად იხსენიება: *مرحوم داتردار لمعى خليل افندى*

38. ტექსტშია *تعييناتچى*, რომელსაც პირობითად ვთარგმნით მეუღლუფედ < *تعيين* სიტყვიდან.

39. ი მ ა მ ი — 'მეთაური', 'სასულიერო პირი'; აქ 'მეჩეთში ღვთისმსახურების წარმმართველი'.

40. ტექსტშია *يومية دفتر* 'დღიური დავთარი', ნაცვლად ოსმალურ დიპლომატიკაში გამოყენებული *دفتر روزنامه*-სი 'დავთარი დღიური', 'დავთარი, სადაც აღრიცხულია ყოველდღიური შემოსავალ-გასავალი'. იხ. Б. Недков, Османотурска..., გვ. 176.

41. მ უ ჰ ა ს ი ლ < არაბ. محصل 'მოხელე, რომელსაც ევა-
ლებოდა პროვინციაში გადასახადის აკრება'. იხ. M. Z. Pakalin,
დასახ. ლექსიკონი, გვ. 569—570.

42. ს უ ბ ა შ ი < თ. صوباشي ადრე ოსმალეთში სუბაშიები იყ-
ვნენ სამხედრო-ადმინისტრაციული ოლქების მმართველები. XV—
XVI საუკუნეებში ს უ ბ ა შ ი ე ბ ს უწოდებდნენ სასაზღვრო ვილაე-
თების სამხედრო-ადმინისტრაციულ მმართველებს, მათ საგამგებლო
ტერიტორიას კი—სუბაშილიკებს. გვიან სუბაში ეწოდა პატარა რა-
იონების პოლიტიკურ მოხელეებს — პოლიცმეისტრებს. მათ ნიშნავ-
და სანჯაყბეგი. არსებობდა ორი კატეგორიის სუბაში: 1. მირი სუ-
ბაში — საპოლიციო საქმეების გამგებელი; დღისით მეთვალყურე-
ობდა ბაზრებს, სავაჭრო რიგებს, სახლებს. ღამით კი ასახაზაშებ-
თან ერთად მორიგეობდა ქალაქის ქუჩებში. 2. თიმარის სუბაში
تیمار صوباشی 'ქალაქის ან ციხე-სიმაგრის სამხედრო-ად-
მინისტრაციული მოხელე'. ომის დროს მეთაურობდა 250—300 სი-
ფაჰსს, რისთვისაც გასამრჯელოდ იღებდა ზეამეთს. ვრცლად იხ.
M. Z. Pakalin, დასახ. ლექსიკონი, გვ. 2584.

43. მ უ თ ე ს ე ლ ი მ ი < არაბ. مسلم 'მმართველი', ოსმა-
ლეთში ვილაეეთის მმართველის — ვალის მოადგილე. მაღალი რან-
გის ადმინისტრაციული მოხელე, რომელსაც სხვა ფუნქციებთან ერ-
თად ეკისრებოდა გადასახადის განაწილება—აკრება, იხ. ش. سامی
قاموس ترکی გვ. 1277.

44. ა ლ ი ა ღ ა — ქუჩუქ ჩელები ზადეს „ისტორიის“ მიხედვით
ალი ალა სერასქერია. იგი ოსმალთ გორის ციხის ასაღებად გაგზავნეს.

45. უ ნ ე ა ნ ი < არაბ. عنوان 'მისამართი' 'სათაური' 'სახელ-
წოდება', 'მაღალჩინიანი პიროვნების ტიტული'. 'ხელნაწერი წიგნის
დასაწყისში მოხატული ადგილი, სადაც, ჩვეულებრივ, სათაურია ჩა-
წერილი'; აქ ამ უკანასკნელი მნიშვნელობითაა.

46. ტექსტშიا دولت 'სახელმწიფო სკოლა' (?)

47. ტექსტშიا بوابین كتخدای ناصحانად ოსმალურ დიპლომატი-
კაში გამოყენებული قوجیلر كتخداسی 'ცერემონიალმეისტერი', 'დაც-
ვის უფროსი', სიტყვასიტყვით 'მეკარეთა ქეთხუდა'. بوابین მრ. რიც-
ხვი არაბ. بواب 'მეკარე' სიტყვისა. ასე რომ بوابین كتخدای ზუსტი
შესატყვისია ოსმალური كتخداسی-ს. قوجیلر

48. ე დ ი ბ ი — ზრდილი, სწავლული, განათლებული.

49. ყ ა ზ ა ხ ე ბ ი — ყიზილბაშური ტომია, მოხსენიებულნი არიან XVI ს-ში. ცხოვრობდნენ მდ. აღსტაფის ტაფობზე, აზერბაიჯანის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში. XVI ს-ის 80-იან წლებში, როცა აზერბაიჯანს ოსმალები შემოესივნენ, ყაზახთა ტომი არ გაპყვა სხვა ყიზილბაშურ ტომებს ირანში, დარჩნენ თავიანთ მიწა-წყალზე. XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ყაზახთა ტომი ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II (1744—1798 წწ.) ვასალები არიან. რუსეთს შეუერთდა აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად 1801 წელს. იხ. И. П. Петрушевский, Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI—начале XIX вв. Ленинград, 1949, გვ. 134.

50. 1724 წ. 17 ივნისი.

51. შ ი ი ტ ე ბ ი — ალის, მუჰამედის ქალიშვილის ფატიმას მეუღლის, მომხრენი. სუნიტებისაგან განსხვავებით, ისინი არ ცნობენ პირველ სამ ხალიფას — აბუბექრს, ოსმანსა და ომარს.

ტექსტში შიიტები ყველგან რ ა ფ ი ზ ი ე ბ ა დ رافضي არიან მოხსენიებული—'სწორი სარწმუნოების გზას აცდენილი', 'მწვალებელი'. სუნიტები შიიტებს რაფიზიებს უწოდებენ. სუნიტებისა და შიიტების შესახებ ვრცლად იხ. А. Массэ, Ислам, Москва, 1963, გვ. 38—44.

52. ტექსტშიا جبل الوريد, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს 'საუღლე ძარღვი', 'საძილე არტერია'.

53. ქ ე თ ხ უ და < სპ. كخدا 'მამასახლისი', 'მოურავი' სხვადასხვა სახის სამხედრო და სამოქალაქო წოდებაა.

54. გ უ ჯ ა რ ე თ ი „აწ განყოფილი არს სადგერად და გუჯარეთად. ამ ადგილის კაცნი ყოფილან მბრძოლნი ძლიერნი, აწცა არიან მკნენი. გომარეთს ზეითი ქვარებადმე არს კეობა გუჯარეთისა, და ყოფილარიან მრავალნი შენობანი და იეკლესიანი, გარნა აწ შემუსკრილნი“, ვ ა ხ უ შ ტ ი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941, გვ. 59.

55. გ ო რ ხ ა ნ ა < სპ. گورخان 'აკლდამა'. გ ო რ ხ ა ნ ა ს უწოდებდნენ მაჰმადიანთა სასაფლაოს თბილისში. იგი რამდენიმე უნდა იყოს: ერთი სეიდაბადის უბანში, მეორე დელისის მიდამოებშია: „გორხანების გაშიშვლებულ მთებზე ამ დღეს თავიანთი პირველი მწვანე ზოლი გაავლეს თიანელმა მშრომელებმა“, გაზ. „კომუნისტი“, 1974 წ. 21 ნოემბერი, № 272.

ჩვენს ტექსტში ფიქსირებული გორხანა კი მდებარეობს თბილისიდან ჩრდილოეთით, 3 საათის სავალ გზაზე. იქვეა ტაძარი. ვფიქრობთ, აქ მცხეთის მიდამოებია ნაგულისხმევი.

56. შდრ. „კუალად წინამძღოლითავე იესესითა მოვიდნენ ქცხინვალს, მოსწვეს და მოსტყუვნეს ოსმალთა და წარვიდნენ“. ვ ა ხ უ შ ტ ი, ცხოვრება და..., გვ. 507.

57. ქართველ თავადთა გვარების ჩამოსათვლელად არის აღგილი დატოვებული.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის მუსლიმურ ფონდში არა ერთი და ორი თურქული ფირმანია, რომელშიც ნახევარ სტრიქონზე მეტია თავისუფლად დატოვებული, სწორედ იქ, სადაც მოსალოდნელი იყო ფირმანის წამღების, შიკრიკის სახელი. ამ ფაქტს საგანგებოდ შენიშნავს აკად. ს. ჯიქია თავის პუბლიკაციაში.

58. დ ი ვ ა ნ ხ ა ნ ა — აქ იმართებოდა სახელმწიფო საბჭოს სხდომები, სასამართლო; აქ იღებდნენ საპატიო სტუმრებს. დ ი ვ ა ნ ხ ა ნ ა ე რ ქ ვ ა ფ ა შ ე ბ ი ს კ ა ნ ც ე ლ ა რ ი ე ბ ს ა ც .

59. ტექსტშია كمرسته 'ქამარშეკრული'.

60. მ უ ს ტ ა ფ ა ფ ა შ ა — იყო კაფუჯიბაში და ჩაუეშბაში; შემდეგ წლებში ბასრის, აღრიბოზისა და დიარბექირის ვალი. ერთხანს ჩამოაქვეითეს, კვლავ აღზევდა. იყო კონიისა და სივასის ვალი. 1724 წელს არზუმის ვალია, 1725 წლის მაისში დაინიშნა ერევნის სერასქერად. შდრ. „ქორონიკონს უიგ (1725) ებოძა ხვანთქარს ქართლი ისაყ ფაშისათვის და ერევანი — რაჯა ფაშისათვის, სარასკრობა სარი მუსტაფა ფაშისათვის: ამან აიღო ციხე ლორისა, ჩავიდა განჯას, შეეზნენ განჯელნი, ორგნითვე ამოსწყდა მრავალი, ბოლოს სძლეს ურუმთა და აიღეს განჯა და დაიმონეს“ ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება... გვ. 38.

61. ფ ო კ ა — ტექსტშია ۴۰, შდრ. ვ ა ხ უ შ ტ ი, ცხოვრება და..., „გაზაფხულს წარავლინა ბაქარ სპანი, ამათ ამოსწყვიტეს თრიალეთს მყოფნი ოსმალნი და ფოკას მოსრნეს ფ მხედარი ტფილისის მომავალნი“ (გვ. 507).

ფოკასთან თურქების დამარცხებაზე წერს ი. ჰ ა მ ე რ ი ც და შენიშნავს, სოფელია ახალქალაქის სანჯაყშიო (გვ. 209). ფოკა !! ფოლას ლოკალიზაციისათვის ვრცლად იხილეთ ს. ჯ ი ქ ი ა, გურჯისტანის ვილაჯეთის დიდი დავთარი, თბ., 1958, წიგნი III, გვ. 343—344.

62. ტექსტს აქ თითქოს რაღაც აკლია, ფოკასთან ოსმალთა დამარცხების ამბავს უშუალოდ მიჰყვება ოსმალთაგან მთელი ქართლის ოკუპირების ისტორია.

63. 1724 წლის აგვისტოს პირველი დეკადა.

64. ყ ა რ ა კ ა ლ კ ა ნ ი თურქ. قرا قلخان > სპ. قرا قلخان 'შავ-ფარიანი' ასე უწოდებდნენ თურქი და ირანელი მეისტორიენი არაგვის საერისთავოს, იხ. ვ. ფ უ თ უ რ ი ძ ე, მოკამედ თაქერის ცნობები საქართველოს შესახებ: მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, თბ., 1954, გვ. 780; ს. ჭ ი ქ ი ა, XVIII ს. ორი თურქული დოკუმენტი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 99, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, III, თბ., 1962, გვ. 160—163.

მკვლევარი ნ. ვ ო ლ კ ო ვ ა ეყრდნობა XVII საუკუნის რუსულ წყაროებს, თ. კლაპროტის აღწერას და ასკვნის, რომ ყარაკალკანი ეწოდებოდა როგორც კავკასიის სამხრეთ კალთებზე შცხოვრებ ოსებს, ისე ფშაეებს, ხევსურებსა და ა. შ. იხ. Н. Г. Волкова, Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа, Москва, 1973, გვ. 157—158. თურქი ისტორიკოსი Fahrrettin Kirzioğlu ყარაკალკანს აიგივებს დარიალის ხეობასთან Karakalkan || Daryal geçidi იხ. Artvin 1967 Yıl Yılığ, Tarih bölümü, გვ. 101.

65. შ ა მ ს ა დ დ ი ნ ლ უ — „ქართლის ცხოვრების“ შამშადილუ, ზაგემის მხარე და მისგან დასავლეთით მდებარე ტერიტორია. შამსადდინლუს ტომი იყო განშტოება ზულ-კადარის ყიზილბაშური ტომისა, ისინი შაჰ-ისმაილ I-ის ბრძანებით ჩასახლდნენ კახეთში. აქედან მიიღო ამ მხარემ შამშადილო || შამშადილუ-ს სახელი. XVIII ს-ის II ნახევრიდან ერეკლე II-ეს ექვემდებარება. რუსეთს შეუერთდა 1801 წელს აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად. იხ. И. П. Петрушевский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 134—135.

66. საქართველოში რამდენიმე აღჯაყალა არსებობდა. ჩვენს ტექსტში ფიქსირებული კი ის აღჯაყალაა, რომელსაც აიგივებენ გაგის ციხესთან. იხ. დ. მ უ ს ხ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი, აღჯაყალა — გაგის ციხე: საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. I, თბ., 1960, გვ. 113—140.

67. დაღესტნელი ტომები „ბულკადარების“ სახელით იხსენიება ქარის ომების ქრონიკაში. იხ. Хроника войн Джар в XVIII столетии, предисловие В. Хулуфлу, Баку, 1931, გვ. 10, 11, 50. მაგრამ არ ჩანს კერძოდ რომელ ტომებს ეწოდებოდა ბულკადარი; როგორც სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის დაღესტნის ფილიალის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერმა თანამშრომელმა დანიალ მაგომედოვმა გვაცნობა, ბულკადარი საერთო სახელი ყოფილა ანწუხების, კაპუკელებისა და დიდოელების. მანვე მიგვითითა Кавказцы. Подвиги и жизни замечательных лиц, действовавших на Кавказе, გვ. 145.

68. გატეხილი ხიდი — ასე იწოდებოდა რუსეთთან შეერთებამდე წითელი ხიდი მდინარე ხრამზე. იხ. ნ. ბერძენიშვილი, გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბ., 1966, კვ. 113—115; ნ. კვეციანი-კობახიძე, ანტიკური ხანის ორი ხიდი საქართველოში: ძეგლის მეგობარი, № 27—28, თბ., 1971. (ხიდის სახელი აბრაამ ერევანცის შრომაში — История войн 1721 — 1736 годов — მოცემულია არასწორად срых корби || снух корби < თურქ. صق كوری).

69. შღრ. „შეკრბნენ ქართველნი, მოიყვანეს მაჰმად-ყული-ხან კახით, თუშით, ფშაველ ზევსურითა“, ვახუშტი, ცნობება და ქმნულება მეფეთა ქართლისათა, გვ. 508.

70. ესქიბარედ ამოვიკითხეთ. ეს უნდა იყოს აზერბაიჯანის სსრ-ის ყაზახის რაიონში სოფელი Аскипара (ზემო და ქვემო). იხ. Азербайджанская ССР, Административно-территориальное деление, Баку, 1964 г., стр. 53.

თბილისის „დავთარშიც“ ორი ასკი-ა ფიქსირებული ყაზახის რაიონში. ერთი 34 000 ახჩა შემოსავლით, მეორე კი — 23 000 ახჩით.

71. მირმირანი იგივე ბეგლარბეგი, ვალი, ვილაფეთის გამგებელი და მისი მთავარსარდალი. მირმირანი ატარებდა ფაშის ტიტულს, იყენენ ვეზირებიც, იღებდა სახასო მიწას, რომლის წლიური შემოსავალი 600 000-დან 1 300 000 ახჩამდე აღწევდა. იხ. А. С. Тверитинова, Аграрный строй Османской империи XV—XVII вв. (документы и материалы), Москва, 1963, გვ. 195.

72. „ერანის შაჰისაგან კონსტანტინეს სამმართველოდ მიცემული ჰქონდა კახეთისა და ქართლის გარდა ყაზახი, შამშადილუ ჯაგანჯა. 1724 წელს კახეთის მეფე ლეკებთან ერთად ოსმალებს შეება ყაზახში. დამარცხდა“. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, გვ. 162.

73. მუფთი სამართლისმცოდნე სასულიერო პირი, რომელიც შარიათის — მაჰმადიანური სამართლის წესების — საფუძველზე, იურიდიული კაზუსის გამო, იძლევა გადაწყვეტილებას — ფეთვას. იხ. გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951, გვ. 180.

74. მუსტოფი — საფინანსო კონტროლიორი; ხელისუფალთა და დაწესებულებათა მეთვალყურე. ვრცლად იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება..., გვ. 382—385.

75. მიფთაჰი ალა იგივე მიფთაჰი ალასი — ხშირად ა 5 ა
ჰთარალასი-ს უწოდებდნენ. მიფთაჰ<არაბ. **مفتاح** 'გასაღები':
'მოხელე, რომელიც საგანგებო ოთახების „Has oda odalilar“
წესრიგში ყოფნას ადევნებდა თვალყურს'. თუმცა დაბალი რანგის
მოხელე იყო, მაინც დიდი პატივისცემით სარგებლობდა, რადგან
სულთანთან იყო მჭიდრო კონტაქტში, იხ. M. Z. Pakalın, დასახ.
ლექსიკონი, გვ. 533.

76. კაფუჯიბაში — მოხელე, იცავდა სასახლის კარს. დივანის
დღეებში ორი კაფუჯიბაში იდგა და დივანის სხდომებს მეთვალ-
ყურეობდა. დღესასწაულის დროს, როცა სულთანს ულოცავდნენ,
ტახტის წინ იდგნენ. ელჩები და საპატიო სტუმრები ორი კაფუჯიბა-
შის თანხლებით წარდგებოდა სულთანის წინაშე.

ვილაჯეთის ვალიებსა და ვეზირებს მნიშვნელოვანი ფირმანები
და საიდუმლო ბრძანებები კაფუჯიბაშიების ხელით ეგზავნებოდა.

კაფუჯიბაში სულთან მეჰმედის დროს ერთი იყო. XVI საუკუნის
შუა წლებში 4 გახდა, ამავე საუკუნის ბოლოსათვის მათი რიცხვი
10-მდე გაიზარდა. XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში კი 60 მიად-
წია. იხ. *Islam Ansiklopedisi*, ტ. 5, სტამბოლი, 1952, გვ. 202.

77. ჰასანფაშა — გორის ციხის მცველი, ძე იუსუფ ფაშასი.

78. გივიამილახერიშვილი — გივი ამილახორი, ოსმა-
ლური წყაროები თურქული ორიენტაციის პიროვნებად წარმოგვიდ-
გენენ, იხ. ს. ჯიქია, XVIII საუკუნის ორი თურქული ფირმანი., გვ.
159, მისივე, ერთი თურქული საბუთი ცხინვალის შესახებ: თბი-
ლისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 116, აღმოსავლეთ-
მცოდნეობის სერია V, თბ., 1965, გვ. 243—247. ც. აბულაძე, ოს-
მალობის ხანის სამი თურქული ფირმანი: აღმოსავლური ფილოლო-
გია, ტ. III, თბ., 1973, გვ. 275—287. ქართულ ისტორიოგრაფიაში კი
ამილახორის ერთგულება ოსმალეთისადმი აღიარებულია მათთან
ბრძოლისა და „ქართველობის დაცვის“ მოხერხებულ საშუალებად,
იხ. ნ. ბერძენიშვილი, XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან:
ტ. II, გვ. 180, დ. გვრიტიშვილი, ფეოდალური საქართველოს
სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები),
თბ., 1955, გვ. 385—438.

79. რაბათი<არაბ. **رابط** 'ყარაულობა', 'საზღვრის დაცვა' 'ქარ-
ვასლა', აქ 'ციხის გალავნით შემოზღუდული არე'.

80. 1724 წლის სექტემბრის ბოლო დეკადა.

81. ას-სეიჰ მუსტაფაფაშა — ვახტანგ VI-ის ძმა, მე-
ფე იესე. „მეფემ იესემ აღარ გაჰყვა ძმასა, ჩავიდა ქალაქს, შეიქმნა

ოსმალის რჯულის და დაარქვეს მუსტაფა,“ ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება... გვ. 38. „ხოლო იესე მიიქცა სჯულსა მათსა ზედა, რამეთუ ოდეს პყრობილ იყო, მოიქცა ქრისტიანედვე და აწ ყო ესე, ვინაჲთგან იყო ჯორცთმოყუარე. ამისთვის მიენდუნენ მას ურუმნი“. ვ ა ხ უ შ ტ ი, ცხოვრება და ქმნულება..., გვ. 507.

82. „მოვიდა ქალაქს რაჭა ფაშა, ქორონიკონს უიბ (1724 წ.), გაუსია ჭარი მეფეს ვახტანგს, ფაშა ახალციხისა ისაყ და ძმა მეფისა იესე“. ს. ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება..., გვ. 38.

83. ტექსტში قو خلقى სიტყვასიტყვით 'კარის ხალხი' წერია --- ასე ეწოდებოდა ვეზირებისა და ბეგლარბეგების პირად ვამგებლობაში მყოფ ასქერებს და მათ მეთაურებს. მათი რაოდენობა დამოკიდებული იყო თიმარისა და სახასო მამულის შემოსავალზე. დიდი შემოსავლის მქონე ვეზირს და ბეგლარბეგს მეტი قو خلقى (ჩვენ სიზუსტეს ვერ ვიცავთ და 'კარის მცველ რაზმად' ვთარგმნით) ჰყავდა. იხ. M. Z. Pakalin, დასახ. ლექსიკონი, გვ. 173.

84. შდრ. „ქართველნი მიეგებნენ გუფთას, ეკუთენენ და ივლტოდნენ ურუმნი. მოუჯდა იესე, მოაქცია ოსმალნი. ეკუეთა კულად მოსრნა და ივლტოდა გივი ამილახორი და წამოიყვანა ამან მაჰმად ყულიხან, მოყენენ ოსმალნი, მოსწყუდნეს ესოდენ, რამეთუ თავნი ურუმებითა წარილო ერასტი ყაფლანისშვილმან ტფილისს რაჭაბ ფაშასა თანა“. ვ ა ხ უ შ ტ ი, ცხოვრება და ქმნულება... გვ. 508. ამრიგად, „მოლაღატეებმა იესე მუსტაფამ და ერასტი ყაფლანიშვილმა უშველეს ოსმალთ და მტერი დამარცხებას გადაარჩინეს“. ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ რ ლ ი, XVIII ს. საქართველოს ისტორიიდან, გვ. 162.

85. ტექსტშიا بران بشدن كلك اشايوب 'თითო-თითოდ და ხუთ-ხუთად იწყეს მოსვლა'.

86. 1724 წლის 29 სექტემბერი.

87. ამ ფაქტს ასახავს არზა, რომელიც დაცულია ბულგარეთში, კოლაროვის სახელობის ბიბლიოთეკაში (OAK 220/1). დოკუმენტის შინაარსი ასეთია (ტექნიკური მიზეზების გამო თურქულ ტექსტს ვერ ვაქვეყნებთ):

არზა გლახაკი მონისა ის არის, რომ თბილისის ახლანდელი მუჰაფიზი, კეთილშობილი ვეზირი, მისი აღმატებულება სვებდნიერი რეჯებ ფაშა ხსენებული ციხის მუჰაფიზად დანიშვნის დღიდან მინდობილ დიდ საქმეებში მამაცურად და გაბედულად მოქმედებს და ცოდნით ამაღლებულია. თავზედი და მემამბოხე უსჯულო ქართველების წინააღმდეგ რამდენჯერმე გაგზავნა ლაშქარი და ის საძაველი ზალსი გააყლტინა და დაახოცინა. გარდა იმისა, რომ იმ მიდამოებიდან ცბიერების თესელი ამოძირკვა და აღმოფხვრა მათი ბოროტი ზრახვანი, ახლა კიდევ ქრის-

ტიანულ სარწმუნოებას დაუახლოდა და აცდუნა ქართველთა ტომი. ამჯერად მაღალი ქვეყნის მიერ დაპყრობილ გორის ციხეზე ავი განზრახვით მოსული მაჰმად ხანის წინააღმდეგ ჩილდირის ბეგლარბეგის ისპაქ ფაშას თანხლებით უთვალიეი ჯარი გაგზავნა.

იმ მხდლი ტომის უმეტესობა დახოცა, სხვები კი შეიპყრო და დაატყვევეა. ხოტბაშესასხამი ხერხები შეიქმნა ასეთი დიდი გამარჯვების დასაბამი. სამსახურის პასუხად თქვენი მეფური წყალობის ღირსია უავგუსტოესი, ქვეყნის მპყრობელის მხრივ.

იმისათვის, რათა მთავარ ანგარიშმწორებელთან ჩაიწეროს და მოწყალე, დიდებული ფაღიშაჰისაგან ჯილდოდ ებოძოს და გაეგზავნოს ზემოხსენებულ ვეზირს 10 000 ყურუში და ისპაქ ფაშას 2500 ყურუში, თეზქერეს ვაცემის შემდეგ, ბრძანება და ფირმანი ბედნიერი, მოწყალე, მისი უდიდებულესობის ჩემი სულთნისა.

დაიწერა 1137 წელს, საფარის 6 (= 1724 წლის 25 ოქტომბერს). დოკუმენტს ორი რეზოლუცია ახლავს, ერთი მიწერილია საბუთის ბოლოს: „გამოსული მაღალი ფირმანის თანახმად გაიცეს 13 500 ყურუში“. საბუთის თავში კი წერია: „შესაბამისად ებოძოს რეჯებ ფაშას 20[000], 5[000] ისპაქ ფაშას, 1000 ყურუში ას-სეიპ მუსტაფა ფაშას“ (ხელრთვები არ იკითხება).

როგორც ჩვენი ტექსტიდან ჩანს, საბოძვარი უკანასკნელი გადაწყვეტილების მიხედვით გაუციათ.

88. ხ ი ფ თ ა ნ ი — ჭავჭავნი ქვეშ ჩასაცემელი კაბა.

89. ჩ უ ხ ა დ ა რ ი — დიდი მოხელე, რომელსაც ებარა სულთნის სამოსი — ქურჩი, მოსასხამი და სხვა მისთ. ლაშქრობასა თუ ზეიმზე იგი თან ახლდა სულთანს ცხენზე ამხედრებული. ჩუხადრები ჰყავდა დიდვეზირს, ვეზირებს, ვალიებსა და სხვა წარჩინებულ პირებს. კ ა ფ ი ჩ უ ხ ა დ რ ე ბ ი იყვნენ ვილაფეთის კაფი ქეთხუდეზის ხელქვეითნი, ასრულებდნენ ვილაფეთის გამგებელთა სხვადასხვა დავალებას. ვრცლად იხ. *Islam Ansiklopedisi*, გვ. 510.

90. თ ა თ ა რ ი — მონგოლი > 'მტერი', 'მტარვალი', 'მძარცველი'. როგორც თურქოლოგმა შალვა გაბესკირიამ შენიშნა, ოსმალთა პოეტი იუნუს ემრე უარყოფითი სახის, უხეში ძალის დასახატავად იყენებს სიტყვას „თათარი“: *Canımı esir eyledüm nider bana yağı tatar* 'ჩემი სული შენ დაატყვევე, (მტერი) ავაზაკი თათარი რას დამაკლებს'. *A. Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı, Metinleri, Sözlük, Açıklama*, ტ. I—II; Istanbul, 1943.

91. ჩ ი ფ თ ლ ი ქ ი — 1. გლეხის მიწის ნაკვეთი, რომელიც I უღელი ხარით მუშავდებოდა. ჩიფთლიქის ოდენობა მიწის ავკარგიანობაზე იყო დამოკიდებული, ამიტომ სხვადასხვა რაიონში სხვადასხვა ზომისა იყო. 2. ფეოდალური სამფლობელო, მამული. აქ ამ უკანასკნელი მნიშვნელობითაა.

92. **حلاوار**-ის ლოკალიზება ვერ მოხერხდა. იგი შეიძლება იყოს ქათიბ ჩელების კავკასიის რუკაზე დატანილი **ჰლა ვარი** — თბილისის ჩრდილო ნაწილში, მტკვრის მარცხენა ნაპირზე. იხ. გ. ალასანია, საქართველო „ჩიჰან-ნუმას“ კავკასიის რუკაზე: მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 2, 1971, გვ. 105. მაგრამ საეკვეოა მისი „ავლაბართან“ გაიგივება. თურქავტორს არ გაუჭირდებოდა „ავლაბარის“

დაწერა „ავლაბარი“ ამ ხანის ოსმალურ წყაროებში **حلاوار** ფორმითაა. შდრ. თბილისის „დავთარი“ გვ. 73; ბულგარეთში, კოლაროვის სახელობის ბიბლიოთეკაში დაცული არხა OAK 240/11 და სხვ. ასევე **حلاوار** არც შულავერი უნდა იყოს და არც ქვემო ქართლში ფიქსირებული ალავარი. „წიგნში“ გარკვევით წერია „მდინარე მტკვარზე გადავიდნენ ჰალავართან“.

93. ერევანი ოსმალებმა ხელთ იგდეს 1724 წლის 7 ივნისს, იხ. A. Ерванци, დასახ. წიგნი, გვ. 25.

94. სიკეთის მაცნედ კუდიანი ვარსკვლავი სხვაგან ვერ დავადასტურეთ.

95. 1724 წლის ნოემბრის ბოლო დეკადა.

96. მეჰმედ ბეგი იგივე მეჰმედ ალა უნდა იყოს ქუჩუქ ჩელები ზადეს „ისტორიაში“ კაფუჯი-ბაში (სასახლის მცველების — კაფუჯიების მეთაური) მირ ალემ (სულთნის ბაიარლისა და თულის მცველი) დერვიშ მეჰმედ ალად მოხსენიებული პირი. შდრ. ნ. შენგელია, დასახ. წერილი, გვ. 324, 326.

97 ხირკა<არაბ. خرقه 'ძონძები, დერვიშის სამოსი'.

98. აბაღანი<სპ. آبانان 'დასახლებული, დამუშავებული' კეთილმოწყობილი, ადგილი'.

99. იაჯუჯი — გოგი, **جاوج و ساوج** ბიბლიური გოგი და მაგოგი.

100 ფირი<სპ. پير 'მოხუცი', 'ხნიერი'; 'დერვიშთა ორდენის მეთაური', 'ხელოსანთა თავკაცი — სარქარი, რომელიმე ხელობის მფარველი'.

101. ახატანი — სოფელია დუშეთის რაიონში, შედის კოპორტის სასოფლო საბჭოში.

102. 1725 წლის 5 მარტი.

103. 1725 წელი, თარიღი აბჯედით — არაბული ასოების რიცხვითი მნიშვნელობით — არის მოცემული.

104. შდრ. „ამისთვის მოუგზავნა მამასა, რათა წარუვლინოს ქრთამი ოსმალთა. მაშინ მეფემან წარუვლინა იბ. ჯორი კიდული ოქრო-ვეცხლითა და მოოქვილითა“, ვახუშტი, ცხორება და..., გვ. 505.

105. 1723 წლის იენისის ბოლო დეკადა.

106. „ციხის მოსახლეთა სპარსთა შეუსია იენგიჩარნი, იავარ-ჰყვეს საქონლით და ქონებით და გამოაძნეს ციხილამ ყოველნი ცარი-ელნი“; ვახუშტი, იქვე.

107. კასპიის ზღვა.

108. ქუჩუკ მირახორი — პატარა მირახორი ან მეორე მირახორი, სასახლის საჯინბოს მოხელე, განაგებდა ეტლებს, ურმებსა და საბარგულებს. ასრულებდა სხვადასხვა მნიშვნელოვან დავა-ლებას.

109. 1723 წლის 9 ოქტომბერი.

110. შდრ. „От Мухаммет Кули-хана к нам помощь спешалась, приезжал с войском своим у которых две тысяча бомб“. А. Г. Абрамян, Документы из истории.... стр. 246.

111 შდრ. „Мы имели с ними жестокий бой осмнадцать дней,“ იქვე.

112. რეაჰა<არაბ. سعة, 'სამწყსო', 'ქვეშევრდომები', 'გლეხი, რომელიც გადასახადს უხდის მიწის მფლობელ ფეოდალს და ხაზინას' (სამხედრო გადასახადი). XVII საუკუნემდე რეაჰა || რაჰათი ერქვა ყველა მიწერილ გლეხს. XVII საუკუნის შუა წლებიდან რეაჰად იწოდებოდნენ მხოლოდ არამაჰმადიანები.

113. ეს ცნობა სხვა წყაროებში ვერ დავადასტურეთ.

114. არფალიკი<თურქ. ارفالق 'ქერისათვის' — ფეოდალური მიწის მფლობელობის აღმნიშვნელი ტერმინია. იგი ეძლეოდა ცხენების გამოსაკვები ქერის საფასურად სიფაჰიებს (მათ სალაშქროდ გამოყვანილი ჰყავდათ ცხენოსნები), სასაზღვრო რაიონების ბეგებსა და ბეგლარბეგებს, სამეფო კარის ალებს, სახელმწიფო მოღვაწეებს, უღემებს. იხ. N. Z. Pakalin, დასახ. ლექსიკონი, ტ. I, გვ. 84—87. აკად ს. ჯიქია თურქული „არფალიკის“ ქართულ შესატყვისად მიიჩნევს „სარჩოს“ (იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თბ., 1964, გვ. 97).

115. იჩელი — ოლქი ანატოლიის სამხრეთ ნაწილში, ადანის ვილაჰეთში შემავალი სანჯაყი.

116. როგორც მ. სურეია წერს, იჩელის სანჯაყში წასასვლელად, ثريا سجل عثمانى. م. ت. 1, გვ. 121—122.

117. 1724 წლის იანვრის დასაწყისი.

118. 1724 წლის იანვარი.

119. მეუღლე იბრაჰიმ ფაშასი.

120. 1724 წლის 25 ივნისი.

121. ბუნჩუკი — თული. ტექსტშია **بونجوق < منجوق**; ხის გრძელ ტარზე წამოგებული ბურთი ოქროსი ან ოქროფერილი, რომელსაც აზის ნახევარმთვარე. ბურთის ქვემოთ დამაგრებულია ცხენის ძუის კონა. ბუნჩუკი იყო დიდმოხელის ღირსების ნიშანი. ერთ-ბუნჩუკიანი იყო მირლივა ანუ სანჯაყბეგი; ორბუნჩუკიანი — მირმირანი ანუ ბეგლარბეგი და ვალი, სამბუნჩუკიანი იყო ვეზირი. სულთანს ექვსი ბუნჩუკი ჰქონდა. შდრ. „ისაყ ფაშას არღარა აქუნდა ვეზირობა სამის თულითა, გარნა იყო ორთულიანი პირველისამებრ“, ვახუშტი, ცხოვრება და..., გვ. 739.

122. ჯიზია <არაბ. **جزية** 'სულადი გადასახადი არამუსლიმებზე'. ჯიზიას ხშირად ხარაჯასაც უწოდებდნენ. გაუქმდა 1856 წელს, მის ნაცვლად შემოიღეს სამხედრო გადასახადი **عسكريه**. იხ. А. С. Тверитинова, Аграрный строй..., გვ. 199—200.

123. ჰაქიმი <არაბ. **حاكم** 'მსაჯული, მმართველი', 'სამხედრო გამგებელი'.

124. ლივა <არაბ. **لوا** 'სადროშო', თურქული 'სანჯაყი'.

125. აბდულაბეგი — არჩილი, „იყო მეპატრონე სამშვილდისა მეფის იესე შვილი აბდულაბეგ, მას ეამსა იყო სომხითს“. ს. ჩხეიძე, ცხოვრება..., გვ. 42.

126. ჩორუმი — ვილაფეთი ჩრდილო ანატოლიაში.

127. „შეიტყო რაჯაფ ფაშამა მამად — ყულ მოვა ჯარითა, ზას ფერი ექცა, გაყვითლდა, თავს ბრუ დაესხა ჯავრითა, მან გაუძახა ლაშქარი: „თქვენ გორსა მიუსწარითა, ეცადეთ, ხელში ჩაიგდოთ, ფიცხლავ აქ ჩამოშვარითა. ლაშქარს უთავა იასე და ახალციხის ფაშაო“.

„ბაქარიანი“ გვ. 33.

128. 1724 წლის ოქტომბრის ბოლო რიცხვები.

ГЮРДЖИЗАДЕ. «КНИГА ЗАВОЕВАНИЯ ТБИЛИСИ»

(Резюме)

Историческое сочинение Гюрджизаде «Книга завоевания Тбилиси» охватывает первые годы периода временной оккупации Картли турками 1723—35 гг. В «Книге» рассказывается о вторжении османских пашей (Ибрагима, Ахмеда, Реджеба, Исхака и Мустафы) в северные и восточные районы Закавказья, о событиях в Картли 1723—24 годах; детально описывается битва с грузинским царем Вахтангом VI в Атени и Цхинвали, кровопролитный бой в Горн, захват Шамшадилу и Казаха, схватка с лезгинцами в Дигоми и Ахатани (села около Тбилиси); охарактеризованы отдельные районы Восточной Грузии — Триалети и Сабаратиано, Гуджарети и владения ксанских и арагвских эриставов; упомянуты царь Вахтанг VI, его брат Иесе-Мустафа, царевич Бакар, царь Кахети Константин — Мамад Кули-хан, князь Гиви Амилахвари. Таким образом, заглавие «Книга завоевания Тбилиси» подразумевает не только Тбилиси, но и весь Картли и даже более — в «Книге» говорится о взятии османами Ганджи и Еревана.

Сочинение Гюрджизаде известно двумя рукописями: одна хранится в Стамбуле в библиотеке Эсад Эфенди при мечети Сулеймание (№ 2435), вторая находится в Британском музее (Mus. Or. 7703).

Сведения об авторе и его произведении весьма скудны. Рукописи упомянуты в труде Фр. Бабингера¹. Говоря об историке Султана Мурада III-го وفائی و تاریخ تواریخ ученый пишет: „Мне не известно содержит ли взятие Тбилисской крепости Султаном Мурадом III Waqaá Tiflis библиотеки Эсад Эфенди № 2425 и это же сочинение Британского музея Mus. Or. 7703“.

¹ Fr. B a b i n g e r, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke. Leipzig, 1927, стр. 116.

Турецкий ученый Агах Сырры Левенд пишет²: «В рукописи № 2435 библиотеки Эсад Эфенди ведется разговор о борьбе Хаджи Реджеп Паши с иранцами в 1724 году»; дается начало и конец текста.

В XV томе серии *Verzeichnisse der in den Constantinopoler Moscheen und Bibliotheken aufbewahrten arabischen, persischen und türkischen Handschriften* напечатан каталог библиотеки Эсад Эфенди, в котором приводится лишь номер нашей рукописи и заглавие. Только эти сведения смогли мы обнаружить в каталогах и научной литературе.

Автором предлагаемого сочинения является некий Гюрджизаде, который хорошо знаком с Картли и грузинами, отличающимися по его словам, непослушанием, гордостью и непримиримостью к неприятелям. Гюрджизаде — отуреченный грузин — вероятно, был современником и очевидцем описываемой истории, но, несмотря на огромное его желание точно воспроизвести реальную ситуацию, он не беспристрастен и все события оценены им с позиций османского летописца для убажания Реджеб Паши.

Сочинение написано в 1725 году, на что указано абджадом в конце текста: محمد بك شهيدا عزم ماءواى جانان ايتدى

Язык «Книги завоевания Тбилиси» искусственный, отличается обилием высокопарных слов, запутан образными и двусмысленными выражениями; лексика и словосочетание, в основном, арабо-персидские с турецкими вспомогательными глаголами. Автор особенно увлекается идиомами и синтаксическими конструкциями персидского языка. Социально-экономические термины, характерные для Османской империи, часто заменены кызылбашскими должностными терминами или арабо-персидскими словами, так например: *جانشین* вместо ожидаемого *بککربک* или *زوالی* *بواین* *کتخدای* вместо *قوجیلر* *کتخداسی* и т. п.

Факты, описанные Гюрджизаде, подтверждаются историческими сочинениями, документами и литературными па-

² Agah Sırrı Levend, *Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavat-namesi*, Ankara, 1956, стр. 139—140.

мятников, написанными на грузинском³, русском⁴, армянском⁵, турецком⁶ и европейских языках.

Наряду с ними, предлагаемый источник содержит весьма интересные сведения по истории закавказских народов вообще, в частности, для уяснения некоторых вопросов из истории Грузии и внешней политики Османской империи первой четверти XVIII века.

³ Вахушти, История Грузии, издание проф. С. Г. Каухчишвили, 1973, стр. 504—509; Сехниа Чхеидзе, Летопись Грузии, Тб., 1913, стр. 36—40; Иесе Тлашадзе, Бакарнани, Тб., 1963, стр. 25—39; Давид Гурамшвили, «Беды Грузии»; Папуна Орбелиани, Бедствия Картли: Мравалтави, филологические разыскания, т. I, Тб., 1971, стр. 215—242; Л. И. Кутателадзе, Неизвестная историческая поэма Папуны Орбелиани «Бедствия Картли».

⁴ Документы, хранящиеся в ЦГАДА и АВПр: они, в основном, выявлены в публикациях и исследованиях А. Г. Абрамяна, Документы из истории совместной борьбы народов Закавказья против турецких агрессоров в первой четверти XVIII века: Историко-филологический журнал АН Арм. ССР, № 2 (25), Ереван 1964, стр. 243—248; В. К. Воскасян, В. А. Дилоян, Политика России в Закавказье в 20-х годах XVIII столетия, там же, стр. 249—272; П. Т. Арутюнян, Освободительное движение армянского народа в первой четверти XVIII века, М., 1954; А. А. Абдурахманов, Азербайджан во взаимоотношениях России, Турции и Ирана, Баку, 1964; Н. А. Сотавов, Внешнеполитические отношения Дагестана со странами Востока, Махачкала, 1968.

⁵ Абраам Ереванци, История войн 1721—1736 годов, Ереван, 1939; Папка I «Дивана католикоса» в Матенадаране; А. Д. Папаян, Персидские, арабские и турецкие официальные документы Матенадарана XIV—XIX веков и их значение для изучения социально-экономической жизни стран Ближнего Востока, М., 1960, стр. 12.

⁶ История Челеби заде *تاریخ چلبی زاده افندی* Стамбул, 1865 г. Из истории Челеби заде Н. Н. Шенгелия дает текст и грузинский перевод главы о взятии крепостей Тбилиси и Гори, см. Восточная филология, т. III, 1974, стр. 321—330. Турецкие исторические документы, хранящиеся в Институте рукописей АН Грузинской ССР, см. публикации акад. С. С. Джикия, Два турецких документа XVIII века. Труды Тбилисского государственного университета, т. 99, Тб., 1962, стр. 153—172, Турецкий документ относительно Цхинвали: Труды Тбилисского государственного университета, т. 116, серия востоковедения, V, Тб., 1965, стр. 243—247, Фирман Султана Ахмеда III Бакару Багратиони: Грузинское источниковедение, т. III, Тб., 1971, стр. 278—282 (фирман хранится в Ленинградской публичной библиотеке). Ц. А. Абуладзе, Три турецких фирмана: Восточная филология, т. III, Тб., 1974, стр. 294—305,

При подготовке к изданию сочинения Гюрджизаде нами были использованы как британский (Br), так и стамбульский (S) списки. Не считая незначительных графических расхождений, списки эти почти идентичны. Мы полагаем, что стамбульская рукопись является копией британской рукописи ибо: 1. В списках Br и S даны разные заглавия: فتحنامه تفليس اثر خامه كورجی زاده برای والی حلب رجب پاشا تحریر و تنظیم اولنمشدر (Br) وقایع نفیس اندر تفلیس در عهده اصف ثانی حضرت الحاج رجب پاشا حفظ الله تعالی (S)

2. В рукописи Br заглавие написано различным от текста почерком, думается, позже чем основной текст. 3. В списке S исправлены ошибки Br рукописи, при этом же допущены новые ошибки — упущены отдельные слова и др. 4. Текст S рукописи разделен на подглавы, названия которых приписаны на полях «Книги» (мы вносим их в основной текст).

«Книга завоевания Тбилиси» издается впервые как на турецком, так и на грузинском языках.

К тексту Гюрджизаде, в виде приложения, приводится турецкий текст с грузинским переводом соответствующих глав из истории Кучук Челеби заде.

К. Мешвелани, Османские документальные источники, сохранившиеся в архивах Болгарии, об истории Грузии: Труды Тбилисского гос. университета, т. 127, Тб., 1968, стр. 413—421.

პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა სპიუმბელი

- აბადანი 43
 აბანოს კარი 60
 აბდულაბეგი 53, 72
 აბდურანშანოვი 13
 აბრაამ ერევანცი 12, 66
 აბრაშანი 13
 აბუ ბეკრი 63
 აბულაძე ც. 67
 აღანა 71
 ავლაბარი 70
 ავღანეთი 17
 ავღანელები 12, 55, 56
 აზერბაიჯანი 63, 66
 აღავარი 70
 აღასანია გ. 70
 აღბანეთი 59
 აღეპო 8, 17, 19, 52, 59
 აღი აღა 8, 23, 62
 აღი ბეგი 32
 აღი ფაშა, ჩორუმის ვალი 37, 54
 ამიერკავკასია 12, 14
 ამილახორი (ამილახვრისშვილი) გივი 5, 36, 67, 68
 ანატოლია 60, 71, 72
 ანწუხები 65
 არაბები 59
 არაგვის ხაერისთავო (ერისთავი) 14, 65
 არზრუმში 17, 23, 30, 33, 47, 50, 51, 64
 არტაშირი, ნაზირი 26
 არუთუნანი 13
 არღუთინსკი-დოღღორუკი შ. 7
 არჩილი 72
 ასაფ იბნ ბერჰაია 59
 ას-სეიმ მუსტაფა ფაშა, იესე 37, 41, 67—69
 ატენი 5, 14, 38, 55
 აღალარ-ხანი ?
 აღმოსავლეთ საქართველო 63, 65
 აღრიზოზი 52, 64
 აღსტაფა 63
 აღჯაყულა 32, 54, 65
 ახალქალაქი 64, 69
 ახალციხე 68, 72
 ახატანი 45, 70
 აჰმედ III სულთანი 53, 59
 აჰმედ ფაშა (არიფი, სერასქერი აჰმედ ფაშა) 5, 18, 47, 50, 51, 53, 57, 58, აჰმედ ფაშა, სადრი აზამი 52
 ბაზინგერი ფრ. 5, 6, 13
 ბასრა 64
 ბაქარი (ბაქარ ბაგრატიონი) 5, 12, 13 57, 58, 64
 ბაქო (ბაქოს ციხე) 49, 50, 57
 ბერძენიშვილი ნ. 66—68
 ბერძენიშვილი მ. 60
 ბრიტანეთი 5, 6, 78
 ბულგარეთი 13, 68
 ბულკადარი 33, 65
 გაბაშვილი ვ. 60, 66
 გაბესკირია შალვა 69
 გაგის ციხე 65
 განჯა 5, 13, 14, 32—35, 49—51, 53, 54, 64, 66
 გატეხილი ხიდი 34, 66
 გურიტიშვილი დ. 67
 გომარეთი 63
 გორი (გორის ციხე) 5, 12, 14, 27—29, 34, 36, 38, 54, 62, 68, 72

გორხანა 27, 63
გორხანეს უღელტეხილი 34
გურამიშვილი დ. 12
გურჯიზაძე 5, 7—11, 17, 58
გურჯისტანი 54, 64
გუფთა 68

დავუდ ხანი 57
დამასკო 58
დარიალის ხეობა 65
დაღესტანი 7, 56, 65
დელისი 63
დიარბექირი 18, 50, 52, 58, 59, 64
დიდოელები 65
დილოიანი 13
დილომი 5, 14, 41
დუშეთი 70

ებრაელები 59
ევფრატი 44
ემინე ხანუმი 52, 59
ერანი 66
ერევანი (ერევნის ციხე) 5, 12, 17, 18,
20, 30, 31, 33, 35, 41, 43, 48, 49, 54,
58, 59, 64, 70
ერეკლე II 63, 65
ერუშეთი 54
ესად ეფენდი 5, 6
ესქიბარე 35, 66

ვანი 59
ვახტანგი (ვახტანგ VI, ვახტანგ ხანი) 5,
8, 11, 17—19, 26—30, 53, 56, 57,
67, 68
ვახუშტი 11, 57, 60, 63, 64, 66, 68, 71,
72
ვოლკოვა ნ. 65
ვოსკანიანი 13

ზაგემი 65
ზულ-კადარი 65

თავრიზი 17
თათარი 41, 69
თარაკაშა 21, 61
თაყაიშვილი ე. 12
თბილისი 5—9, 11, 12, 14, 17—19, 24
25, 29—38, 40—42, 46—54, 57—61
63, 68
თემურ ლენგი 9, 31
თრიალეთი 5, 8, 9, 14, 18, 21, 23, 26
30, 64
თურქეთი 13
თურქი (თურქნი) 5, 6, 12, 38, 64, 65
თურქმანები 61
თუში 33, 66

იბრაჰიმ ალა 8, 23, 26, 30,
იბრაჰიმ ფაშა (სილაჰდარი იბრაჰიმ ფაშა:
5, 13, 17, 47, 49—51, 57, 58, 72
იბრაჰიმი, ბაქარი 48
იესე (იესე ხანი) 5, 53, 64, 67, 68
ირანელები 6
ირანი 12, 17, 48, 56, 63
ისაყ ფაშა (ისაყ ფაშა) 5, 20, 37, 40, 50
52, 53, 55, 60, 64, 68, 69, 72
ისაჰანი 12, 17, 56
ისქანდერი 49
იუნუს ემრე 69
იუსუფ ფაშა 54, 67
იჩელი 51, 71

^

კავკასია 13, 59, 65, 70, 71
კავკასიონი 18, 26
კასპიის ზღვა 71
კაპუქელები 65
კახეთი 43, 45, 48, 57, 63, 65, 66
კახი 66
კვეზერელი-კობაძე ნ. 66
კიზილ ირმაკი 60
კლაპროტი თ. 65
კონია 58, 64
კონსტანტინე 5, 34, 38, 40, 56, 61
კოჯ-ალი-ბეგი 54

ლალა მუსტაფა ფაშა 6, 9, 14
ლაშქი ხალილ ეფენდი 21, 61
ლეკები 9—11, 14, 33, 41—43, 45, 54,
66
ლენინგრადი 13, 58
ლონდონი 6, 7
ლორი 54, 64

მაგომედოვი დანიალ 65
მარგველაშვილი თ. 7
მაჰმად ყული-ხანი 5, 9, 17, 18, 31, 33—
36, 38, 48, 50, 51, 54, 56, 57, 66, 69,
72

მაჰმუდ II, სულთანი 61
მეჟა 19
მეშველიანი კ. 13
მეჰმედ ალა (მეჰმედ ბეგი) 9, 43, 45, 46,
70

მეჰმედი, სულთანი 67
მეწამული ზღვა 58
მირ ვეისი 56
მირ მაჰმუდ შაჰი 56

მონგოლი 69
მოსკოვი 12, 13, 49, 50
მოხამედ თაჰერი 65
მტკვარი 38, 39, 42, 55, 70

მურად III, სულთანი, 5, 6
მუსტაფა ბეგი, ქუჩუქ მირახორი 50
მუსტაფა ფაშა (არზრუმის ვალი მუსტა-
ფა ფაშა) 30, 41, 64,

მუსტაფა ფაშა (უარსის ბეგლარბეგი
უარა მუსტაფა ფაშა) 5, 12, 49, 50, 57
მუსტაფა ხანი, სულთანი 52
მცხეთა 64

ნახჭევანი 13
ნილოსი 44

ოზარი 63
ორბელიანი პაპუნა 12
ორდუზადი 13

ორხანი, სულთანი 61
ოსი (ოსები) 33, 65
ოსმალეთი 11, 13, 17, 18, 53, 61, 62, 67
ოსმალო (ოსმალები, ოსმალნი) 9—12,
14, 34, 41, 57, 58, 62—64, 66—69,
70, 71
ოსმანი 63

რეკებ ფაშა 5, 6, 8, 10, 17, 19, 52—55,
59, 60, 64, 68, 69, 72
რიო ჩ. 6
რუმი 24
რუსეთი 13, 56, 57, 63, 65, 66

საბარათიანო 5, 21
საშვილდე 72
საქართველო 5, 9, 13, 18, 27—29, 33,
41, 43, 44, 56, 58, 59, 65—67, 71

სებასტეა 60
სეიდაბადი 20, 34, 60, 63
სივასი 20, 32, 42, 54, 59, 60, 64
სირია 59

სოლომონ ბრძენი 59
სომეხი (სომხები) 22, 40, 51—54
სომხთი 53, 72
სოტავოვი 13

სოლანლული (სონალლუხი) 30, 34, 57
სპარსეთი 17, 49
სპარსელები (სპარსი) 48, 51, 58, 71
სტამბოლი 5—8, 67

სულეიმანიე 5
სულთან სელიმი, ადგილი განჯის მახ-
ლობლად 50
სურეთა მ. 71

ტლაშაძე იესე 12
ტრაპიზონი 49, 52, 59
ტფილისი 64, 68

უზუნ მუსტაფა ალა 47
უზუნჩარშილი მ. 57
ურუმები (ურუმნი) 57, 64, 68

ფერევი ი. 59, 71
ფოკა 30, 64
ფოსკორი, ნაზირი 26
ფუთურიძე ვ. 65
ფშავები (ფშაველი) 65, 66

ქათიბ ჩელები 70
ქართველები (ქართველნი) 9, 19, 26—30
34, 37, 54, 66, 68,
ქართლი 5, 7, 9, 26, 27, 30, 31, 33—36,
58—61, 63, 64, 66
ქაშელი ჰასანი 35
ქვემო ქართლი 70
ქსნის საერისთავო (ქსნის ერისთავი) 5,
9, 14, 31, 33—36, 38, 54
ქუთათელაძე ლ. 12
ქუჩუქ ჩელები ზადე (ჩელები ზადე
ისმაილ ასიმ ეფენდი, ჩელები ზადე)
12—14, 47, 57, 58, 62, 72

ყაზახები (ყაზახნი) 32, 53, 63
ყაზახი 5, 9, 14, 24, 31—35, 66
ყანდაარი 56
ყანჩაველი ნ. 7
ყარაკალკანი (ყარაკალკანის ერისთავი)
5, 9, 13, 14, 31, 33—36, 38, 54, 65
ყარსი 6, 49, 50
ყაუხჩიშვილი ხ. 12, 57
ყაფლანისშვილები 21
ყაფლანიშვილი ერასტი 68
ყიზილბაშები 32—35, 37, 50, 54, 63, 65
ყიზილ-ირმაკი 60
ყურყუთა 57

შამშადილუ (შამშადინლუ, შამშადი-
ლო, შამსადდინლუ) 5, 32, 34, 53, 54,
65, 66
შამ ისმაილ I 65
შამ ჰუსეინი 56

შაჰნავაზი 18, 26, 28, 47, 48, 55, 58
შეპრიზორი 52
შენგელია ნ. 13, 14, 70
შირვანი 30, 33, 57
შულავერი 70

ჩილდირი 20, 33, 37, 40, 42, 50, 52—5
69
ჩორუმი 37, 54, 72
ჩხეიძე სენნია (ხ. ჩხეიძე) 11, 12, 56, 5
64, 67, 68, 72

ცხინვალი 5, 14, 27, 28, 64, 67,

წავკისი 66
წერეთელი გ. 7, 66
წითელი ხიდი 66

ქვარები 63
ქოპორტი 70

ხაზართა ზღვა 49
ხეცსური 66
ხრამი 66

ჯავახეთი 14, 21
ჯიქია ს. 13, 58, 59, 61, 64, 65, 67,

ბალავარი (ბლავარი) 70
ბაშერი ი. 6, 64
ბანიე 52
ბასან ფაშა 36, 54, 67
ბუსეან ფაშა 50
ბუსეან ფაშა. აზამეკზირი 51

- Абдурахманов А. А. 13, 75
 Абраам Ереванци 12, 75
 Абрамян А. Г. 13, 71, 75
 Абуладзе Ц. А. 75
 Агах Сырры Левенд 74
 Азербайджан 63, 66, 75
 Амилахвари Гиви 73
 Армения 63
 Арутюнян П. Т. 13, 75
 Аскипара 66
 Атени 73
 Ахатани 73
 Ахмед паша 73

 Бабингер Фр. 73
 Бакар Багратиони 73, 75
 Баку 65
 Беленицкий А. М. 56
 Болгария 76

 Вахтанг VI 73
 Вахушти 75
 Волкова Н. Г. 65
 Восканян В. К. 13, 56, 57, 75
 Восточная Грузия 73

 Ганджа 56, 73
 Гори 73, 75
 Грузия 75, 76
 Гуджарети 73
 Гурамишвили Давид 75
 Гурджизаде 73—76

 Дагестан 13, 75
 Джари 65
 Джикия С. С. 75
 Дигоми 73
 Дилоян В. А. 13, 56, 57, 75

 Ереван 73

 Закавказье 13, 56, 73—76

 Ибрагим, паша 73
 Иесе 73
 Иран 56, 75
 Исхак, паша 73

 Кавказ 65
 Казах 73
 Картли 73, 74
 Каухчишвили С. Г. 75
 Кахети 57, 73
 Константин 56, 73
 Кутателадзе Л. И. 75
 Кучук Челеби заде (Челеби заде)
 75, 76

 Ленинград 56, 63

 Магамет Кули-хан 56, 71, 73
 Массэ А. 63
 Мешвелиани К. 75
 Мурад III 74
 Мустафа, паша 73
 Москва 58, 63, 72

 Недков Б. 59, 61

 Орбелиани Папуна 75
 Османская империя 58, 72, 76

 Папазян А. Д. 12, 75
 Петрушевский И. П. 56, 63, 65
 Пигулевская И. В. 56

- Реджеб Паша 73—75
Россия 13, 56, 75
- Сабаратнано 73
Сванидзе М. X. 58
Северный Кавказ 65
Сотавов Н. А. 13, 75
София 58, 59
Стамбул 73
Стосва Л. В. 56
Сулейманис 73
- Тбилиси (Тифлис) 57, 73, 74
Тперитинова А. С. 66, 72
Тлашадзе Иесе 75
Триалети 73
- Хулуфлу В. 65
- Цхинвали 73, 75
- Чилдырский эялет 58
Чхсидзе Сехиня 75
- Шамшадилу 73
Шенгелия Н. Н. 75
- Эрзерум 57
Эсад Эфенди 73, 74
- Якубовский А. Ю. 56
- Agâh Sırrı Levend 6, 74
Artvin 65
- Babinger Fr. 5, 13, 74
- Constantinopol 6, 74
- Daryal 65
- Gölpınarlı A. 69
- Istanbul 57, 61, 69
- Yunus Emre 69
- Karakalkan 75
Kars 6
Kırzioğlu Fahrettin 65
- Osmanisches Reich 6
- Pakalın M. Z. 61, 62, 67, 68, 71
Pesti 6
- Rieu Ch. 6
- Tiflis 6
- Uzunçarşılı I. H. 6, 57
- اسعد افندی 6
اسکی باره 34, 66
- چلبی زاده افندی 75
- حلاوار 70
حلابر 70
- ش. سامی 62
- کله زوریان 8, 24
- ثریا م. 58, 59, 71
- وفائی 6, 74

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	5
თბილისის დაპყრობის წიგნი, თარგმანი	17
ცნობები ქუჩუქ ჩელები ზადეს ისტორიიდან. თარგმანი	47
შენიშვნები	56
Гюрджюзде, «Книга завоевания Тбилиси» (Резюме)	73
პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა საძიებელი	77
თურქული ტექსტი	ჯ

Книга завоевания Тбилиси

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

•

რედაქტორი ს. ჭიქია
გამომცემლობის რედაქტორი ც. ჭიმშელიანი
ტექნიკური ნ. ოქუჯავა
კორექტორი ი. ნასარიძე

გადაეცა წარმოებას 22.2.1975; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28.11.75;
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 7,4;
საარტიცხო-საგამომცემლო თაბახი 6,2;
უე 01125; ტირაჟი 2300; შეკვეთა № 614

ფასი 65 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ගුරුපූජා චිත්‍රපට

یرانته کلوب عقد جمعیت ایتعلریله اونبیکدن زیاده قره قلقان و کسان
 داستاوریله اچقه قلمعهده سپاه قزلباش ایله تجمه جازم و روان امدادینه هازم
 اولغنین کودی قلمعه سنی تسخیر قصدیله کلدیکنده و اودشده ساکن ادا منه
 طایفه سنک اختیادلری وادوب حالا قلمعه عثمانیانک قبضه تصرفلرندن اولغنه
 ضبط و تسلیمی سرینجه ایتداویمزدن خاوجدو انجق سز عثمانلو ایله بر طرف
 اولنجه طرفینک محادبه سنه عداخله ایتمامک اوندو دهنلر ویره لم دیو تمهد و
 زهنلرینی تسلیم ایتدیلمر دیو اوج قطعه محضر وادد اولغنین وزیر مشاد الیه
 مجموع قپولری خلقی و بی مقدار عسکره دخی چلقد بکلریکیسی اسحق پاشایی
 باشبوغ نصب ایدوب متوکلا علی الله جانب دشمنه دوراه ایدلر سپاه دشمن
 کمره اوندلرینه عسکر تعیین اولندیغندن آگاه اولیجی فهری کودی عبود و بر
 ساعت مقدارى محله شهواذک فرادی اثناسنده جای قرادی اولان عهد دده سی نام
 محلك كوهسالر نده سوادى و نشیب و حنیضنده پیاده لشکرینی ترتیب و پیش و
 پسته اولان بوغاذلر تفتک اندازلر تمیینتیه سداه مرود ایلدیکی لشکر دشمن
 شکاده کوشکذاذ اولدقده مامند پلنک جانب کوهساده آهنگ ایلدیوب اتدولری
 مقابل سوادان لشکر کین آکین و افغان تفتکجیلری و سائر پیاده جنگنده
 مهاذنی اولان دلاولر سپاه دشمنک پیاده و سوادسی بیسنه صد آهنین اولوب بر
 مقدار مقاتله و پیکادولسکره سوادى عسکر سولت سپاه اسلامه تاب آود اولمه میوب
 پیاده لرینه اتصال ایله قصد تعاضد ایتدکلرلده افغان تفتک اندازلری یول
 ویرمکله ناچاد عنالتاب کریوه فراد و اهل اسلام ایچون ایتدکلری بوغاذلر
 کندولرینه کلوفشاد اولوب میان میدالعه قلان پیاده لرینک دخی کیهی پشجه شیر
 شمشیر ایله سیته چاک و کیمی کودی سوینده غرق آب هلاک اولغنه اوچبیک
 مقدارى ملعون ذکر اولنان معرکهده قنطره شمشیردن وادی حبیبه سرفکون
 اولدیغی خبر مسرت اثری پیام مؤده فتح دوالی تعقیب وجهی اوندو غره سفرده
 وزیر مشاد الیه طرفندن ورود و دهان کافه اهل ایمانی شکرشکن شکر و دوود
 ایلدی (۱۹۷ - ۱۹۵)

اوتوز پاده قریه‌مزی اراق بالناد ایتمکله بی نام و نشان و دواب و هواشیلریمزی
 نهپ و غادت ایله خرمن سامانمزی تاداج و پریشان ایتدکلرندن غیره عجاله
 تدادکلری کودلمزایسه اچمه قلمه‌یه مانند بلا سیاه مستولی اوله‌جقلری بی
 اشتباحد دبو تغلیس والیسی وزیر دج پاشایه داد خواهر کلمکین وزیر مشاد
 الیه سیواس و چلدد همکری و قپولری خلقتی و یکیکچری سوادیسندن ایزکیبیک
 بشیوز مقدار کزیمه همکری چوم والیسی علی پاشا و کتخدالری و لودی بکی
 قوج علی بك ایله علی جناح الاستعجال امدادلرینه تمیین و ادسال ایدوب
 مزبودلر اون سکز ساعت ایلفاد ایله دوان و شرذمه دوالض بی ایمان تغلیس
 طرفندن همکر کلمک احتمالی امر محال خیال ایتملریله غافل یاتودلر ایکن
 اوندلرینه وادوب بادان بلاکبی دیزان اولیجق پیاده لری هوجنک اول فراز
 کهساده هروج و فراد و مقتضای غیرت جاحلیه ایله حرب و خریه تصدی ایفن
 سوادیلرینک اکثری صدمه کرز و کویال عثمانیان ایله سفره لیرالی بجای قراد
 ایتدکلرندضکره اخذ اولشان قزلباشلرک تقریرلرندن دوان اهالیسی کتجه و
 شمس الدینلی و محمد قلیخانندن استمداد ایتملریله محمد قلیخانک تدادک
 ایلدیکی لژکی و کودجستان همکریمه اچمه قلمه‌یه تجمع و دوان امدادینه دواله
 اولمق فکرتمه ایدکلری معلوم و اوندلرتمه دوالض کنجلیویه کلان محضر و محمد
 قلیخانم! Sic! اولان کاغدلر بولنمفله صدق کلاملری مفهوم اولمشیدی اول
 اثناهه کودی قلمه‌سی محافظی یوسف پاشا‌ذاهه حسن پاشا و قلمه مستحفظلرندن
 محمد قلیخان دیدکلری بی دین و بی ایمان آیین کفر و باطلی قبول ایتمکله
 کودجی پاپاسلری طرفندن نامی قسطنطین تمیین اولنوب مقام حکومته انجلاس و
 کودجستان خانلقی لباسی الباس اولنمفله اوستاوا و تواد و اذغادولرک موجود
 اولنلری کندویه عرض اطاعت و جواب اوبعمه اولان کودجی ملاحینی مزبودک

توجیه ایالت طربزون بوذیر و جب پاشا و احسان

و ذات باسحق پاشا والی چلد

تفلیس محافظه سی شرطیله ایالت مرقومه یه متصرف اولان وزیر و جب پاشا حضرتلرینک که اینبغی تمییشه مداد و مملکت مزبوره نك تنظیم امودینه باعث مکنت و اقتداد اولغیچون ماه شوالک اوچنغی کولی طربزون ایالتی بروجه الحاق توجیه و احسان و بروجه اوچاقلق چلد ایالتنه متصرف اولان اسحق پاشانک اولحوالی احوالنه وقوف تام و کاد کذاولتق ایله شهرت و نامی سببیله ایالت مرقومه اولدنده قالوب تفلیسی محافظه ایتمک اولدو عواطف علیه سلطانیه دن باخط همایون و تبه و الای و ذات ایله ماه منجوق سفجاق اهتبادی تابنده و ددخشان قلندی (۱۳۴ - ۱۳۳)

اطاعت اعالیٰ صومخیط

تفلیس ایالتنه تابع صومخیط ناحیه سنده ساکن اولمنه طائفه سی اظهار اطاعت و استیناس و دأسا جزیه شرعیه یی قبول ایدوب کندولره بر حاکم تعیین اولغی نیاذ و التماس ایتملرله ناحیه مزبوره لواء اولتق اولدو تحریر و دأسا جزیه لری جبایت اولتق شرطیله دختان خالک قرقداشی یسه خانک اوغلی اولوب شرفیاب اسلام اولان عبد الله بکه دوان سرعسکری وزیر احمد پاشا حضرتلرینک عرضیله سنجاقلق اولدو بروجه اوچاقلق توجیه و احسان اولندی (۱۳۸)

وود بعض اخبارلر فرحبخشا از جانب والی

تفلیس وزیر و جب پاشا

تفلیس ایله کنجه میاننده ساکن اولوب طرف دولته اتباع و اطاعت اولدو اولان قزاق عشیرتندن کنجه عسکری و شمس الدینلی طبراغمه کلوب

پاشا تفریحیدن ازخوم طرفته حرکت و ایالت مرقومه دن عزلی خبری واصل
اولمغله شهره ایکی سمات مقدادی بر قریه سه بر قاچ کون اقامت ایتدیکی اثناده
اوضاع فاشایسته سیچون مؤاخذه الدیشه سیله مهموم و مفوم و استیلاى الدوله
والبوه ایله مهموم اولوب اواسط شهر دبیح الاخرده عزم دیاد هم و جفانه سی
ادخومه قتل اولنوب کوی خاموشانه وضع قدم ایلدیکی خبری غزه جماعی الاولیده
وود ایلدی وزیر مشاد الیه و ذوای عظامدن حسین پاشانک فرزند او جمندی
اولمغله حدائق سن و سالنده سرای همایونه دخول ایله کامکاد و انفراد
ایتدیکی خزینه کتخدالفننه قرت بضاعه استعداد ایله شهرتشماد اولوب پادشاه
عالیپناه ایله الله و ابتناء جناب خلافتما بلرینک تباشیر صباح الخیر سلطنتلری
اثناسنده سلحداد اغالنه قتل ایله مظهر عنایت شهریاد جهانغدادی اولمشیدی
بعده کوکب اقبالی مائل جیوط و رضای سعادت اقتضای سلطانییه مغایر بعض
حرکاتی دوجه اعتیاددن باعث سقوط اولمغله اول جاه جلیل الاعتیادون فاکام
عزلیله زاد و حزمین و دوزوشب اه و انین ایله گوشه کزین ایکن قلایلی احمد
پاشا حضرتلری صد اعظم اولدیغی کبی مشاد الیهک جرمی هغو اولنمسی باینه
نیاز و اجرام و و زادتله شهرزود ایالتی توجیه و احسان اولمغنی باودوش التزام
ایتتمکله مراحم عالمشول جهانبا نیدن ایالت مرقومه ایله شادکام قلعنوب بعد
زمان حلب و دیادبکر و ازخوم و حانیه و اغریه و ذکبی فیجه ایالت و ولایتلره
والی و خداوندکاد جفتمکان مرحوم سلطان مصطفی خان حضرتلرینک کریمه
مکرملری امینه سلطان حضرتلری وشاح الصد اعتیادلری قلنمغله قند و شالی
عالی اولمشیدی کما ینبغی نظم و نثره قادی حلت ذهن و ذکاهه نظیری قادی مزاج
و لطایفه فریفته و شیفته دل علما و طرفا ایله صحبت و الفتته مائل جود و
سخا ایله موسوف و جودت طبیعت ایله مروف دانش و عرفالی مسلم او قود یا زاد
بروزیر مکرم ایندی (۹۰-۹۴)

بولنان طوائف مسكریه ایله تفلیسدن قالدوب کنجه اوذوینه حلف ذمام و ماه مزبودك طقوذنچی کونی کنجه نك یا ننده بعض اوباش قزلباش ایله جنك و پرخاش ایندوك کچوب سلطان سلیم دپهسی نام موضعه نصب خیام ایلیوب ایرتسی علی السحر سپاه نصرت دستکاهی یودویشه سوق ودلیران شیرانه هجوم وومك بی باك وپردا شهرک بزاز ستانته دکین وادوب ضبط ایتدکلری کندوسنه ایراک نشاط و شوق ایتمش ایکن چوقداد قیافتنده بر لعین بی دینك فراز بامدن محمد قلیخان ادووی باسوب غادت ایلدی دیو فریادی تاداج و یغمایه مشغول اولان سپاه باعث حیرت و تلاش و دؤسای لشکرک باذوی جلاقلرینه سبب فتود و اذتعاش اولمغله طوپلری برانوب مالند سیل اودوجاقبته میل ایتدکلرینی کودیجك سرعسکر مشاد الیه یرندن حرکت و هزاد ذحمتله عسکری ینه جانب شهره تسییر و طوپلری تخلیصی اتخاذ غنیمت ایلدی ایرتسی کونی اومنی محله سنی تسخیره عزیت ایتدکنه طائفه ادا منه عرس اطاعت ایتملریله اول محله قونوب اون یدی کون کاه مکالمه و مناظره و کاه محاربه و مشاجره ایله اقامت و اهجام فکیت انجامک اقاویل کاذبه لرینه اعتماد ایله فرستی اطاعت ایلیوب اخرکاد و دؤسای لشکرک اتفاقلریله یودویشه قراد ویریلدیکی کون وقت سحرده اهالی شهرک متعینلرندن بر قاچ کمسته کوپری باشنه کلوب وزیر مشاد الیهک آدملریله اهاز کلام و مشاد الیهک یرینه سرعسکر نصب اولتان وزیر احمد پاشا حضرتلری طرفندن کنجه ایالتی محمد قلیخانه تفویض اولنمغله حالا کلوب مقام حکومتده قراد ایتمشد دیو اهلام ایتملریله کنجه دن قالدوب تفلیسه حلف عنان و اطاعت و اتباع ایدن ادا منه طائفه سندن اوچ بیک مقداوی وهایی قالدیروب تفلیسنه اسکان ایلدی (۷۰-۷۱)

وفات وزیر سلحداد ابراهیم پاشا

بروجه اوپهلق ایچ ایل سنجاغی توجیه اولنان وزیر سلحداد ابراهیم

مجدداً و ذات احسان اولنغه ولی نعمت جهانیان پادشاه شوکتپناه امنکنند
 توان حضرتلرینک چندان رضای همایونلری یوغیکن آفا مرسوم یراهه بیان
 قلندیزی اوندی قانس بکلربکیسی مصطفی پاشایه طربزون الالشی انصاهیله
 و ذات احسان اولنسی مجرد مستو چاوینک طرف دولتته اولان قپوکتخدهاسی ایله
 مکالمهیه مباشرتدن مقدم ساحل بحر خزده واقع اللوب ضبط و تسخیری من کل
 الوجوه دولت علیهیه نافع و مهم اولان باکو قلمسنی صجک قبضه تصرفندن بای
 حال نزع و تمخلیس و مصطفی پاشا حضرتلرینه و ذات احسان اولنسی البقی بو
 خدمتی اتعام ایچون اللوب مکالمهیه مباشرت ایچون تمیین اولنای طقتان کون
 مدت مهلت اثناسنده وزیر مشاد الیهی اولطرفه ادسالنه استعجال و چاد سفودک
 استیلاسندن اول بهر حال ضبط و تسخیرینه بذل مقدهد قلنشق لایم ایدیکی
 کندوسنه و سرعکر مشاد الیهه طرف باهر الشرف آصفیدن مفصل و مشروح تحریر
 اولنان قائمه لره بیان و تنصیس اولنغضله مصطفی پاشا حضرتلری هر چند بو
 خصوصک مقتضای مساعدت و شتاب و بو فرستی فون ایبدسک طرف پادشاه
 عالیمناهدن مستحق عتاب و عقاب اولعازم بی اکتیابدد دیو وخت جوی حرکت
 اولدقجه دخی ملاحظم و ادد دیو قرق اللی کون وزیر مشاد الیهه حضرتلرینه
 مانع عزیمت و عوق و تأخیره سوؤتدیبیری قلعه مزبودهیه مستو چاوینک مستولی
 اولعاسنه سبب و علت اولعاسی وجوه شتی ایله هولشی ایجاب و اقتضا ایتمکین
 دیادبکر والیسی وزیر عاوضی احمد پاشا حضرتلری سرعکرک ایله توفیر و
 اجلال و سهسالادلق منشودی کوچکم میراخو حسین پاشا ذاده مصطفی بک ایله
 ادسال اولنسی (۷۲-۶۸)

وقت سرعکر ابراهیم پاشا بشهر کنجه و عودت او

تغلیس طرفنده سرعکر اولان انخروم والیسی سلحداد ابراهیم پاشا
 قانس بکلربکیسی قره مصطفی پاشا و چلدد والیسی اسحق پاشا و سائر یالنده

سفریه اوچیو کیسه الچه امداد قلمغه التزامی متضمن عرض ایتدیکی کلماته
توجیه سم قبول ایتمیوب خان مزبور نجه ذماتلبرو روان ایالتنه والی و دای
و ذین و فکر دووینی سببیه هم خانلری میاننده قد و شانی عالی بر خان و
سبقت ایمن خدمتی مقابله سنه طرف دولت علیه دن اکرام و التفات سائر لرینک
دخی اطاعت میل و وفیترینه باعث ایدیکی نمایان ایکن سرعسکر مشاد الیه
دوش التزامنه باد ایلدیکی شهناک حکومتنه قراوینی خان مرقومک فرازینه
مربوط اولمق ملاحظه سیله مزبور ی اسافل فاس کبی محروم بزم صحبت و
استغناس و دایره سنن دورچاد خیالباذن نشان ویرد بر خیمه تنک و قاده
اجلاس ایتمکله تکدیر و اول مقوله مهمانک مصلحت وقت اوفده شائنه شایان نزل
و نعمت ایله اکرامدن تغافل ایدوب تعیین قوت لایموت ایله تحقیر ایتمی خان
مرقومک خلاف مأمور یو مقوله اوضاهدنناشی جانندن بیزار و بر کیمه شاه طرفندن
بروجه اوجاقلق مستوفی اولدیفی کاخ جانبینه عنان تاب فراز اولعاسنه باعث و
محمد قلیخانک حال حیاتنه احوال و انیاسنه کندیسی کویا واث اولوب و ذیر
مشاد الیهک حرس باد و طمع فاسدندنناشی مو حالتلر کنجه و روان خانلری
و اهالیلری دولت علیه تک سایه حمایه سنه التجایه واهب و آماه و اطاعت و
انقیادلری اشادته موقوف ایدیکی قراوداده ایکن کولا خان و والی کرک تجار و
اهالیلرینه باعث و حش اولدیفی و بفضل الله المعتال بی جنک و جدال تفلیسک
ضبط و تسخیری میسر اولدقنه یاننده اولان عساکر فراوان ایله ممالک همک
هر قنفیسنه عزیمت اولنسه اهالیسننه مقابله و مقاتله یه قددت اولمیدیفی امر مقرد
ایکن مأمور اولدیفی توسیع دایره مملکت خدمتی بالکلیه خاطرلندن اخراج و
و طمع خامندنناشی مجرد جلب احوال اینچون یو اوقوز ایکی کون تفلیسنه
بیهوده اقامت ایتمکله اهالیسنک حاللرینی بریشان و طوائف مسکویه یی اذعاج
ایندوب اضاعت وقت سفر و حرکت و سپاه نصرت دستکاهک باذوی جلاهدلرینه ایراک
فتود و دخاوت قلدینی علی الخصوص برقاچ سنه نبرو اقتضای کلیسی اولمدقچه

عزل سلحداد ابراهیم پاشا از سپهسالاری
و نصب هادنی احمد پاشا

بالاده نقش پرنیان بیان قلندینی منوال اوئده مفتاح فتوحات-سبحانی
و صلح قبضه تسخیر سلطانی اولان تفلیس ایالتی مالک محروسه المصالح
خاقانیه منضم اولدقده مملکت مرقومه تک تنظیم کافه امودی سرعسکری اولان
ادزوم والیسی وزیر سلحداد ابراهیم پاشایه تفویض اولنوب تسییر جناب اله و
تاثیر قوت بخت پادشاه عالمیناه ایله پنجه ضبط و تسخیر کیروب اول مقوله
مملکت عظیمه اجرای مراسم عدل و داده بذل قدت و جود طمعدن تحاشی برله
تنصیق امور مملکت و جلب قلوب اهالی و رعیته سعی و دقت ایلمک سپهسالار
اولنلره لایم ولانوب بلکه مقوله فرض و واجب ایکن وزیر مشاد الیه ادزوم
سردنکچدی اغالرنندن اوزون مصطفی اغا نام کسنه و ساطتیه و ختان طرفندن
دشوت طریقیه عرض اولنان مال فراوانه طمع و دغبت و تفلیس حکمتنی مزبود
و ختاتک هنوز مال ادهای شرف اسلام ایتمکله ابراهیم تسمیه ایلدیکی شهنواز
نام اوغلنه جانب میرییه سنوی قرق بیگ فروش مقطوع ویرمک شرطیه بروجه
اوجاقلق توجیهه مساعدت ایلیوب مزبودک اطعام و اغراضیه قلمه تفلیسه دخولنک
ایرتسی کونی عسکری طایفه سی هنوز تمکن و استقرا و بولعامشیکن و ضالریله
اطاعت و التیاد ایندن برقاق یوز نفر عجم تجاومنی شهردن اخراج و میان شهر
مبادک و مضامنه نیجه اداذل و اوباش اول دده مندرک اهل و عیالریته تعرض و
مال و منالرینی تاداج ایتملریته بادی و نیجه تاجر صاحب سامانی لایفاده
محتاج ایلدیکندن ماعدا محمد فلیخان بی جنک و جدال قلمه مرقومه تک کلیدی
ایله کندویی استقبال ایتمدیکندن غیری دولت علیه طرفندن تفلیس حکومتنه
استخدام اولنود ایسه کنجه و روان و بعض بلاد ایرانی دخی بلا حرب و قتال
مالک محروسه سلطانییه ضم ایتمکله تعهد و اهتمام و کندو مالندن صادق

كوجك چلبى زاده افنديك
تاريخيندن

خدمت ایتھامنه باتمیوب مومی الیھی الوب تفلیمه هومت ایدوب ذخمتی خشک و
 بند و جراثیم تعیین اولنوب لکن اجل وسیله اولمفین تدبیر مفید اللمیوب
 اوتوز یدی جمادی الثانیستک^۱ الون سکونجی کونی شهیدا: السب وان عرسه هفران
 الدی وحه الله وحه واسعه محمدک شهیدا: عزم ماواى جنان ایتدی مصرعنى
 تاویخ تحریر بیودمشرا یدی

١ جماد ثانیستک 3

اولود ایدی ماهیتند و فیح ایکن عامه ایله سلوکی حسن و غایت متواضع و
 نفسنی وضع انجباب ایله معامله سی حریردن نرم و پنبه دن ملایم حد ذاتند کمالیله
 بهادر و شجیع ایدی خصال ستوده و حسن ادبی آذموه کرچه سنی یکر می سنه
 بالغ ایدی اما عمر طبیعی کچر مش پیر ادیب و تبه سلده کامل و پلیخ ایدی
 باپاسی مومی الیه خرتلرینک سنی دخی محطوط و دابطه الید و محبتی فقط
 بوکه مربوط اولوب کمال ملاقه سندن سفر و خزر لره معیتندن تفریق ایتمیوب
 کندینک دخی نفسند جوهر شجاعتی اولدوغندن واقع اولان محاببه لره جمله
 عسکرک پیشوا و سلف دالی و عموم خلقک اب دی و غیرت کرامی اولوب بر کون
 کاخ یقه سنده اخاتان نام قریبه ده واقع بر قلّه بلغد و متین که اشقیه مزبوده
 اول قلّه کندولره مجمع و کهن امین بیلوب محلّ مزبوده تجمع ایتدکلری خبری
 مشاد الیه خرتلرینه متمسک اولوب کتخدای مومی الیه خرتلرینی متداز عسکره
 باش و اشقیه مزبودی قلّه مزبودن طرد و اخراج و هدمنه تعیین بیودوب
 کولودکنه مومی الیه خرتلری داخی و ادوب خرابه مزبودی محاصره و اشقیه
 مرقومی اخراجه مباده ایدوب جابجا خرابیه تحسن ایدن اشقیه دخی بونلر
 ایله مقابله ایتیمه باشلیوب بو خلالده بر خانه دویسته ده دشته حیاتدن ایلدری
 کسته بر قاق فخر لوزکی قباغوب داخل خانه دن بونلر ایله توفکلشراکن مومی
 الیه محمد بیک دخی سینه بی کینه سین تیر قضایه سپر ایدوب مزبودلرک
 مقابله سنه کلدکه بر لعین بی مرحمت شش خاله توفک ایله مومی الیهک سدنی
 نشانه ایدوب قضا مبرم یرین بولوب سینه سنه اصابت و ظهر لدن کندان و مومی
 الیه جریحا خاکه یکسان اولدند جمله عسکر صلحتی فراغت و بونک العیله

کوکللری استیلای یا جوج مصائب ایله خاکه یکسان اتمشد نه بر کمنتهك شمع
 مرادنی اجرتهك یا نعدود نه بر مسرود فزای املی فرات نیل مرافه قانددو اسلافك
 ایام تولیتلری و نیتجه امرلری ینه منجر اولدوغون تصود سادقه ایله جریده
 اعتباره تصویر ایدن کمنه موتو قبل ان تموت^۱ افره مظهریت ایله وازسته قید
 علایق اولوب حیات ابدیه ایله مستریح اولود و خادم دلایا اولان بوالهوسلرک
 تمب و مشتقتی کودوب انزلری ینه منهی اولدوغنی لوح ایقانه تحریر ایدن ختت
 فقر و غزلت ایله فریح اولود بیک ییل عمرک اولسه گذشته سی اصلا خاطره کلمز
 کله جکنک فایده سی یوق حالی دخی المافاقاً کذاو اتمده بر کون نهایته تیر اغلال
 تعلقن اذاد اولمنیلر ینه یکرمی یاشنده حدیث کبی حسرتله کیفد عیش لذید
 لذته مستوس اولمقدن نا امید اولمقدو ادباب لب لبیبک امتحاننه کوده دولت
 غیر فائیه یه غائل اولمق مال و منال فانی میلنی چاه استغنا و امراضه سالمقد
 خرم اول کمنه که خلوت خانه ضیری غبار حب ما سوادن^۲ مبرا و نفس نفیسی
 کدورات جسمانیته دن صافی و مبرا و قندیل قلبی اغواد عقل و انبج و انواد براهین
 واضح ایله پرنود و متوقد و قبل الفناء^۳ فانی اولوب نسبت روحانیته ایله عالم
 لاهوته معتزج و متحد اوله جمله غدنغن بری دخی بو که مشاد الیه حضرتلرینک
 بو خدمتله ره مستخدم اولنان^۴ کتخدای محترم لری بهاد عمر کراخامیه سین تلف و پیرایه
 کلشن امیدنی بر فرزند اوچمند وسیده ایتمش لری ایدی که معمر اولسه خیر الخلف

-
۱	تموتو S
۲	ماسوی دن Bc
۳	الفنی S
۴	اولان S
•	امید S

تنبيه و امتعه اشواق ايله تزئين بيروب و اسواق شهراينيه مسادعت و شادمانی
 بهراسنه مشاد اليه سرهسکر پاشا حضرتلرينك فتح و نصرت تبريكني تشريك و
 دسم تعظيمي ادا بيووديلر پس سنه مزبور و بيع الاولئك اولئنه سد عالي
 حضرتلرينك باش چوقدای ايله طرف حضرت جهاندادين ترتيب اولئان خلاج و
 هليات وصول بولوب الی دخی الای ايله استقبال و ادباب ديوائی جمع و
 بحسب المراتب خلعتلرينی التباس و الباس و بخشلرينی تبليغ بيوودب
 خدمتلى مبرود و سمي جيللری مشکود و البجام کادلری حسن حاله منجز اولمئین
 خدمت محافظه فريح و فخر قیام بيووديلر

شهادت محمد افا رحمت الله

بوخلاند خط کودجستانك جمله عصامي خرقة لرین باشنه چکوب کريزگاه
 ذلت و خسارته عزلت کزیده و اطرائ و نواچیلری اسوده اولوب لکن هديته
 مزبورده نك شرق طرفی که کاخ يقه سید خراب کرده لزيان اولوب ابادانی دخی
 لزيکی اشتیاسنك تصرفنه اولوب اول طرفدن اولکلرينه بر مانع و حائل
 اولمامئین کلوب اول اطرافك خرابه قریه و قللرند فرقه فرقه تحصن و مأوی
 و کلوب کودجستان حدودنه شقاوت اجراسنه اولوب مشاد اليه حضرتلری طرفندن
 دخی اکمه لرنجه مسکر تعیین بيوودب گاه ایرشوب گاه ایرشعیوب مزبورلر ايله
 مقاتله و محاربه دن اول قیش و احتلری اولمیوب بو حاللو کيچنمده ساقی غدار روزکادی
 کودکیم بر مجلس ختامنه دک کسنه نك پیاله هیشنی وحیق خوشکواد انبساط
 ايله سرشاد اتمیوب لامحاله ذرابه تلخ کامی امتزاجيله خداد اكداده
 گرفتار اتمك ممتاد مستمره سید قنقی اميد خرمننی کوددک که اتش حرمان ايله
 یافعاش قنقی پاکیزه کریبان کوددک که خولابه سرشک احزان ايله بویانعامش
 نیچه کلشن خاندان که باغ اومدن زیاده ديان و ابادان ایکن برک و بادنی
 تاواچ خوده سرسر خزان اتمشد نیجه ماننده بیت المعمود اولان ابادان

طرفه و بعضی اول بر طرفه ایکن عسکرک اول ایرشن بوللرک ایلرومه اولنلرینه قادیشوب محاسبیه مشغول و اکسه ن کلان عسکر دخی یوزدن ایکی یوزدن ایریشوب عسکر اسلام قوتلنوب بر مقدار محاسبه دن سکره منهنم اولوب فاحت ایلد کلمی مال و اسادایی بر اقدقن سکره کندی دواب و مواشیلرین دخی سلاح و بساطلرین موکوب اوغولرینه بر سوپ همیشه لی طاخ کلوب کندولرینی پیاده اول کوه عامیه براغوب جاملرینی خلاص ایچون شتاب ایلدیلر لقل ایدلر که اول کوله ده بوللرک ایکی یوزی بر یره ایکن کمسته بوللره ظفر بولعاش اشپو دفعه یینی بیکن متجاوزی دهوای مرد ایله قرب تفلیه کلوب بو مقوله فاحت ایلد کلمه ایکی اوج بیک غزات مسلمین الله منهنم اولوب عبود ایتد کلمی یرمن مرقوم طافه ده یوز اللی مقدادی کله و اللی قند دیل و دجروحک عدهی نا معلوم هوت ایدهب کتد کلمی خبری تفلیه و سول بولدقده آهالی تفلیسک بوللرک الله خاله لری خراب و جکرلی کباب اولدوقی حسبیه محمّد قولی انهزامندن زیاده سرود و شادان اولدیلر که تعبیر اولنمز محاسبه ن هوت ایدن مجاهدین کلوب اللرغه اولان کله و دیل ل قولاقری مشاد الیهک مرض کرملرینه عرض و حاللو حالگر لجه بخشش و العام ایله مؤمن اولوب مشاد الیه حضرتلری اول صلحت اوند ایکن بر برید خو جمته نوید و فرخنده خبر و بشاد فرح شعاد عالی مائر سرایک طشره قپوسندن نموداد اولوب کلوب سرلهما پیشکاهلری اولوب قلمه دوان کردن بنیامک فتح و تسخیری هوه کافمین اشکاد و سر داد ظفر شعاد نصرت اقتدادک بشادت لامه لری فتح و نشاد ایدهب کلن چوقدابه الباس خلعت و هلیه پیشعاد ایله اداء حق بشادت ایتدیلر بو ایکی کوک دلباله داد بر ساعتته اتق وقوعن نموداد اولمین تکراد شادهالی و سرود سود کامرالی ایله طوب و توفتک شینلکلیینه

لسانری مفهوم و نه مذهپیری معلوم برطایفه اولوب که من عند الله کوجستانه مسلط و غاد تکرلی ایچلرندن چقمز و اشقیالری ایتدو ککلی اشین اولنه و اخرنه بقمز بوللره نسبت اولمک و اولدومک بیع و شرا و بییحدن مفرح و بونلرک بیمرحمتلکلی انجق مزاج خشئیة تا قاده بولونود بر کرده که اول الثنایه کلفجه نیچه کزه نفس تغلیسی و انزالنی غادت و نیچه مملکته ایصال خصامت ایتمک معتاد لری اولوب بر طرفدن الهزام و اینجه سین کوممشر و کیمسه نک زیر اطاعتله کیرمشر فذنه بیابانی کبی مراد ایتد ککلینی ایدلر و خاطر لریته کلدوکی یره شبخونه کیدلر ککلی باشلریته مختاد و سفیر و کبیری یاغی و اشرادهن اولوب معتاد مستمر لری اونده کلوب نفس تغلیسه بر بیچق ساعت قریب خاص قرالرهن ۱

دینوم تعبیر اولنود برقریه که تغلیس والیلریته چفتلکی مقاننده اوله قریه مزبودی علی السحر باسوب سبی و غادت و عیال و اولاد لرینی اسپر ایلدکن سکره قوجه قوادیلرینی و اختیار لرینی قتل ایدوب هودت ایتد ککرنده اهلی قریه دن بر ایکی نفری فرجه بولوب فریاد ایددو تغلیسه وسول و احوالی افاده ایلدکنه مشاد الیه حضرتلری دخی قیو خلقتدن امامه غزا اولان اتباع ذوی البهار لرینی هجاله هتبلرنجه ترکیب و سایر عسکری مقوله سنندن چلدد و سیواس ایالتلرینی دخی مقدم کونددیلان عسکره اعداد و تعقیب ایدوب کتخدای ذی شان و چلدد میر میرالی عسکره رئیس نصب و اخراج اولنوب اشقیاء مزبودونک افرورنه ادسال پیووب بونلر دخی کود سوینی حلاواوهن کیچوب سو کنادی ایله اوغودلریته الغاد ایدوب و اذوب قریه مزبوده نک قادوشونده اشقیاء شقاوت شعاده ملاقی اولدیلر که اللرنده اولان مال یاغما یی بری طرفه کیچودوب بعضی بو

۱ شبخونه - Bz

۲ قریلردن Bz

ایدی مشاد الیه حضرتلرینک یمن تربیت بهاد تدبیرلری کلشن فرصته بو کیفیت
ایله کشاده ایلدوکی کل صدبرک فتوح طبیقجه سیم اوداقه نهاده و معرض عاطفت
حسرت اطاعت پناهی^۱ فرستاده پیوویلوب واقع اولان ماجرا ثبت جریده علم عالیلری
اولوب خدمت مبروده لری حیث قبولده بولنغنین کمال استحساندن فاشی شان^۲ مشاد
الیهی توقیر ایچون سراسره قابلو بر سئود خلعت و یکریمی^۳ کیسه لک فلودی قلع
بهاسی اولمق اوندو و بونک ضمنده سائر رؤسائی^۴ دخی خدمته حت ایچون چلدو
بکلمر بکیسی سعادتلو اسحاق پاشا حضرتلرینه دخی بر سئود خلعت و پش کیسه لک
التون عطیه و السیح صحنی پاشا حضرتلریله دخی بر سراسر قفتان و ایکی
کیسه لک التون عطیه و سایر میرمیران و اغراء الویه و ضابطائی دخی برود سراسر
قفتان ایله ترفیع شان پیوویلوب صد عالی حضرتلرینک باش چوقدای ایله اوسال
پیوویلوب کلمکه بوخبر سرت طائر چون کیم^۵ دوان فله سنه متحصن اولان
دوافضه^۶ کتره سنه متعکس اولدی مسفولرک قوت قلبی بونلر و مقدما منهزم اولان
کنجه دوافضستک امدادی اولماغله ایکی طرفدن دخی مایوس اولدقلری اجلغن
مبائی استیما نلرینه استحکام و یروب صلحلی مستقر و امان ایله ویردیله

الهزام لژکیان

مشاد الیه افندمز حضرتلری دخی نوها دشمن غایله سندن امین اولمق
خلیاسننه ایکن مدینه مزبوره تک شرق حدودینه متصل لکزی طایفه سی که ه

-
- ۱ پناهییه Bz
 - ۲ شان - Bz
 - ۳ اون S
 - ۴ ووساتک Bz
 - ۵ چوتکم S
 - ۶ دوافض Bz

بهرامک دیده‌سی بخاد خون ایله نا دیده اولدی لسیب کود اولان اوچ دورتیوژ
 آتلو غریقدن ماعدا و پیش شمشر غزالدن وارسته مقدادی نا معلوم جریحدن ماسوا
 دودت بیك مقدادی پیاده و سوادى طعمه شمشر شیر غزات اولوب اول کره مکروه
 بو اولتله بالجمله مضمحل اولدی دیه جک مرتبه بولدی غزاک مسلمین مظفر و
 منصور کودی قلمه‌سنه و ادوب اول کیجه قلعه مزبوره اوکنده بیئتوت و ادته‌سی مشاد الیه
 حرتلری طرفته و جهت ایدوب تهی دست کتمیه لم دیو بوستان بو زمقدن کلود^۱
 دهقانلیر کیبی الی التمش مره کله هدیه ترتیب و تفلیس طرفته معا کوتودوب
 کلعه مشاد الیه حرتلری طرفته دخی بشادر کلوب قضیه مفرحه‌یی^۲ تبشیر و
 جیب و دامنلیرینی مؤده کافه ایله دولدوب اهالی بلدک جاقدن مایوس اولمشلری
 حیات تانه ایله حیات بولوب فقیر اداهنه طایفه‌سی کندو باشلیرینه ایولرنده
 چراهانلقلر و شینلکلر و سرود مفرط ایله بر مرتبه شادمانی ایتمشلرد که تعبیری
 ممکن دکلفد پر مشاد الیه حرتلری ینه استقبال غزات ایچون محلّ معهودکه
 تشییمه چتمشیر ایدی اول محلله وضع سایبان ایدوب جیوش نصرت پوش مسلمین
 بشوش و بسیم و خی و جوههم نضرة النعمیم بردن بشدن کلککه باشلیوب قولاق
 کتودنلره یکر میشر فروش و دیل کتودنلره اوتوند قرقر فروش و سایر چانکلی
 بیراق و سنجاق و قسطنطین لعینک طوغ بی فروغ و طبل و کرفائیتی^۳ کتودنلره
 دخی بحسب المراتب عطیه و بخشش ایله بالجمله تطیب و جریح و نخدمدانلری
 مرهم داحت فرای کرم ایله تطیب ایدوب فریح و فخود و حدهن برون سرود ایله
 هودت بیودوب خدمت محافظه‌ده قیام بیودیلر که محرّم الحرامک اوفنجی کولی

۱ کلر S

۲ مفرحه S

۳ کره فائینی BZ

آلر دخی عسکره مقم ايرشن دلاودلرينك قلتنى كودوب شجاعتلرينه تحمين ايله
 له حال ايسه جان بر دلدان اولوب يوللرى^۱ بر كره مقابله ايدوب كرويه دوغرى
 كوتودوب ماينلرله اولان بر تل عظيمه نك لهائتته ده سودوب آنى كودديلر كه
 الويه الوان عساكر مسلمين^۲ اول صحرائى صغره^۳ بى وشك وبيع ايدوب شكوفه
 زاد جتالغن نشان ديرد چوئكم عسكر السلامى مشاهه ايتديلر عرف دين ميبين
 ايله كودلرى خيره و كوكللرى تيره اولوب دهعتب آدته ويرد كلرله اسلام عسكى
 دخی بونلرله پای ثباتلرى تزلزله قریب اولدوغون حن ایدوب ایتلری قباديله
 بالجمله یقین نصر و ظفرله ایلرومه بولشان سرباذلریته قادیشوب بوللری سودوب
 كومه آلایلریته دوغرى كوتودوب كره مشركين آنى كودديلر كه ایلرومه اولان كراد
 سرباذلری مهب دیج شدیده مفروش هین مفروش کبی عسکر اسلامك سولتته پایداد
 اولمیوب كندلره دوغرى كلودلر^۴ بالجمله الهزام ايله دوگردان اولوب سوادیلری
 فرادی كندلره كهف امان بیلوب قاجحقعه و پیاده لری دخی سوادیلرینك اذقه
 ویرد كلرین كودوب آلرغره بساط دوتمیه قندت قالمیوب فرودی لابه و نیاذ ایتمه
 شیرالمكشان اسلامیان پیاده بزم بناهه شكادمزد دیو سوادیلرینی تعاقب ایدوب
 کیچت باشنه ایرشدمیوب نهر كوده بر عمیق یرلغن سویه اوغرادوب سو كئادله ده
 قره قلرغدن غیرى سویه دوكنلرله دخی اشنى نهر كود كودى آلغن دونوب اول فضای
 فسیح الاو جاهه پراکنده اولان پیاده بى شهاده بر كوله قلیج قودیلر كه فلکمه

۱ بوللری - ۱۳۷

۲ مسلمانین ۵

۳ صغره ۵

۴ طوغرى ۱۳۷

• كلرلری ۵

کودوب نهر کورد شرق طرفند ایکن کودی قربنده بر محلّدن عبود ایدوب تغلیس
 هسکری کله جک یقه یه کچوب آملر دخی اسلام هسکرینی اذنو ایدوب کلمعه کودی
 قلمه سی مستحفظالی دخی مسفودلرک نهر کوددن عبود ایتدکلرینی و هسکر اسلامه
 قرشو کتدو کلرینی کودوب بی فایده قلمه دن بر قاچ پاده طوب آتوب بر قاچ نفر
 لمینی پیشوای داه جحیم ایلدیلر اما هسکر اسلام ایله مقابله ایلدکلری حالده
 نمود بالله تعالی غالب کلودلر ایسه بزم احوالزینته منجر اولود دیو کمال
 تضرع و لیاذ ایله مدکاه بی لیاذه بر داشته دست استدها و چاهه سادلق طلب
 ایتمعه هسکر اسلام دخی کتدکلری کیجه مک صباحی نهر کود کتادغه بر محله
 اولوب سواد اولمزدن مقم کودی قلمه سندن آتیلان طوب سداسی آویزه کوش
 غیرتلی اولوب کرده مشرکین کودی قلمه سنی محاصره لری^۱ استواد اولمزدن اول
 امداه و سلری اولالم دیو هر برلری دواب و مواشیلرینه سواد و کودی طرفته وسوله
 سمی تام و بذل اقتداد اوندلر ایکن اثنای^۲ و اینه^۳ آطن^۴ دوه^۵ سی تعبیر اولنود بر
 محله مقدمه هسکر وسیله اولوب آمی کودیلرکه اکلرغه اولان تلال و اودیبه و
 افزیه^۶ هسکر نسوست مائر کفاد ایله مالی و مقطع بصر اولان قشیب و فراذرده
 بر قدم بر خالی اولمیوب کتدولری آذو ایدوب کلودلر سلافه^۷ هسکرک طبعنه
 حمیت حضر اولان دلاولری کیروندن کلنلرک اهاقتنه فکران اولمیوب اوچ .
 دودت^۸ یوز مقدادی قپو خلقتک پهلوانلری کمال غیرت ایله اول ددیای بی کرانه
 اودوب استفتاحلرلندن^۹ ایلرومه اولان بر قاچ اشبهلرینی خاک امداد ایتدکلرغه

۱ محاصره S

۲ اثنای S

۳ اوطن Bc

۴ افزیه Bc

۵ دودت Bc

۶ استفتاحن S

اولمق اوزده عسکری اخراج و کندولری دخی خارج مدینهده یادم ساعت مقدازی بر محلّ رفیعده سایه بافک وضع ایدوب جیوش نصرت بدوش. تشیح و باب ظفر ماآبنده اولان شیر بی افسادلره سلحدازی و زعما و ارباب تیماده چودوم بکلربکیسی هلی پاشایی و کودجی عسکرندن موجود بولنان شردمه قلیلهیه^۱ السیح مصطفی پاشایی و جمله اوندینه چلده بکلربکیسی عزتلو اسحاق پاشایی ونیس و باش بوغ^۱ نصب بیودوب وعنه^۱ بسیاد ایله جملهیی تشجیح ایدوب کمال هجز و اضطراد ایله محلّ مزبوده دعای الهجات پیعایه دست کشاده و جیوش مسلمینی کودی امدادنه فرستاده بیودوب کندولری بیک دولو افکاد ایله مدینه^۱ تغلیسه هیاهه بیودوب کلدیلر ضفنه مهتراف اولان عاجز البت مهتراف بحر نجات و فایز اولمق منتضای غیرت دبویت اولمغین عساکر منعمه^۱ مرقومه بامر خدا تغلیسدن مفارق اولوب فضای هجز و افکسارده مقابله دشمن دین ایچون کودیه قرین اولدقجه کویامراحل ضف و فتودلری مطوی و دودونده بیم و هراس اولوب هجزه مقولهسی دخی توی و قلوبلرنده انواد فوز و نصرت منجلی اولوب من عهد الله بر کیفیت سماوی ایله سوختانه کیدد کبی کتمکده چونکیم جمعیت مشرکیتک دؤسالری اولان کسان و قره قلقان اوستادلری خصوصاً محمد قولی لعینی که شمعی قسطنطین اولمشده جیوش مسلمینک تغلیسدن خروجنی خبر آلوب کندولرینی مقابله ایچون کودی طرفنه توجهلری مسوعلری اولدی کثرت بی قندتلرینه کمال فرودلرندن کودی قلعهسته سوه قصد اونده لر ایکن اسلامک بو کونه حرکت دلیرانه لری مسعودینه فایت کران کلوب اولکی نیتلری تبدیل و کودی قلعه سندن نظرلرینی تحویل ایدوب اولا جیوش ظفر بدوشه مقابل و آنلرک قیدنی کوددکدن صکره بر فکر هایل قالمیوب کرک کودی و کرک تغلیسه فائل اولودز دیو مقابله اسلامی مصلحت

حرق و هم ایسه دک فلان محله کلدیلر که یارین یوق او بر کون کودی قلمه سنی
 محاصره ایته لر کر کند و کاد تیل و لایتند و مقدما داخل هونه اطاعت اولنلری
 دخی بالجمله کرک ظاهرًا و کرک باطنًا نقض همد ایدوب مسفودلره متابعت
 ایتمشردد پای تسلطلری کودی قلمه سنک و باطنه بر کره داخل اولدو ایسه قلعه
 مزبوده دن بر دخی خیر اولعیوب عاقبت سوزلره دخی سرایت ایبد دیو مرض بیداد
 ایته کلرنده قلعه تفلیسه اولان عسکری مقولمسی و کرک اهلایلری مدافع لرندن
 لما ائید اولوب جانلری قیدینه دوشوب اهل عیال اولنلری هیاللرینی آخر یره
 کوتودوب ماللرینی پنهان ایتمه و قلبنده حمیت اولان کمنه لر مال و جاهین
 قراعت ایدوب فراز ایدوب کتمه ذخیره و چیه خانه احوالی خود ذکر اولنده و
 وجه اولده حاللری معلوم اوچ کون محاصره اقتضا ایته ذخیره سه رونه معدوم
 ولایت خلقتی بر قاچ کره سبی و غایت اولدقلرندن هم فقیر و هم کوزلری قودقش
 نمود بالله تعالی موحتس خیرلرک ظهوری سببیله خلقتک باشنه کول النمش کبی
 کرک اهل بلد و کرک عسکرینک اکثری بی شعور اولوب مصود هیاکل کبی
 ادا کن ساقط اولوب نمونه حشر بر وقت اولدی مشاد الیه حضرتلری بو داعیه نک
 دفعی ایچون محافظه اولان بکلر بکیلری وسایر دؤسای عسکری جمع و مشورت
 ایدوب جمعیت مشرکینی دفع ایچون کودی طرفنه عسکر اخراج ایتمکی ادا
 پیوده قلمه اکثری دخی اولعیوب قلمه ده تحسن اختیار ایدوب و بعضی قلمه دن
 چیتوب مقابله ایتمکه قراد دیروب مشاد الیه حضرتلری دای اسابت کاد لرینه
 اقتدا و کودی طرفنه عسکر کولدمیه اجرا ایدوب محافظه بولنوب قزلباش
 عسکری محابیه سندن هنوز کلکش غزاتک جمله سنی اخراجه طرف طرف پیودیلر
 اسداد و اخراج لرینه دک کاد اولوب یوز اوتوزیدی محرمنک قره سلنه یوم باذا

دوان کفره سنک دخی معلوملری اولوب امداده منتظرلر ایکن الهزام خبیرلریله یینه دیل دوتولان^۱ کنجه عسکرینک بر اشبهی یافته اند قوشیلوب مکاتیب معهوده ایله دواله کولعدیلوب قزلباش عسکرینک انهزامندن خبیر اولدقلری سلحه مائه اعظم اولدوغنی دوان کباری لساناً اقرار ایتمشلرایدی عساکر اسلام فزی فنیمتی ایله سیر و هرلده دسته چویه مالک اولمیانمی اسلحه^۲ مرتع و موسمیله لایل و پیاده لکدن پای مشقتی ایله دار اولنلر خیول صومه و ممتده لره داکب عودت ایدوب تغلیسه واصل اولدیلر حتی مشاد الیهک هفتاحی الهاسی فزاه مزبود عودتنده انشاء داده پیاده لره بفشلدوضی بادکیرلردن ماعدا قپوجی باشی قلاوز لغندن عودت ایتمش منزل خانه سروچیلری کبی اون آلتی عدد بادکیر بربرینک قویروغنه باغلو کتودوب تغلیسه داخل اولدی

الهزام محمد قولی دو کادتیل

غزات مسلمین آلوده^۳ خون مشرکین اولان البسه^۴ دزم و وغالرین تطهیر ایتمش و دماغلرندن بوی خون گتمش ایکن عودتلرندن الحج کوندن سکره کودی قلمسی محافظی حسن پاشا و سایر رؤسای عسکر و اطاعتله اولان تواد سداقت معتادلردن املاخود اوغلی کیو بییک عرض و محضر و مکتوبلری ایله فریادجیلری کلوب لالان و کریان عرض عجز و استعداد ایلدیلر که جمعیت مشرکین عسکر بیشعاد ایله قره قلقان و کسان طاغلرندن اینوب اوکلرینه کلان قرا و مزادهی

طرفنده اولان گروه مکرره مشرکین طاغردن العیوب و بوللرک کتجه دن خروجلرندن
 خبرلری اولعیوب قره قلقان و کسان طاغردنه اولعلریله تزلباش کفره سنک مقم
 قیدی کودیلوب اذکرینه واذب مدافعه لرینه تداک مستحسن دای اولمغین مشاد
 الیه حضرتلری عسکری مقوله سنی بالجمله اخراج و اوندلرینه کتخدای مومی الیه
 حضرتلرینی باشبوغ^۱ لصب و تمیین ایدوب تڑاق طرفنده اولان جمعیت سرخ سراله
 تمیین و کوفنده کله مومی الیه دخی عسکر اسلامی آلوب شتاب پیچ و تاب الیه
 سوب مأموه لرینه سرعت و عسکر اسلام دخی بالجمله شهادته آماده غیرت ایله
 متوکلا علی الله وادب اول کیجه نک سبحی ضوه اولیده اسکی باده نام محله
 فقه لافیه سرخ سراله لاقی اولوب جنود فیبیه الیهیه معاوت اسلام ایله بولنوب
 اول کون بین الصلوتینه دک مقاتله و محاربه^۲ اولنوب بامر الله العلی الاعلی
 پای ثبات اهدا متزلزل و خذلان انهزام ایله متحول اولوب غزاه اسلام اهدانک
 انهزامتی کودوب هر بری بر صاحب قران^۳ کیفیتنه کیروب بی تاب و توان اولنجه
 تلخیص تیغ انتقام و تحمیناً ایکی بیکنن زیاده طعمه شمشیر خذلان اولوب
 بتیه السیوفلری کلدکلری طرفه فراد و بوللر دخی اوج ساعت مقدادی تعاقب
 ایدوب قصود قلائی سحرا و اودیه لردم پریشان اولوب بر مرتبه منهزم اولدیلر که
 حسن کاشی حیات بولسه اوچنی بر یره کتودمکه امکان بوله مزدی حتی کتجه دن
 خروج ایفن گروه سرانک مفتی و مستوفیلری دخی معرکه مزبوده فتاده چاه
 هلاک اولوب بوللرک اوندلنه بولتان محمّد قولینک اتفاق و مشودت مکتوبلری

۱ باش و بوغ Bc

۲ محاربه - Bc

۳ قران - Bc

۴ بوله ماذایدی S

صحرا سنه پریکوب سمد اباد طرفندن قلعه مزبودی قوشادوب طرفیندن تضییق و قلعهیی ضبط و اهلی و عسکری سنی دل که قروب ایکی عسکر بی شهاد متّحد اولوب اوغودمزده اولان قلاع و قصبات و قرایی پامال ایدهدک دوان محاصره سنه اولان عساکر اسلام اوزدینه و اوزب الملری دخی دوان اوزدندن قالدیروب دوان قلعه سنی دخی تخلیص ایدهلم دیو قول و قراد ایدوب وجه مشروح اوزده اجرایی خیالته دکاد اولدقلری و سوانیتلرینه شروع و مباشرت ایتدکلری آشکاد اولوب و کادتیل ولایتنه عصات کفره سدک^۱ قشوقی و جیوش اسلامیه فک ضغنی تحقیق ایدن طایعین مقوله سی دخی نقض دابطله^۲ میثاق ایدوب و ادوب محمّد قولی ایله اتّفاق اوزده بولنوب لعین مزبود محمّد قولی دخی چون کیم رئیس مشرکین بولندی دیرینه دیننی اودتداه ایله نصرانیته تبدیل و اسمنی دخی قسطنطین وضع و دواهب نصادیدن قبول تلقین ایدوب یوزبیللق اسکى داهلردن زیاده اییئننه ماهر بریدین اولدی که کتابیکوذر مسفوددن مسئله^۳ نصرانیته قلغز ایله اولدیله چون کیم بو ایکی فرقه بونک اوزدینه قول و قراد ایلدیلر کفجهده اولان اشراد دوان اعدادینه ایرشعکه تمجیل و کادتیل جمعیتندن مقّم حرکت ایدوب اولدقلری یرلردن خوج و قفلیس قصدیله کلوب قزاقعه اولان قرالری^۲ ضبط و اسکى باده تعبیر اولنود قصبه یه دک نهب و غادت ایدهدک ایرشوب بر کون قزاق عشیرتک فریاده جیلری قفلیسه کلوب قزاقعه اولان قرالری^۳ واقع اولان موحن خبرلری اعلان و فریاده ایدهدک چاک کریبان ایدوب امداه طلب ایلدکلر نه مصاد الیه حرکتلری دخی مدینه مزبوده ده اولان میر میران و امرا و عسکرینک کاددانلرینی جمع و مشورت ایدوب هنوز کادتیل

۱ کفره فک S

۲ قریلری Bz

۳ قزاقعه اولان قرالری S-

مقولہ سی بیم و حراس ایلہ پر ملال ایکن یو آدالقمہ مشاد الیہ ادخوم والیسی
مصطفی پاشا حضرتلری دخی معیتنتہ اولان عسکری مقولہ سیدہ و تغلیس محافظہ ستغہ
اولان چللد ایالتی دخی ممّا شروان مأمودیتندن مصروف وبالجملہ روان اوندینہ
معافوی اولدقلرینی مشر خطّ همایون شوکت مقرون صادد اولوب مشاد الیہ حضرتلری
معیتنتہ اولان عسکری آللوب صوب مأمودہ سنہ مانم اولدقمہ محافظ مشاد الیہ افندمز
حزرتلری چللد ایالتی عسکرینک محافظہ دن قالماسنہ رضا ویرمیوب مشاد الیہ مانک
مشودتیلہ ایالت مزبودی ینہ خدمت محافظہ ده ایقا و ادخوم والیسی صوب
مأمودہ لرینہ تولی ایدوب حرکت بیودویلر مدینتہ مزبودہ نوها عسکردن تھی اولوب
بر اوغوردن محافظہ عسکرینہ دشت عادی اولوب روانک فتحنہ ترقب اوفدہ کوشداد
انتقاد اولمہ بو هنگامہ دکیں لعین مسفود محمد تولیخان میانی کید و ملمنتہ
استحکام ویروب کنجہ اولان کباد دوالضہ نک مال و جائتی مذہبی اوغروثہ قدا
ایدن ملاحظہ کونہ کونہ خبرلر کونددوب اهل سنتی بالجملہ قتل عام ایدوز
دیو اعتماد ویروب بیک بشیوز تومان مال جمع ایتدودوب کتودوب کاتویل
ولایتنتہ اولان صاتی بالجملہ کندویہ اتباع ایتدکن سکرہ کوجستاندن خادج
کفرہ فرقتدن اوس و توش و مدہبی فا معلوم خادجی لزکی جماعتلرندن یو القند
وقرہ قلتان و کسان خاینلرینی دخی بالجملہ مسفودہ مشدہ عند اولوب یکدل و
یکجهت اتفاق ایدوب کنجہ و اطرافنتہ اولان خوب و حربہ قاهد قزلباش
طایفہ سنہ دخی قرہ بیراقلر کونددوب بوکونہ اتفاق وشد میثاق وفاق ایتمشلر
کہ تغلیس بر قلعه یسیرہد و حالا محافظہ ستغہ اولان عسکرہ دخی ضف و قلت
کلمشد بزلر شمال طرفندن یر کوتودمز عسکر ایلہ کودی قلعه سنہ کلوب قلعه
مزبودی ضبط وداخلنتہ اولانلری قتل عام ایدوب کوجخالہ بوغاذندن مدینتہ مزبودہ
اوندینہ هجوم و سزلر دخی کنجہ و شمس الدینلو و اول طرفلرہ خوب و
حربہ قاهد خذله سرخ سرالی دهم ایدوب صنف کوپری طرفندن کلوب سوغاقلق

خوردند فریادسلکری اینچون آنچه قلعه‌یه کولندوب آنلر دخی قلمه مزبوده وادمیوب قزاق عشرتی قره‌قولی^۱ ایله وادوب قزلباش مرده سنک کله‌جک یوللری اوندنله کزدایکن قضا^۲ بر کیجه مزبودلره خواب غفلت غلبه ایدوب بصیرت عمیالی بردن قپانوب یول اوندنله صباحه قریب بساط و بساطلرین کشاهه لایالی استراحت قیدلنه یاتادلرایکن صباحه قریب مسفودلر^۳ عسکر نحوست مأثری دخی غفلت ایله اوندلرینه اوغرایوب شمال پرمیشالرینی جمع و تعدادک بلکه بساطلرین بولمنه قددتلری اولمیوب هر کس فراز قیدله دوشوب متفرق اولدقلرله کفره^۴ مزبوده‌لک گرفتاد دست تطاوللری اولالک کیمنی قتل و کیمنی اسیر ایدوب ایکیوز مقدادی اهل اسلامدن شهید ایلدیلر بعد اول طرفه^۵ استلالری فریاده اولوب فرست بولدقچه اهل سنت اولنلردن اخذ التتقام و ذم باطللرجه مقاومت السلام ایله قیامه تشمیر ساق اهتمام ایلدیلر

انهزام دواضه دد قزاق

هنوز بو وقتهدک محاسره^۱ روان قضیه‌سی نتیجه پذیر اولمیوب اطراف سرحدلره اولان عسکر مسلمین فتحندن مأیوس و اندیشه^۲ هواقب امرایله حیرتله منکوس اولوب میانه^۳ دشمن دیننه خوشه^۴ پردین کبی اوچی بشی بریره جمع اولسه چکونکی^۵ احواللرینی مشورت و اکثری دولکندن فراغت ایدوب ساحل سلامتته فراده مسامت ایتنمه و اطراف و اکفاف موخر خبرلرله مالا مال و عسکری

۱ آنچه قلعه‌یه Bc

۲ قره‌غولی S

۳ طرفلره S

۴ محاسره S

۵ جه کونکی S

اولدی لکن یتنه تنلیس توابعندن قره قالقان و کسان اوستاولری دخی متمکن اولدقلری طاغفر کبی مفادق حصیالری اوج فرقداله پیوسته و تعصب و سرکشک ایله نقش بسته اولوب خصوصاً حجم خالرندن دوالمضهک بر مذهبه دورمانی و بر ملتین دایره سینه کیرمزی متحرک شرانه لژاد متعرد شکت نهاد عراز تحت بیعتنه ادلی مرید فنون لغاق و ملعتنه صحرک فریدی ماڈ الذکر محمد قولیخان دخی قره قالقان طاغفرنه ساکن اولوب مزدوعه سباته سلیه سی اولان بزد حنظل خیالکت حکام تشعیرنه ترسد ایله مشاد الیه حضرتلرینه عرض مراسله توده و ترودهن خالی اولمیوب جناب مشادی اغفال و خفیة قره قلقان و کسان اوستاولریله میانی کید و مکرلرینی اعمال اونده اولوب دوومقده چوقکم روان قلعه سنک فتحی بر مقدار تاخیر و بطی و عسکر اسلامه محاسره دن خف و فتود مستولی اولوب بوللرک صنعی لوما کفره ک قوتنی مستلزم اولوب اهدا دین السرمه تئین کبی طرف طرف تحرکه باشلیوب باشلرین کوستردیلر کنجه و توابعندن شمس الدینلو و قزاق طرفلرنه اولان قزلباش بدمعاش طایفه سنی دخی اجزای ملعتنه آغاز و تحت اطاعتنه اولان قلاع و قری و عشایره دست دواذلق و گوشه گوشه قشون تعدادک ایدوب دستدس اولوب فرست امید ایتدکلری یرلره شبخون ایتتکه باشلیوب کنجه ایله تنلیس سنودنه واقع قزاق عشیرتی اهالیلری شمس الدینلو و کنجه طرفندن کندولرینه سوا قصدئیتی اولدوغنی استماع ایدوب مدافعه لرینه عدم قددتلرندن مشاد الیه حضرتلرینه استمداد و بر مقدار امداد طلب ایدوب کندولری محافظه سدیله بکلری اولان علی بیگ و سائرلری طرفندن فریادجیلر کلوب احوالی خیر و یردکه محافظ مشاد الیه دخی مدینه مزبوده محافظه سنده اولان سیواس ایالتی عسکریندن ایکی یوز آتلو مقداوی افزا و مزبودلرک طرفنه بولوغوب وقت

تاریخ تبریز

و پیش از بوب انباشیل و اصحاب رسیدن توغوس و توشتری
ظهور آنکه بمشکدی مدینه فرجورک جانب شمالند کاریل
و لا یقین کجارت تعبیر و لنور برامیه که جمع عصات و
عفاریت اولد و غمذن اما لبیری کورجر فخری او انده
حقیر کشک ایند شهر و مدینه طوع و انقیاد و
دو ز بر طایفه اولوب بو اتاده خود قبضه تیغ حکومت
ایجاد و یلیری قبضه شدن فرونها با نو پای شقا و طر
ادهم ضبط و حکم کشا اولمغای کلخن طباعلر نه فریه
خامه ملعستری ابراز آنکه آغاز اتمشرا یدی بو اتا افری
مسفهد و اقصان بعینت اولی شهر از نفس مسفور لکن
اواز د کوه و جبهترین کندوی ملازاید نوب و ذکر اولیا

۱۱۰

اید و میوب خلعت باهیه شاد و ته همیا و
 مبا هی کردن بنا و ده پیش شمشیر قضا اولوب
 صوب ماموره سنه بلیه بلیه راهی اولدی ناحیه
 مزبور ضنا بظلمتیک هر محله ششمین کاه معتیزی
 اولدوغی جهنم محنت رعیه برقریه ده جل حشه
 مطیبه ایدوب آرمکان اید نذیر اول شاد ده
 میر اخور ببع دوزی مویشی و حیولی توسیع
 ایدوب کثرت کیمیه و موسم هر اکاه اولغیرن
 دومی الیه دخی حیول انتبا هی جل غفلت ایله سیب
 و آزاده و مراکب و مویشیدین بر مکان بعیده
 استیفاً حظ خویر ایتمک ایچون فرستاده

و نذر

صیان و شقاوتدن خالی اولمیوب تعتد و فسادلری حالی اونده اولوب حتی انزوم طرفندن بر قافلہ حافلہ ایله ایکی بیراق سردن کچدی دوان اوندینه مأمور^۱ عزیزمت و پوغه نام محلّه نشانیده دات نزل ایلدکلرغه اشقیه مزبوره تجس ایله خبیر اولوب منزل مرقومه علی السحر اوندرینه چیتوب تجادک مال و اذاقلرینی نهب و غابت و سردکچدی بیراغنه^۱ اوللری بالجمله سردن کچدوب یوز اتوز نفر مقدادی^۲ اوسال دوضه شهادت ایتمشلرایدی چولکم کادتیل ولایتی بو مرتبه کنجایش پذیر قبضه قبض اولدی سابق الذکر تریالیت متسلمی شهید ابراهیم اغافک و سایر ابنه سبیلدن شهداء اسلامیه نک اشقیه مزبوره دن التقاملرینی الحق فرنی اولدی مشاد الیه حضرتلی کتخدای مومی الیه حضرتلرینه کزیده^۳ سکردن بر مقدار قوشوب مزبورلرک نعمته^۴ وادی سقر اولان مأموی و مقررلی اوندینه تعیین پیووب کونددکه مومی الیه دخی سکر اسلام ایله سوب مأموره لری تصدیله اشکال جاقه لری هانغه^۵ جبال جانباز اوام اولان نشیب و فرادلی قطع ایدک بر کون علی السحر سر منزل قرالرینه هروج و اهالیلرینک ضرب و حربیه قادی اولنلرینی بالجمله کذشته تیغ انتقام ایدوب اولاد و هیالرینی اسیر و داز و دیادرینی احراق بالقاء و اوکله لرینی بر مرتبه خراب و بیاب ایلدیلر که تیمود دوزکاد بوئدن سکره فاحیه^۶ مزبورلک خرابنی مراد ایلسه همدتدن اثر بوله هاز که اجرای اقتداد ایلیه الله الحمد جیوش مسلمین بضاعه^۷ غنیمت ایله منتقم و دشمن قویدن کمال مرتبه منتقم منصوفا^۸ عودت ایدوب تغلیبه داخل اولدیلر که سته مزبوره ذی القمه سنک اواسطینی^۹ ایدی

صاحبیه ووالضه مد فاحیه قزاق

کرچه کادتیل ولایتی سوت ظاهرده اطاعت پذیر اواب غایله لری دفع اولوکبی

۱ بیراغنه Bc

۲ نفر مقدادی [نفرنی S

۳ اواسطینه Bc

تکفل ایدوب طالب دای و امان اولان توادرلدن..... بالجمله آغای مومی الیه الیه شمشیرده دهی کفن ده کردن مشاد الیه حضرتلرینک داد الامان آستافلرینه عزیمت ایلدیلر مشاد الیه حضرتلری دخی مجاهدینک تفلیسه داخل اولاجقلری کون مقتضای غیرت و دجولیتی اولان زیورین حلم و حمت ایله متحلی و دیوالحاله مجید و تمکیننده آیین عثمانلی اؤنده متجلی اولوب غزاة موحدین یدنده گرفتار بند خذلان هصاة کرجیانک چنگاوردالنه طرف میریدن یکرمی بشر غروش بخشش و قیمت مقدده ایله ضرب و قابلریله دفع انقلاب ایدوب بر مرتبه تزامم قتل مشرکین اولدیکه سفاکان مریخ کیالک بخاوخون ایله دیدله لری خیره و شمشیرلری عملانده اولوب دیل کتودن غزاتک آللرفنده اولان دیئلرینی بالنفس کندولری قتل و کلوب قیمتلرینی اخذ ایتنده و مشاد الیه حضرتلری دخی داخل حوزة اطاعت اولان مذکور تواد و اذناودلره ساخته کادکاه حلم و فواذش اولان خلایق بهیه امان ایله تطیب و تفریح و معنأ پنبه حلم ایله ذبیح ایتنده اول کون مراسم حلم و حدتی اجرا و لوالم مروت و جلادتی فدجا ایدوب کودجستان کفره سنک وختان لعیندن دشته آمیدلری کسته و بالجمله مشاد الیه حضرتلرینه اطاعت و عبودیتته ظاهرا کمریسته اولدیلر بو اثناده اوضوم والیسی ونومکرم و محترم سعادتلو مصطفی پاشا حضرتلری شوان فظامته مأمودیت ایله تشریفکرمه تفلیس اولوب ادای مأمودیتلرینه وقت و مهمات مساعد اولعیوب الواع اضطراب غیرت ایله سوغافلر سحراسبنده قاعد اولوب مجلس مذکوده حاضر ایدیلر

شبهخون کجادیت

بو وقعه دن سکره دخی مذکور کجادیت اهلیلری مأویلرینک تصعبته اعتماد ایله

اوندینه تعیین بیودد قلمه اغای مومی ایله حضرتلری دخی نمونه ابرساعتقه بادبلیه
 اولان جیوش اسلامیه بی^۱ الوب کودی قلعه سنه وسول و آندن دخی وحنمای عرسه ظفر
 اولان بددقه و جایی پیشوا اییدیوب خوب ماموده لرینه اولاج و تولی ایلدیلر لعین
 مزبور دخی سزیه شجاعت سببیه نک کندی طرفنه تولیلرینی استماع ایدوب اذا جاء
 الحقّ ذق الباطل قصیه خروژه سی موجبجه نتیجه امری فراده منتهی اولوب
 کتمده شمشیر شفق لیلا لیل^۲ مزبور ایله سلامی صبح بتینی فاروق و فائق اولدقده
 سیه مست بزم و زمین سبک سیرلری مسفودک محلّ منحوسی اولان سلخوان Sic
 نام محلّه لاحق اولوب مصات کر جیاندن مقابله اسلامیان اینچون اعداد ایلدوکی
 جمعیت خوک نهادلری دادو ستاد کارزاده شروع بر مقداز سودای بی سود بیع و
 شرای مقاتله ایلدیلر لکن مفید اولعیوب ضحوه کبرای الهزام ایله مشرکینک
 بازار کرم زحافلری سرد و آدام بولوب گذشته جوی شمشیر اولان ایکی بیک
 مقداردن گیری کر اذندنان پرداز جنک آقا زلردن ایکی یوز اللی مقدادی حیّا
 اسیر قید و بند اولوب کرک قصبه مزبور و کرک مسفودک داد و دیادلرینی احراق
 بالقاد و ترقیقه مستعد اولنلری بند اسادته کرفتاد ایدوب عسکر ظفر اقتداد
 منصور و مظفر هودت و کودی قلعه سنی تشریف کرده و جمت ایتدکلرنده خطّ
 کوردستان بنم پشتبافلنم ایله معمور و آباداند ادهاسنده اولوب پلنک نره کبی
 اول بیسه لره صنمیان توادلر منظره شیرده قالمش دویاه کبی قویروقلرین قسوب
 فاچاد طوق اغاغته کردن نهاده و کتخدای مومی ایله حضرتلریله جناب محافظ
 مشاده توسل و لباس جدید امن و امان ایله عبودیتنه تمیل ایلدکلرنده اغای
 مومی ایله دخی سلامت دما، و حفظ عیال و اولادلرینه و تقریر ملکیت اغلاکلرینه

تشریف کرده قادمه اسلام اولمیان محلّری کندان ایدوب قریه مزبودی نهب
 وغادت ذبالجمله اعالیلیرینی گرفتادینتد اسادت ایدوب دنق و غنیمت ایله
 بوغاذلرینه دلا مالی و عمرنه سکهجه یه مالک اولعیالی و مه اسادی کوجیه غافل
 و غنیمت حمالی اولوب غانما عودت ایلدیلر

محاربه و اختان

حتی قریه مزبوده وختان مسفودک اوغلی شهنوازک عشرتکاهی اولوب آله ایکن
 قنیه دن بیخبر بساط هیش و نشاطی کسترده ایدوب کشتکادی تخم المبساط ایله
 مشغول ایکن سلافه عسکرک ظهوری پیاله عشرتیرینه آمیزش ذهرا به بیم تدمیر
 ایلدکله پاسوده عسکر اولمزدن بر ساعت مقم فراد ایله خلاص اولمش ایدی وادوب
 داخیه والعه دن باباسی و اختان خانه اشرا ب ایلدکله مسعود دخی معیتکله اولان
 هسات کرجیه لک سرزنش و طعنه سی بلاسندن محافظ مشاد الیهه عرضحال تحریر
 وفرستاده و مضموننده قریه مزبوده نک شپخونندن دلتنک و تادی پر خون اولدوغنی
 الهاده و حدندن زیاده بر مقدار کلمات ایله الهاد تمرد و تجلد ایتمش ایدیکه
 دشته بادیک دجانی تیغ سطود مکتوبی ایله منقطع اولدوغنی مفهومندن معلوم
 اولوب اول کولفن سکره مسفودک وجودی سخت نظام کوجستانه حرف هلت
 مقامنده اولوب بهر حال بو خطه دن معدوم اولمدتجه عقد شیرانه النظامی ممکن
 اولمدوغنی مجزوم اولمنین ینه مشاد الیه حزنلری محافظه ده اولان عسکر نصرت
 شعادک اوج بیگ مقدادی کادگذا و جکر داولرلر قرتیب و اولدولرینه کتخدای
 کران دای اصابت کادلرینی سپهسالاد نصب بیووب مسفودک ماوای ددیسی

محدوده ایله مقابله ایندکلی دخی مفید اولمیوب و تبهٔ علیای شهادت ایله سمید اولدقلری خبری بعد المید وارد اولدی ائالله و ائالیه و اجمن

میوک چته

بووقته دکیین خان سابق مسفود وختان کوه البرز دامننه تفلیس ملحقا تندن سخلوان لام محلله اولوب کرچه فضای اطاعت مجازی سید کاهنده پی دوی باز و شاهین و باشه ازسالیله مشار الیهک خاطرنی شکار و بین الخوف و الرجاء اولدوغنی اشعار و مقتضای حاله کوده التیام و استرحام ایندایدی لکن جایجا ظهور ایدن فتن لعین مزبورلا ایقانلیله اولدوغنی ظاهر اولوب مسفود نهج ولا و اطاعت بولندوغنی حسبیلله شاید معاملهٔ مجازیسی حقیقته مبدل اولور دیو دفعة هتک پرده ناموسنه مباشرت اولنمیوب جوادنه اولان همسایه لرینی^۱ تبطیش ایله کندویه اظهار قدرت و تخویف مستحسن کویلوب جیوش نصرت بدوش اسلام مدینهٔ مزبوره تک جانب شمالنه کودخانه تعبیر اولنود بر دیر که اوج ساعت مقدادی مسافه دو مرود ایتمشلرایکن و ذکر اولنان شمال طرفی کوجستانک عهدسی و کادقیل تعبیر اولنود مساتدن عبادت محلی اولوب و ذکر اولنان دیردن ان ساعت مسافه یوقادوستنه نهر کور کنادنه کودی نامنه بر قلعه که کتکرهٔ علو و متافتنه انجق غننهٔ خیال کمند اداذ وصال اوله یلر مزبور قلعه دن دخی آلتی ساعت یوقادو بر قریهٔ عظیمه که مسفود وختانک جوادنه و تحت نظادتنه ایدی شیخونی سدیده زیر دایت مجدده متظلل اولان عسکردن ایکی بیک مقداوینه سلحداولرینی باشبوغ^۲ نصب و تعیین و غزات مسلمین ایله مومی الیه دخی واروب

۱ همایلرینه Be

۲ باش و بوغ S

مترسده فرست اولان عقادب اهدآء بد الدیش جیوش اسلامیه نك تغلیسدن حرکتی بوللرک باعث افاقیت و قوتی اولوب طرف طرف پرداخته ملاذع و نمیش ایدوب اینآء سبیل و اسحاب دبیله تعزیز و تشویشری ظهور ایتمهکه باشلادی

شهادت ابراهیم الهی

مدینه مزبوره نك جانب شمالنه کادتیل ولایتنه کجادیت تعبیر اولنود بر ناحیه که مجمع مصات و هضایت اولدوغندن اهلیلری کودجی خانلری اولاننه دخی سرکشک ایله. مشهور و مدینه طوع و التیاددن دود بر طایفه اولوب بو اثناده خود قبضه تیغ حکومت اینآء دینلری قبضه سننن فرولماهه و پای شقاوتلرندن ادم ضبط و تحکم کشاهه اولمغین کلخن طباهلر ننه خمریه خامه اهلعتلرینی ابراز ایتمهکه آماز ایتمشلرایدی بوالئاده فرادی مسعود وختان لعینک اوغلی شهناز دخی مسعودلرک لوازوکوه و جباللرین کندویه ملاز ایدیئوب^۱ و ذکر اولنان تریالیت ناحیهسی دخی قرب جوادلر ننه اولمغین شقاوت مزبوره مسعود شهنازک الهواسیله مقمما تریالیتته ضابط تعیین اولنان مومی الیه ابراهیم اغایی چاه اسادته القا و قید و بند ایله باباسی وختان لعینه اهدا ایتمهک سددهله ناطر اودشیر و پوستره نماننه ایکی لعین باشلرینه بر مقدار بیدین اوشروب سودب تریالیت ناحیه سننه ادیب مومی الیهک اولدوغی قریه یه کلوب مومی الیه شکر خواب امن و غفلتته لایم و مراکب و مواشیلری هلفزاد لره سایم ایکن علی المغفلة اوندلرینه دوکیلوب مومی الیه دخی بوللرک مدافعه لرینه تدارک ایله میوب بر مقدار پیاده

۱ خامد S

۲ قرای S

۳ ایدلوب S

بی همتا لرینی بیشه^۱ نزه زاد و غا اولان دایره^۲ باهره لری قامود لرینه و همتا تعیین
 بیودوقلری جیوش نصرت بدوش اسلامه قاید و پیشوا ایدوب طایفه^۳ زاینه مزبور
 اوندینه تعیین بیودوب بولکلر دخی جیاد عزملرینه شدتک اقدام و التها^۴ مسافه
 و سوله هلم طراز التحام اولوب نصحه^۵ ذیل رأیت مجاهدین و رودیله ذوات غیره
 وجود لری اقواد اودیه^۶ صیاندن مرفوع و ندای کوهسار شقاوتدن مدفوع اولوب زحام
 لشاعری تشتیت و تفریق و نسوان و صبیان لری قید اسادتله^۷ ترقیق اولنوب فراد
 ایله داد البواد خذلان اختیاد ایدن ادا لرنندن غیره اشبه لری و یسمان اطاعت
 در کرون اولوب استیمان ایله داخل دادالامان الطمینان و امان و مقدمان تحت
 اطاعتده اولان عشایره انضمام ایله غایله لری دفع و مصلحت لری تمام اولوب صکر
 اسلام سلامتله عودت ایتدی لر دقیقه^۸ دقیقه^۹ معرزه که مرات اداک پاک حضرت
 جهان دادایده مصوره اولوب مدینه^{۱۰} تفلیس برمایده^{۱۱} نفیسه کبی کرسنه مسکان الهدادین
 میانه سننه بولنوب البتّه اطاله^{۱۲} دست تطاولدن خالی اولمیوب علاج واقعه وقوعدن
 مقوم تداک اولنمسی مصلحت اولوب بو تقدیرجه مدینه^{۱۳} مزبور دی منظره^{۱۴} حمایه سننه
 احمایه مستعد و ندادن بر شیر نیستان فرّ و القتاده محتاج اولوب بین الونداه
 مشاد الیه التدمز حضرت لری منتخب و تعیین بیودلدوغیلده مجرد تصود ایکن منطقی
 ووزکادک ترتیب ایتدو کی قیاس تصدیق شکلنده بر قضیه^{۱۵} صادق اولمق اوندّه جلوه
 نما اولوب چه^{۱۶} کوفکی کاده ترقب ایله تنکفای کریوه^{۱۷} کفر و خیالتمده ددکمین

 ۱ اساد ایله Bc

۲ ماید S

۳ جه S

۴ کریو S

مهیا و مباحی کردن نهاده^۱ پیش^۲ شمشیر قضا اولوب سوپ مأموده سنه بیله بیله دای
اولی ناحیه مزبوره^۳ نابطلرینک هر محلده نشیمبکاه مینلری اولمدوغی^۴ جهندن
مختاد دهیه بر قریده حل شد مطیه ایدوب آدامکان ایدندیلر اول اثناده
میراخود دبیم دوزی مواشی و خیولی توسیع ایدوب کثرت^۵ کیا و موسم چراگاه و
اولمغین مومی الیه دخی خیول لانتباهی جل غفلت ایله سایب
آذامه و مراکب و مواشیلرین بر مکان بمعیده استیفا^۶ حظ خوید ایتمک ایچون
فرستاه و کندولری شکسته پاپیاده کبی کویلو طاملرنه بلایه آماده اولوب
طودمته^۷ دصان شریفک یکره میشته مدینه مزبوره نک انتها حدود جنوبنده مقلد
سنویت اولوب ساکن اولان قزاق وسایلری کبی اول حوالیلردن بعضی اهل خبره
اختیادلری کلوب محافظ مشاد الیه اخبار ایلدیلر که عشایر رومدن کلهژود
لامنه بر عشیرت پی شعود چوقفن بر فردا ایله کلوب تغلیسک اقامی حدودنه
دوافضه متصل بر عاسی محلده تمکن و قراد ایدوب اختلال بلد سببیله سنود
سلاح و عدالتدن تجاوز اوندلر اولوب و مرود عبود ایدن ابتداء سببیله ایصال حضرت
مسالکنه سالک و میانه^۸ اسلام و دوالضده اولملریله غذبیمین ذلک قبیلندلدر
دیو مزبودلرک حتنه اولان اشتکا ترتیب جزالرینی اقتضا ایدوب اعدآ دین
حتنه اعداد ایلدکلری قاصمه^۹ برآن همتلری اول بونلرک جبل الودید صیافلرنه
امتحان اولنمق استحسان بیودیلوب تنها خرام وادی^{۱۰} عقل و بها اولان کتخدای

۱ پیش S

۲ مزبود S

۳ اولمدوغندن [اولمدوغی جهندن S

۴ کثرت S

۵ شپخون کلهژودیان + S

۶ ومضانک ۱۳۶

لسان حاله قطمان^۱ خرابم که عادت کندم ویرالمی بنیست فد طالع اب وکلم
 ابادانی: مفهومی تقریر ایدهایدی

دفتن علی اغا بتریالیت

محافظ مشاد الیه حضرتلری متوکلا علی الله الغالب ترتیب مهام و مآدب^۲ ایدهوب
 امر حکومت و سیاسته اهتمام و رسم حفظ و حراسته قیام بیوددقلرلنده مذکور
 تریالیت فاحیسی اهلایلری کلوب هدیه^۳ قریه^۴ تصنع و حیلہ اولان بضاعه^۵ قافهه
 اطاعت پالمریه لرین خاکپایلرینه ابرال و اوندلرینه اداسی لانم کلن محصول و
 وسوملرین تحصیل و جمع و ددانی دست اینناه^۶ سبیلی اوندلرلندن وده^۷ و منع ایچون
 مشادالیه طرفندن بر سوباشی^۸ تظلم و نیاز ایتدکلرلنده اغاوات کامل الصفاقتدن
 متمسلم علی اغا که کرو فری تام و اوضاع تمکین و وقادی تمام ظاهر برابر دشید
 و صاحب دانی سدید اولمنین رسوم محافظه یه دمایقندن ناشی مومی الیهی
 ناحیه مزبوده سوباشی^۹ نصب و تعیین بیودوب کنددکه دسام سودتخافه^{۱۰}
 تقدیری کودکیم موی الیهک جریده^{۱۱} عنوانندن وصف سدادی ترقین و وضع هئف و
 اشتدازی ترقیم ایتمکین^{۱۲} مابینی چوق کیچمزدن اشتکا ایله مزبودی دفع و یرینه
 دیستان دولتتک دیبیبی کتخدای بوایینلری اولان ابراهیم آغا نام ادیبی متمسلم
 تعیین بیوددیلر اما حوالی بلده^{۱۳} جابجا فتنه ظهوری بروز ایتمکین مومی الیهک
 برصیبت ایله حساب اوله جنی معلوم علم الیقینلری ایدهی اذیب لیبیب مرقوم دخی
 سواد سراحدمی لوح محفوظله کودمش قعد خدمت مزبوده اداسندن اجتناب ایدهوب
 لکن کمال غیرت و حجابندن اظهار پیچ و تاب ایده میوب خلعت باهیة^{۱۴} شهادته

۱ ان [نظم] S

۲ مآدب S

۳ سوباشی S

۴ دفتن ابراهیم اغا بتریالیت + S

کثرتنند استخباد اولسه جواخیت ترلایلرنده پایرجای نما اولان مزوده خنرای
 لادسانک بعد الحصاد اشترا اولنه جنئی ایراد ایلد تحت المصادف موجود خزینتہ
 میری نه مقدارده دلیلسه اوزرومک ازامنه تجارندن دولانده و غی دیون دفترینی
 میدانه دوکوب بوقعد مدیون اولم دیو فریاد ایلد هسکری تمییننا تجیلرینک
 کشاکشندن جیب راحتی لایخ اسقاپیان ایله چاک خوده محلّه اغاملرینک
 کریبانه دولمش یرلو هسکریسندن جزئی ضایقه کورسه قاچار یکیچری اولطه سنه
 اوتورود اوجاقلو هسکرندن دلجیده اولسه بن بو کادی ایله هم دیو دفاتر هجزد بفل
 پاشا قپوسنه کوتورد خادج مدینه ده بی صاحب قالوب میری به ضبط اولشان باغ و
 بسا تینی کندیه جای پناه و داخل مدینه ده تممیره محتاج محل وارد دیو
 حصاد دیبلرینی کریزگاه ایدمش ظلمت هم یوم ائی ایله کندلری پشام و کیجه لری
 فنیعت بیلوب بی غایله بر کیف ترتیب ایتمک ایچن بعد المشاء یا تمز دن مقدم
 قیام ایلدی یومیه دفتر لرینک آخرفه بیت یادب نیجه اولود دکله بنم احوال
 بیک صحت ایله بو کورنه آخشام اولدی بی تی مکتوب بیچاده خندان زیاده خما
 همه مغلوب ایدی محصل کرک سرداد اکرم سلف و کرک سپهسالاد خلفک ایام
 تولیتلرنده معامله داد و ستاد لری مجرد محالسه و مکالمه ایله مرود ایدوب مزفه عرایس
 قعد دخی بو حوالیده بر خصم الفه دفع واقع اولمیب مدینه مزبوره نک حفظ و
 نظمی قوت قلمسیه به محتاج ایدی که امر محافظه سنه نسبت احیاء اموات شیء
 یسیر بلکه تدبیر و حراستی اعاده معدومن مشکل و هسیر اولوب قلعه مزبوره ۳

 ۱ اشترا ۵

۲ بساطینی ۵

۳ مزبود ۵

كود فتنه و شرود متوارد اولوب نه داخل مدينه دن بوي امانت مشوم و نه خادچندن
 وضع اطاعت مجزوم اولميوپ خادج فواحيلرفندن ترياليت تعبير اولنود ناحيه كه
 جيوش اسلاميه تك مر و ممبرنكه واقع اولوب سد استيلارينه قددتلى اولمدوغندن
 صوت ظاهره سر نهادئ بالين اطاعت و پهلوده زمين استطاعت اولمشرايدى و
 بر دخی برطلو تعبير اولنود ناحيه قليله كه قپلان اوغللرينك هاؤى و مكانلريد
 قرب جواده واقع اولملريله پاسوده جيوش اولمق قصديله جامه هاديه اطاعت
 پوش و خلعت امان و اطمينان ايله تزيين دوش ايتمشرايدى و قلعه حصارنك
 تمكين بنيادى بناى عهد خوبان كبي نا پايداد ودود ديواوينك استحكامى اساس
 خواب كبي فاستواد جبه خانهسى چنكانه خانهسى كبي حواچ و مهماتدن تهى و لوازم
 موجودهسى دخی غايته منتهى اولوب محافظ تحرير اولنان عسكرى مقوله بسنك
 يرلوسى تراكمه شوبانلغندن طوتيلوب^۲ يازلمه و اوجاقلوسى روان عسكرى ايله
 مرافقته قددتى اولميوپ عسكرك كرىخته و دريونه كروپس مانده سندن دوزلمه ۳
 حصوسا مدينه مزبونه نك دفتر داد دودمندی لمعى خليل افندى چنكال شاهيندن
 رها يافته كنجشك بى مجال كبي المتاهه^۴ خادستان حيرت و پاسوده سنكلاخ ضرورت
 اولوب ميرى الباد لرندن سوال اولنسه ذخيره^۵ اولسه فلان كنيسه^۶ غايت محفوظ
 انباد اولود ديو مناسترلى انباد ايتكم مراد ايدد ذخيره^۶ مستحضره نك قلت و

-
- ۱ خوابى S
 - ۲ دوتلوب S
 - ۳ حال پرملال دفتر داد افندى + S
 - ۴ افتاد S
 - ۵ ذخيره S
 - ۶ كنيسه S

بسط المجلس تشريف واقامت بيودوب داد الكفر مزبودى اجراى شعائر اسلام ايله
 وشكين ساذبيت المقدس بيوده قلمرى فزه رمضان شريفه وديف اولدى اول اثنائه
 سپهسالاد سعادت بنياد جيوش ظفر اهتياد ايله مدينه مزبوده لك خادج باب جنوبنده
 اولان ويراله ذالى يمن سمودات خنن اوتاق ايله سمداباه بيوده مشرايدى اول
 ايكي مشار اليهما حضرتلى بربرلرينك شقاق ذخم اشتياق لرينه مرهم راحت فزاي
 تلاقى و حسن اتفاق نهاده و بر هفته مقدادى چادسوى خلوس و اتحاده تعاطى و
 تلافى و تضاييف ايله كرميت دانه اولوب رمضان شريفك دودنجى كونى سرهسگر
 مشار اليه حضرتلى برو و باد اقامتى برچيده و تمخيرنه مأمود اولدقلى دوان
 جانبته حركت حكيمانه ايله مزيمت كيرنه اولوب فروغ كوكبه مجدى پرتو اقرانته
 ملت احترام و محاق اولان چلدن بكلمريكسى عزتلو اسحاق پاشا حضرتلرينى
 اياالتيله و سيواس اياالتنك ذهبا و ادباب تيمادنى محافظ مشاد اليه ايفندمز
 حضرتلرينك معيتمه ضم و الحاق بيودوب دواله اولدليلر دولتلو المندمز حضرتلى
 دخى امر و اصبه محافظه ده مستقل و طبع غيرتنا كلرنه مشتمل اولان لهيب حماها
 استقامت مزاج بي. اهو جاج حميت فتا جلرينه تاثير الحنا حما ايله متخلل اولوب
 كاسه ندين هلال رمضان و حيق ايام و ليالى ايله مالى و خالى اولنجه نقل مآينه
 عافيت تفتلندن امساك و ممتكف فراش رفج و هلاك اولوب الله الحمد پيراهن باليه
 ملتلى سلخ و مضانعه تجريد و كساء بهيه ذودوز سحتلى اقبال هيد ايله تعجيد
 اولندى وقتاكه مشاد اليه حضرتلى امر حراست و نظام حكومت و سياسته قيام
 قصديله بام جد و احترايه اهتلا و اطراف و انحايه ديدم دودبين بصيرتدن دويچه
 كشا اولوب تدقيق ظفر بيوده قدمه مدينه مزبوده نك اشجاد بيشه كوهسارندن خرير
 هاسنه عصيان سمع ادراك دواكلرينه وازد و اوديه هائله و ايله لرندن شرير سيلاب

القبائنه محمی الالق المم دستود محافظه دن الودغی قریحہ ہمایون حضرت جہاندا دیدہ
 مختلج اولوب غایلہ ہایلہ محتلمہ دفع ایچون پیرایہ سلك اللوالی^۱ و نودان
 یتیمہ و سیمہ دوج القبال ادباب دای سایبک صاحب و الانسبی و اصحاب خیال
 سنکین و موشکافلرک آصف مشتری حسبی ولی نعمتمز اولان حلب والیسی دولتلو
 وجب پاشا المندمز منتخب و مدینہ مرقومہ منصبی ایله محافظ تعیین پیبولدقہ عہدہ
 تولیتلرغہ زائدہ مادم تقدیر و پروودہ دایہ تدبیرلری اولوب شاهد ذیبنہ خرام ساحہ
 وقوع اولان دلبران حوادث کوردجی بڑاہه فتح باب دھلیز خلوتسرای سماخ^۲ ایدن
 خواہشکر استماعہ تفصیل وقایعد انتخاب اولندی مشادالیہ المندمز حضرتلری سنہ^۳
 مزبودہ جمادی الاخرک اوآخرغہ اشہب شہبازن تفریغ و کتاب و محافظہ سنہ نامزد
 اولدقلری نومروس داماد اسلام اولان قفلیسی دواغوش حراست ایتمکہ الواع پیچ
 و کتاب ایله شتاب ایدوب ٹھنترلی ابتدای^۴ فصل دبیہ تصادف ایتمکین عجونہ
 ناشیزہ^۵ بردلہجہ سردینہ برف و بادان و کلدن اب و تاب و یروب مکرو نکایتنن^۶ خلال
 مسافرتہ اوتکاب پیودقلری دفع و اوساب مشاد الیہ حضرتلرینک کمال غیرت و
 حمیتتہ برهان فاصل الخطاب ایدی نہ حال ایسہ قطع مرغولہ کیسوی دواذ سبیلی
 سنہ مزبودہ شعبانک اوآخرغہ تکمیل و فرق فرخندہ قلعه مزبودہ تنق اندازوسول
 و تہجیل اولوب ماد الذکر واختان لمینک مکان مرجبی خالی و بیکن اولغین^۶

۱ اللال B

۲ سماخ S

۳ ابتدا S

۴ عجون ناشیز S

۵ نکایدندن S

۶ اولغین S

ادخال اولدوقده مرقوم محمد قلی خاںكُ الحائین خاتف مدلولنجه خیاله دولتی مزخرفات ملعت و خیالت ایله مالی اولدوقندن اهل سنت و اصحاب سنتیت ایله امتزاج وزیرسایه دولت پادشاه اسلامه آسایش و آداهه حجابلی اولمیوب اول دخی تفلیسن فراد ایدوب بعه مشاد ایله حضرتلری دخی سرعسکرلکنن هزل و غریق لجه و حمت اولوب و ندای ذوی البهادر لعمه برجیس وشاد و عرفالی باعث اختفاه نود الرالی اولان لیر هالمتاب سپهر عرفان دیادیگر والیسی دولتلو احمد پاشا حضرتلری دتبه علیای سرعسکریت ایله متوقای مشاد ایله تخلیف و جانشین پیوویلوب یوز اوتوز التي سله سنه تفلیسه آدام و سنه مزبوده نك بهاد بهجت دثالعه روان قلمسی اوندینه عطف عنان پیوومیه مامور اولوب مدینه مزبوده مشتاسنله ایکن متدما تفلیس خالی اولوب فراد ایمن و ختانیك صوت ظاهرده قبول ایمان ایله سر المراد اولان اوغلی شهنواز باباسنك حكومتكاه اولان تفلیس خاللفی ایله بروه او جاتلقی صوب دولت علیه دن ممتاز پیوولمش ایکن مسفود دخی ضیر تیره سنه اضداد ایلدوکی هلت سوزنعه ایتدای ایقاد ایچون فراد ایدوب کوجستانك کوه البرز قرینعه اولان حدوده قریه لرهنه ساکن اولمش ایدی چونکیم مدینه مزبوده لك اطرائی و اکنافی اهداه دین ذوی الاکتاف ایله معلو اولمفین سرعسکر مشاد ایله صوب ماموره سنه دواله اولوب تفلیس قلمسی عسکریندن مخلو اولدوقده هر ایته همیان کینه سی پرنقه زیوی خیالت اولان اهدا شد رواحل قوائل استیلا ایدوب اخذ متاع انتقام ایچون مدینه مزبوده تولی لری احتمال اقوی اولمفین مکن و جلک قبیل الذلل مدلولنه دهایت اول اثناده مسروسه مزبوده و ندانن بر شیر بیسه جلالت و وشاه و عقیده قلمزم تمکین و سداه یزیر سایه وایت مجد و

فتحنامه تفلیس اثر خامه کوجی زاده برای والی حلب

درب پاشا تحریر و تنظیم اولنمشده^۱

بسم الله الرحمن الرحيم^۲ عقاب ذرين مغلاب لانه افغانی جناب مير محمود شاه

ايراک المير قلمرو مالکی اولان اصفهانی پنجه قهری ایله دیود و شاه روسیاه

بی التباهک وجود خلالت الودونی جریده امکاتدن نابود ایدوب محدود ایران

برگلشن بی باغبان کبی^۳ نکهبانسر قالدقعه تفلیس و تبریز و دوان و سایر بعضی

قلاع که مقدما سلطان سلاطین الامم خلد الله ملکه حضرتلرینک انجاد عظام ذوی

الاحتراغلمری قبضه تسخیره کتودوب سکره مسامحه و مساهله لری سببیله یته مالک

اصحاحه الضمام اولنمش ایدی غیرت انجاد کراملرینی انجیا و قلاع مزبوره مالک

محروسه اسلامه الحاق اذاده بیودوب کل خود دوی حدیقه دولت عثمانی ادخروم والیسی

سلحداد ابراهیم پاشا قلاع مزبوره نک فتح و تسخیر و دفعه بدکرداد قهر و تدمیری

ایله مأمور و مشادالیه عسکر اسلامه سرداد نصب اولنوب تفلیس قلعه سی اوندینه

بال کشای عزیمت اولدولر قعه مدینه مزبوره ده عجم خانلر قدن محمد قلی خان

کندقدن اقدم خان اولان واختان بی ایمانی اهراب و کندوسی عجم شاهی طرفندن

خان کامیاب ایکن عسکر اسلام ظفر الجامک تفلیس اوندینه توجملری پیغامی

کوش یتمکین و استقراتی میخ مدقوق کبی تخدیش ایدوب بازوی لددتنده مدالعهیه^۴

قوت اولمدوغندن بی جنک و جدال قلعه مزبوره فک ضفاتح الفالنی آلوب الثای

طریقده مشاد الیهی استقبال و تسلیم ایدوب مدینه مزبوره نوها قوت تسخیره

۱ وقایع نفیس افند تفلیس دو عهدہ اصف ثانی حضرت الحاج درب پاشا حفظ

الله تعالی

۲ بسم الله الرحمن الرحيم - S

۳ کیبی S

۴ مدالعهیه S

